การศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์ : กรณีความเสื่อม
ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย

ปริญญานิพนธ์
ของ
สมชาย พินิจทรัพย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์-ศิลปะสมัยใหม่
มิถุนายน 2555

การศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์ : กรณีความเสื่อม
ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย

ปริญญานิพนธ์
ของ
สมชาย พินิจทรัพย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์-ศิลปะสมัยใหม่
มิถุนายน 2555

การศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์ : กรณีความเสื่อม
ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย

บทคัดย่อ
ของ
สมชาย พินิจทรัพย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์-ศิลปะสมัยใหม่
มิถุนายน 2555

สมชาย พินิจทรัพย์. (2555). *การศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์ : กรณีความเสื่อมในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย.* ปริญญานิพนธ์ ศป.ม. (ทัศนศิลป์-ศิลปะสมัยใหม่). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: รองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ชวาลาวัณย์, รองศาสตราจารย์ กมล เผ่าสวัสดิ์, รองศาสตราจารย์จิตรพี ชวาลาวัณย์.

การศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์ : กรณีความเสื่อมในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1)เป็นการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาด้านความเสื่อมในความเชื่อและศรัทธาต่อพิมพ์พระชุดเบญจภาคี ในสังคมไทยและนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาสร้างเป็นภาพร่าง จำนวน 20 ภาพ แล้วได้คัดเลือกโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง(purposive sampling) จากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ภาพ นำมาสร้างสรรค์เป็นผลงาน จิตรกรรมผสม 2)เพื่อนำเสนอต่อสาธารณะชนโดยมีแบบประเมินความคิดเห็นในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการศึกษาวิจัย นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ผลจากการหาค่าร้อยละ แบบประเมินแบ่งคำถามออกเป็น 2 ตอนดังนี้ ตอนที่ 1 เป็นคำถามแบบเลือกตอบเกี่ยวกับข้อมูลทางประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบประเมินความคิดเห็นที่มีต่อภาพผลงานศิลปะที่ผู้วิจัยได้จัดแสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 100 คน ผลการวิเคราะห์จากแบบประเมินพบว่า จากแบบประเมินเพศหญิงตอบแบบสอบถาม ร้อยละ 85 และมีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40 ตอนที่ 2 ผลการประเมินความคิดเห็นที่มีต่อผลงานศิลปะจำนวน 5 ชิ้น ซึ่งภาพผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์สมเด็จ (พิมพ์นิยม 2555/1), ผลงานศิลปะชื่อพระเครื่องพิมพ์พระกำแพงซุ้มกอ (พิมพ์นิยม 2555/3), และ ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระผงสุพรรณ (พิมพ์นิยม 2555/5) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 40 และมีคะแนนเท่ากันซึ่งเป็นคะแนนสูงที่สุด โดยใช้เกณฑ์ 2 ด้าน คือด้านความงามทางองค์ประกอบศิลป์ (Composition) มีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับเกณฑ์ ดี และด้านความสำพันธ์ระหว่างแนวความคิด (Conceptual) กับผลงานศิลปะ (Work of Art) มีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับเกณฑ์ ดีมาก

จากผลข้อมูลที่ได้จากการทำวิจัยดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรื่อง ”พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” ในด้านการดำเนินชีวิตประจำวันและสามารถหาทางแก้ไขปัญหาได้ในอนาคตให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

EDUCATION FOR THE SAKE OF CREATIVITY : CASE THE DEGENERATION IN THE FAITH ON THE BUDDHA SERIES FIVE PARTIES IN THAI SOCIETY

AN ABSTRACT

BY

SOMCHAI PHINITSAP

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the

Master of Fine Art Degree in Visual Art: Modern Art

at Srinakharinwirot University

June 2012

Somchai Phinitsap. (2012). *Education for the sake of creativity : case the degeneration in the faith on the Buddha series five parties in Thai society.* Master thesis, M.F.A. (Visual Art: Modern Art). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc. Prof. Somsuk Chawarawan, Assoc. Prof. Kamol Phaosawadi, Assoc. Prof. Jitrapee Chawarawan.

The objective of this research was to analyze the degeneration in the faith on the Buddha series five parties in Thai society for being basic data to perform 20 drawings. The experts used purposive sampling method select 5 drawings from those and then researcher created work of arts of Buddha series five parties with combine painting. Another objective was public presentation these work of arts of Buddha series five parties. Samples was 100 people who visit the exhibition work of arts of Buddha series five parties which created by researcher. The research instrument was the questionnaires of the sample's opinion. This questionnaires was devided into two parts, first parts question samples' perspective of aesthetic of the work of arts of Buddha series five parties and second part asked about the relationship of Buddhism concepts and the work of arts of Buddha series five parties in the exhibition. Data was analyzed by using descriptive statistic: percent, mean, and standard deviation.

Research finding: 1) Samples are woman 85% and educate in bachelor degree 40%. 2) 40% of samples satisfied in the work of arts named Phra-Kreung-Pim-Somdej (No.2555/1), Phra-Kreung-Pim-Kampang-Soomkor(No.2555/3) and Phra-Kreung-Pim-Phra-Pongsuwan(No.2555/5) equally. 3) In perspective of aesthetic of the work of arts of Buddha series five parties sample agreed at good level and the relationship of Buddhism concepts and the work of arts of Buddha series five parties, at very good level.

Recommendations : The study of the degeneration in the faith on the Buddha series five parties in Thai society confirmed that creative work of arts is useful for promoting Buddhism in Thai society and prevent problem of the degeneration in the faith of Buddhism in the future.

Key words; the degeneration in the faith, the Buddha series five parties, creative work of art

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง
โครงการวิจัยเพื่อการสร้างสรรค์: กรณีความเสื่อม
ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย
ของ
สมชายพินิจทรัพย์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์-ศิลปะสมัยใหม่
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล)
วันที่........เดือน..........................พ.ศ.2555

คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

....ประธาน
(รองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ชวาลาวัณย์)

....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ จิตรพี ชวาลาวัณย์)
....ประธาน

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

....ประธาน
(รองศาสตราจารย์ กมล เผ่าสวัสดิ์)

....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ชวาลาวัณย์)

....กรรมการ
(ดร.รวิเทพ มุสิกะปาน)

ประกาศคุณูปการ

จากการทำงานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี อันเนื่องจากได้รับความช่วยเหลือจากผู้มีอุปการคุณทุกท่าน ข้าพเจ้าขอขอบคุณท่าน รองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ชวาลาวัณย์ ที่ได้ให้คำแนะนำปรับปรุง แก้ไขรูปเล่มงานวิจัยจนสำเร็จด้วยดี ขอขอบคุณท่าน รองศาสตราจารย์กมล เผ่าสวัสดิ์ ที่ได้ให้คำแนะนำ แก้ไข ตลอดจนให้แนวคิดวิธีการทำงานศิลปะให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ขอขอบคุณท่านอาจารย์ทุกท่านในสาขาวิชาทัศนศิลป์-ศิลปะสมัยใหม่ ที่คอยให้คำแนะนำปรึกษาการทำงาน และขอบคุณมารดา บิดาของข้าพเจ้า นางลำเจียก พินิจทรัพย์ นายสมหมาย บัวราช ตลอดจน นางพิรมย์ พินิจทรัพย์ และคณะเพื่อนร่วมงานทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนให้กำลังใจตลอดมา

สมชาย พินิจทรัพย์

สารบัญ

สารบัญ (ต่อ)

บัญชีตาราง

ตาราง **หน้า**

บัญชีภาพประกอบ

บทที่ 1
บทนำ

ภูมิหลัง

ความเชื่อและศรัทธา เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกชาติทุกภาษามีมาแต่ดึกดำบรรพ์ ฉะนั้นจึงปรากฏว่า มีรูปลักษณ์เครื่องรางต่าง ๆ อยู่คู่กับมนุษย์มาทุกยุคทุกสมัยเพราะสิ่งเหล่านี้ เป็นเครื่องบำรุงขวัญ และกำลังใจ บางครั้งคนที่อยู่ในที่คับขัน อยู่ในระหว่างอันตราย เมื่อนึกถึงสิ่งที่ตนศรัทธาและยึดมั่น เป็นที่พึ่ง ก็ทำให้มีสติมีความมุ่งมั่น ที่จะต่อสู้ฝ่าฟันให้พ้นอุปสรรคและอันตราย ด้วยกำลังใจที่เกิดขึ้น ทำให้บรรลุถึงความสำเร็จ ด้วยเหตุนั้นไม่ว่าจะเป็นคนอยู่ในสมัยใดจึงชอบที่จะมีเครื่องรางไว้สำหรับติดตัว

คนไทยก็เช่นเดียวกัน ที่มีความเชื่อศรัทธา ในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ความเชื่อและศรัทธา ที่มีอยู่แต่เดิมก็พัฒนา เป็นสัญลักษณ์ มีรูปแบบที่เป็นศิลปะมากขึ้น กล่าวเฉพาะผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ต่างนิยม ไปบูชายังสถานที่ พระพุทธองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน ได้พากันไปปีละมาก ๆ บรรดาพุทธศาสนิกชน ที่ไปยังสังเวชนีย์ สถานดังกล่าว ก็ชอบหาสิ่งที่เป็นปูชนีย์ วัตถุ นำกลับไปบูชาที่บ้านเมืองของตน แต่เดิมไม่มีความประสงค์ จะสร้างเพื่อจำหน่ายเหมือนดังปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนคนไทย สร้างพระพิมพ์ขึ้น เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ถาวร จึงสร้างพระพิมพ์เป็นจำนวนมาก ฝังไว้ในพระเจดีย์ โดยถือว่าเมื่อพระเจดีย์ล้มสลายหายสูญไปแล้ว ภายหลังมีใครไปขุดพบพระพิมพ์ ที่สร้างไว้ ก็จะได้รู้ว่า พระพุทธศาสนาเคยประดิษฐานในที่นั้นเป็นเหตุให้น้อมรำลึกถึงพระพุทธคุณสืบต่อไป

ภายหลังผู้ที่สร้างพระพิมพ์ เป็นผู้ที่บำเพ็ญตบะมีพลังจิต ได้คิดสรรหาวัตถุ ที่เป็นมงคลมาทำพระพิมพ์และอธิษฐานจิต แผ่พลังให้สถิตอยู่ในพระพิมพ์นั้น ๆ ครั้นเมื่อมีเหตุร้ายต่าง ๆเกิดขึ้น เช่น เกิดโรคภัยไข้เจ็บหรือเกิดศึกสงครามคนทั้งหลายที่นับถือพระพุทธศาสนาระลึกถึงพระพุทธคุณเป็นที่พึ่งก็หาพระพิมพ์ขนาดเล็กติดตัวไว้ ทำให้เกิดขวัญกำลังใจ จึงเกิดศรัทธาเชื่อถือ เป็นพระเครื่องสำหรับคุ้มครองให้พ้นจากภยันตรายต่อมา แม้ไม่ได้มุ่งหวัง ในเรื่องคงกะพันชาตรีแต่พระเครื่องที่สร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์ แทนพระพุทธเจ้า และสร้างจากสิ่งที่เป็นมงคล ผู้ที่เคารพกราบไหว้ และปฏิบัติตามคำสอน ของพระพุทธองค์ ก็ย่อมเกิดสิริมงคล แก่ตนเองเช่นเดียวกัน

ความเชื่อของคนไทย ความเชื่อของมนุษย์ส่วนใหญ่ เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กั บธรรมชาติเมื่อสิ่งที่เกิ ดขึ้นนั้นมีผลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ ทั้งให้คุณประโยชน์และให้โทษแล้วมนุษย์ ไม่สามารถค้นหาสาเหตุมาอธิบายได้ ทำให้เกิดความหวาดกลัวสำห รับบริบทของสังคมไทยใน ทุกภาคส่วนมีความเชื่อที่หลากหลายอันเป็นที่มาของความเชื่อและพิธีกรรมตามประเพณีขนบธรรมเนียมและรูปแบบการปฏิบัติที่แปลกแตกต่างกัน ความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มของความเชื่อ ดังนี้

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากคนไทยนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ บรรพบุรุษ ความเชื่อจึงมุ่งเน้นพระรัตนตรัยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ

ก) ความเชื่อเรื่องกฏแห่งกรรม ใครทำกรรมใดไว้ ผลกรรมนั้นจะตามสนอง ซึ่งมีความเชื่อว่า ทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้

ข) ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ สัตว์โลกทั้งหลายย่อมเวียนว่ายตายเกิดวัฏสงสารตามผลแห่งกรรมของตน เป็นความเชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ค) ความเชื่อเรื่องกฏแห่งธรรมชาติ

ง) ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์

2. ความเชื่อเกี่ยวกับวิทยาคม เป็นความเชื่อเรื่องสิ่งลึกลับที่เหนือธรรมชาติ ไม่สามารถพิสูจน์ทราบได้ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ แยกออกได้เป็น 2 เรื่อง คือ

ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา เป็นจำพวกตัวอักษรหรืออักข ระที่ผูกเป็นข้อความ ถือว่ามีอำนาจลึกลับแฝงเร้นอยู่เมื่อนำไป ใช้ตามที่กำหนดเช่น นำไปบริกรรม เสกเป่าหรือสวดเชื่อว่าจะเกิดความศักดิ์สิทธิ์หรือเกิดความขลังปัจจุบันความเชื่อประเภทนี้ได้ลดน้อยลงด้วยเหตุความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่

ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เป็นความเชื่อในสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้ นเชื่อว่า สามารถป้ องกันอันตราย ยิง แทง ฟันไม่เข้ า ตัวอย่างเช่น เหล็กไหล เขี้ยวเสือ

3. ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อประเภทนี้น่าจะเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับคนไทยมาแต่อดีต ส่วนมากจะพบเห็น ได้จาก พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง รูปเหมือนพระสงฆ์ ที่เคารพเลื่อมใส เป็นพระเกจิอาจารย์ อาจกล่าวรวมไปถึ ง ศาลปู่ตา ,ศาลหลักเมือง ,ศาลเจ้าพ่อ ,ศาลเจ้าแม่ ความเชื่อประเภทนี้ยังคงมีปรากฏให้เห็นในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

4. ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา สิ่งลึกลับที่มองไม่เห็นตัวตนถือว่ามีอิทธิฤทธิ์และอำนาจเหนือมนุษย์ สามารถให้คุณให้โทษก็ได้ สิ่งเหล่านี้ ทางวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถหาบทสรุปได้แน่ชัดว่ามีจริงหรือไม่ บางครั้งในสิ่งที่เกิดขึ้นก็มีเหตุอันน่าเชื่อถือ

5. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ หมายถึงวิชาว่าด้วยการพยากรณ์ โดยอาศัยดาราศาสตร์เป็นหลัก ความเชื่อเช่นนี้ปรากฏแพร่หลายในทุกชนชั้นของสังคมไทย จนกระทั่งมีการเ รียนการสอนสืบทอดอย่างเป็นทางการ และยึดถือเป็นอาชีพ (พุทธพานิช :ผลประโยชน์จากความเชื่อ . 2553: ออนไลน์)

ศรัทธาความเชื่ออย่างพุทธมามกะ ความเชื่อ อย่างพุทธมามกะ อาจจะแตกต่ างจากความเชื่อ ของชนเหล่าอื่นความเชื่อของพุทธมามกะนั้นคือ

1) พุทธมามกะ เชื่อโดยตรงต่อเหตุผล และ ด้วยความเป็น ผู้อยู่ในอำนาจ แห่งเหตุผล ข้อนี้ย่อมทำให้ความเชื่อพอเหมาะพอสม ไม่มากเกิน ไม่น้อยเกินไปและ เคียงคู่กันไปกับปัญญา พุทธมามกะ ถือกันเป็นแบบฉบับว่า การเชื่องมงายเป็นสิ่งที่น่าอับอายอย่างยิ่งพระพุทธเจ้าซึ่งเป็น จุดรวม แห่งความนับถือของพุทธมามกะนั้น เป็นผู้ที่รู้และดำเนินไปตามหลัก แห่ง การใช้เหตุผล จึง เป็นผู้กำจัดความงมงายของโลก

2) พุทธมามกะ เชื่อว่าพระพุทธเจ้า เป็นผู้ที่ได้บ่ม พระองค์เอง มาเป็น เวลาเพี ยงพอ จนสามารถลุถึงด้วยพระองค์เองและทรงชี้ทางให้มนุษย์ มีความสะอาด ความสว่างและความสงบเย็น ได้จริง เมื่อได้พิจารณาดูประวัติแห่งคำสอนและการกระทำของพระองค์แล้ว คนทุกคนแม้กระทั่งผู้ที่ ไม่นับถือพระองค์ ก็ย่อมเห็นได้ทันทีว่าพระองค์เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยความสะอาด ความสว่าง และ ความสงบถึงที่สุดจนสามารถสอนผู้อื่นในเรื่องนี้ธรรมะที่พระองค์ได้ทรงบรรลุนั่นเองทำพระองค์ให้ได้ นามว่าพระพุทธเจ้า

3) พุทธมามกะ เชื่อว่าพระธรรมที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงบรรลุ และนำมาสอนนั้น คือ ความจริง อันตายตัวของสิ่งทั้งปวงอันมีอำนาจที่จะบันดาลสิ่งทั้งปวง ให้เป็นไปตามกฎนั้น และ โดยเฉพาะที่มีค่า ต่อมนุษย์มากที่สุดก็คือกฎความจริงที่รู้แล้วสามารถทำผู้นั้นให้ปฏิบัติถูกในสิ่งทั้งปวง และพ้นทุกข์สิ้นเชิงพระธรรมนี้มีอยู่สำหรับให้มนุษย์เรียนรู้และทำตามจนได้รับผลจากการกระทำเป็น ความพ้นทุกข์สิ้นเชิงทั้งทางกายและทางใจ

4) พุทธมามกะ เชื่อว่า พระสงฆ์ คือบรรดามนุษย์ ที่มีโชคดี มีโอกาสก่อนใครใน การได้รู้ได้ปฏิบัติและได้รับผลของการปฏิบัติ ในพระธรรม ถึงขนาดที่พ้นจากทุกข์ ยิ่งกว่าคนธรรมดา ด้วยความแนะนำของพระพุทธเจ้าพระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับการนับถือและถือเอาเป็นตัวอย่าง และ เป็นที่บำ เพ็ญบุญของผู้ที่ประสงค์จะได้บุญ ใครๆก็อาจเป็นพระสงฆ์ที่แท้จริงได้ไม่ว่า ชายหญิง บรรพชิต หรือฆราวาส เด็กหรือผู้ใหญ่ มั่งมีหรือยากจน คนเป็นพระสงฆ์ ได้ด้วยการประพฤติ และ การบรรลุธรรมที่มีอยู่ในตัวเขาไม่ใช่เพราะการเข้าพิธีหรือการเสกเป่าต่างๆ

5) พุทธมามกะ เชื่อว่า โลกนี้ไม่มีบุคคลใดสร้าง หรือ คอยบังคับ ให้เป็นไป หากแต่ เป็นสิ่งที่หมุนเวียนไป เองตามกฎของสังขารธรร มคือ กฎธรรมชาติ อันประจำอยู่ในส่วนต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็ นโลก มันเป็นกฎธรรมดา หากแต่ว่ามีบางสิ่งบางอย่างลึกลับ ซับซ้อน ประณีต และมหัศจรร ย์ พอที่จะทำให้คนบางพวกหลงไปว่า มีผู้วิเศษค นใดคนหนึ่งเป็นผู้สร้างสิ่งต่างๆ เมื่อมนุษย์เรามีความรู้เท่าทัน ความเป็นไปของสิ่งเหล่านี้ได้มากเพียงใดก็สามารถปรับปรุงตนเอง ให้ได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้น หรืออยู่กันได้ด้วยความผาสุกมากเพียงนั้น ไม่ต้องมีคัมภีร์ซึ่ง อ้างว่าส่งมาจาก สวรรค์ คงมีแต่คั มภีร์ ที่คนผู้เข้าถึงธรรมะแล้ว รู้เห็นได้อย่างไรก็บอกไปอย่างนั้น จนผู้อื่นสามารถเข้าถึงธรรมะได้อย่างเดียวกันก็พอแล้วเราเรียกคนเหล่านั้นว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

6) พุทธมามกะ เชื่อว่ามนุษย์แต่ละคน ล้วนมีกรรม หรือการกระทำของตนเอง เป็นเครื่องอำนวยความสุขและความทุกข์ แล้วแต่ว่า เขาได้ทำไว้อย่างไรในขณะที่แล้วมา ทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง เป็นเครื่องปรุงแต่งตัวเอง บังคับ ความเป็นไปของตัวเองโดยเด็ดขาด จนกล่าวได้ว่าเรามีกรรม นั่นแหละ เป็นตัวเราเอง ถ้าเขาอยากมี หรืออยากอยู่ในโลกที่งดงาม เขาก็ต้องทำ กรรมดีโดยส่วนเดียว ถ้าเขาเบื่อ ต่อการเป็นอยู่ในโลก ทุกๆ แบบ เขาก็มีวิธีทำให้จิตใจ ของเขาสูงพอที่จะไม่ทำอะไรๆ ให้เป็นกรรม อย่าง หนึ่งอย่างใดขึ้นมาได้และอยู่เหนือกรรม โดยประการทั้งปวง ผู้ที่ทำกรรมชั่วไว้จักต้องได้รับโทษ หรือ มีการทำคืนที่สมควรแก่กันเสียก่อน จึงจะพ้นจากกรรมชั่วนั้น เว้นเสียแต่เขาได้ทำกรรมดีไว้มากอีกทางหนึ่ง ถึงกับช่วยให้เขามีจิตใจสูงพ้นอำนาจของกรรมไปเสียก่อนที่มันจะให้ผลได้

7) พุทธมามกะ เชื่อว่า ตัวแท้ของศาสนานั้น คือ ตัวการกระทำ ที่ถูกต้อง ตามกฎแห่งความจริง จนได้รับผลของการกระทำ เป็นความสะอาด ความสว่างและความสงบ จริงๆ หาใช่เป็นเพียงคัมภีร์ หรือ คำสั่งสอน หรือการสวดร้องท่องบ่น วิงวอน บวงสรวงไ ม่ พุทธมามกะมีศาสนาของตนๆอยู่ที่กาย วาจา ใจ อันสะอาดของตนเอง ความสะอาด ความสว่างแล ะ ความสงบนี้ คือความหมายอันแท้จริง ของคำว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งที่แท้ ทั้งสามองค์ เป็นองค์เดียวกัน พุทธมามกะ จึงทำใจของตน ให้ปักดิ่งลงที่ ความสะอาด ความสว่า ง และความสงบ เท่านั้น ทั้งหมดนี้คือความเชื่อ 7 ประการของพุทธมามกะ (พุทธทาสภิกขุ. 2498: ออนไลน์)

พระเครื่องเป็นปัจจัย 5 ของชีวิตประจำวันทุกคน เพราะการออกไปดำเนินชีวิตทำธุรกิจการค้า หรือเดินทางไปต่างจังหวัด คนไทยต้องไหว้พระก่อนทุกคน บางคนต้องคล้องพระนึกถึงพระเพราะพระเครื่อง ทำให้ทุกคนมีความสุขด้านจิตใจ และพระมีพุทธคุณที่คุ้มครอง ผู้ที่นับถือและศรัทธาท่านจริงๆ (คุณเสมอ งิ้วงาม หรือป๋อง สุพรรณ สุดยอดแฟนพันธุ์แท้พระเครื่อง 2 ปีซ้อน (2545/2546)) กล่าวถึงคุณค่าของพระเครื่องในบริบทของสังคมไทยกลุ่มคนเล่นพระ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม

กลุ่มแรก เล่นพระเป็นธุรกิจการค้า โดยมากจะเล่นชุดสากลนิยม เช่น เบญจภาคี ชุดเนื้อชินยอดนิยม,สมเด็จจิตรลดาเป็นต้น

กลุ่มสอง สะสมพระเพราะความศรัทธาเชื่อถือ ชื่นชอบและหลงใหล ในพุทธศิลปะของวัตถุมงคล ซึ่งกลุ่มนี้เช่าพระมาแล้วจะไม่ขาย แต่เก็บไว้ให้ครอบครัวลูกหลานและผู้หลักผู้ใหญ่เช่น เบญจภาคี จะสะสมให้ครบทั้งห้าองค์ (วัดระฆัง,พระรอด,ซุ้มกอ,นางพญา,ผงสุพรรณ) ผู้ที่อยู่ในกลุ่มนี้ชอบสะสมเกจิอาจารย์ดังของเมืองไทย เช่น พระหลวงปู่ทิม วัดละหารไร่, หลวงพ่อพรหม วัดช่องแค, หลวงปู่บุญวัดกลางบางแก้ว,หลวงปู่โต๊ะเป็นต้น

กลุ่มสาม สะสมเพื่อเป็นสมบัติหรือทรัพย์สินที่มีมูลค่าเพิ่ม โดยเปรียบการสะสมพระเหมือนเป็นกองทุนมองเป็นธุรกิจเพื่อเก็งกำไรกลุ่มนี้จะสะสมพระชุดใหม่รุ่นใหม่อาทิ พระชุดใหม่จากวัดโสธร ,วัดสุทัศน์ ,วัดบวร โดยพระเครื่องที่ออกจากวัดใหม่ๆ ราคาจะไม่แพง รวมถึงเกจิดังที่ราคายังไม่สูงในปัจจุบัน

กลุ่มสี่ สะสมพระเครื่องเพื่ออวดอ้างในสังคมของตน ไม่ได้มุ่งหวังกำไร โดยกลุ่มนี้เป็นลูกคนมีเงินโดยอาจชอบเครื่องราง เช่น เขี้ยวเสือหลวงพ่อปาน วัดคลองด่าน หรือ หมวดพระ เช่น พระนาคปรก,หลวงปู่ศุขวัดปากคลองมะขามเฒ่า,พระปิดตาหลวงพ่อแก้ววัดเครือวัลย์เป็นต้น

กลุ่มสุดท้ายจะสะสมพระเหมือนนาฬิกา แต่พระเปรียบกับวัตถุอย่างอื่นไม่ได้ เนื่องจากพระเครื่องเป็นวัตถุมงคลของบรรพบุรุษที่ได้สร้างไว้ จึงมีมูลค่าทางด้านจิตใจมาก การห้อยพระเป็นความสบายใจให้ความมั่นใจต่อชี วิตประจำวันสะสมแล้วจึงต้องใช้ ในสังคมคนเล่นพระทั้ง 4 กลุ่ม กลุ่มคนที่เล่นพระเครื่องเพื่อลงทุนแสวงหากำไรมีประมาณ40% ของคนเล่นพระทั้งหมดและอีก 60% เป็นกลุ่มคนที่มีความศรัทธาพระเครื่อง พระทุกรุ่นดีหมด อยู่ที่ความชอบและศรัทธาของแต่ละท่าน จะเป็นเกจิรุ่นใหม่หรือเก่าก็ได้ คนสะสมพระเข้ามาเล่นใหม่ๆ ไม่ต้องเช่าองค์ละเป็นล้าน หลักหมื่นหรือหลักพันบาทก็มี สะสมไว้จะสร้างมูลค่าเพิ่มตลอด ผ่านไป1-2 ปี มูลค่าพระก็เพิ่มเพราะจำนวนการสร้างพระมีจำกัด

การสะสมพระจึงเท่ากับเป็นการสะสมความมั่งคั่ง การเพิ่มมูลค่าของพระเครื่อง ยิ่งเวลาผ่านไปนานเท่าใด ราคาพระยิ่งเพิ่มขึ้น เนื่องจากพระมีจำนวนการสร้างที่จำกัด ไม่มีการสร้างเสริมเพิ่มขึ้นมาเหมือนของเก่าและทำเลียนแบบพระรุ่นเก่าไม่ได้ พระรุ่นเก่ามีจุดจบ เกจิอาจารย์รุ่นเก่ามีโค้ด มีตำหนิที่ไม่มีทางลอกเลียนได้ มูลค่าพระ เพิ่มขึ้นมา เพราะค นไทยมีความต้องการพระเครื่องเยอะ เช่น พระเครื่องรุ่น 25 ศตวรรษทองคำ สร้างขึ้นมา 2,500 องค์ ในปี พ.ศ. 2500 ออกมาในราคา 2,500 บาท ลดเหลือ 1,250 บาท แต่ในปัจจุบันมีราคาสูงถึง 500,000-600,000 บาท เป็นต้น เนื่องจากมีค่านิยมและมีจำนวนจำกัด

แม้พระเครื่องจะมีจำนวนจำกัด แต่คนที่เล่นพระเครื่องมีไม่จำกัด ทั้งอายุและเพศ คนรุ่นใหม่เดี๋ยวนี้ก็เล่นพระ สะสมพระ ลูกนักธุรกิจ หรือเด็กรุ่นใหม่นักศึกษาหลายคนก็เล่นพระ มาหาเพื่อเอาไปคล้องคอ เพราะมีความศรัทธา กลุ่มสะสมพระเป็นกลุ่มใหญ่มาก ไม่มีหดหายไป มีแต่เพิ่มขึ้นมา บางครั้งยังมีผู้หญิงเข้ามาสะสมพระด้วย ไม่เคยคิดว่าจะมีวัยรุ่นและผู้หญิงเข้ามาในวงการพระ แต่ตอนนี้มีเข้ามามาก อย่างไรก็ตาม ตลาดพระเครื่อง ก็มีความสัมพันธ์ที่แยกไม่อ อกกับภาวะเศรษฐกิจ จนกล่าวได้ว่า ตลาดหุ้นเป็นดัชนีชี้วัดของตลาดพระถ้าตลาดหุ้นดี เศรษฐกิจในการปล่อยให้เช่าพระจะดีตามตลาดหุ้น แต่ตอนนี้เศรษฐกิจซบเซาลงไป ตลาดหุ้นไม่ดี ตลาดพระก็โดนผลกระทบบ้าง แต่ก็ยังมีคนกลุ่มหนึ่งที่ยังสะสม เดินเช่าหาและราคาพระไม่ได้ถูกลงอย่างที่คิดสวนกระแส และเป็นเครื่อง บ่งบอกว่า วัตถุมงคลเป็นค่านิยมทางด้านจิตใจและความเชื่อ ถือศรัทธามีมูลค่าที่กำหนดไม่ได้ซื้อด้วยเงินไม่ได้ พระเครื่องเปรียบเหมือนวัตถุมงคลอันศักดิ์สิทธิ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างให้คนไทยสะสมและใช้คล้องคอกันจริงๆ (ดวงหทัย อ้อยบำรุง . 2008. *กองเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กองคุ้มครองผู้บริโภคและโฆษณา.* ออนไลน์)

ที่สุดพระเครื่อง 10 อันดับ (สนนราคาหลักล้านบาทขึ้นไ ปทุกองค์แต่ต้องเป็นพระเครื่องที่มีสภาพดี-สวย)

1) สมเด็จจิตรลดา (พระกำลังแผ่นดิน) เป็นพระเครื่องที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสร้างด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง พระราชทานแก่ทหาร ตำรวจ ข้าราชการและพลเรือน โดยมีเอกสารส่วนพระองค์(ใบกำกับพระ)ซึ่งแสดงชื่อ นามสกุลวันที่รับพระราชทานหมายเลขกำกับทุกองค์

2) พระเบญจภาคี (สมเด็จวัดระฆัง , พระรอด กรุมหาวัน , พระซุ้มกอ กรุกำแพงเพชร , พระนางพญาพิษณุโลกและพระผงสุพรรณ)

3) พระร่วงรางปืน

4) พระชินราชใบเสมา

5) พระมเหศวรกรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี

6) พระท่ากระดานกรุศรีสวัสดิ์กาญจนบุรี

7) พระหูยานลพบุรี

8) สมเด็จเจ็ดชั้นพิมพ์นิยมวัดไชโยวรวิหารอ่างทอง

9) พระขุนแผนเคลือบกรุวัดใหญ่ไชยมงคลอยุธยา

10) เหรียญหลวงพ่อโสธร 2460 ฉะเชิงเทรา

(BrandAge พยุงศักดิ์ วิริยะบัณฑิตกุล. 2552: Top Story)

พระเครื่องคืออะไร เช่าพระเครื่อง บูชาพระเครื่อง เป็นเรื่องงมงายหรือไม่ พระเครื่อง หรือ “พระพิมพ์” นั้นจริงๆ แล้วเกิดขึ้นมา ประมาณ 1,000 กว่าปี ร่วม 2,000 ปีแล้ว พระเครื่ององค์แรกๆนั้น จะเป็น “พระกริ่ง” หรือ พระไภสัชยคุรุ หรือพระพุทธเจ้าหมอ นั้นเองแต่ในประเทศไทยนั้นเริ่มนิยมพระเครื่องกันในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีการนำพระเครื่องมาแขวนคอหรือห้อยคอ พกติดตัวกันแล้วในปัจจุบันคนไทย นิยมพระเครื่อง กันมาก และสร้าง พระเครื่อ งกันมากเช่นกัน เราสร้างและมี (สะสม) พระเครื่อง เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข ดังต่อไปนี้

1. สร้างพระเครื่อง เพื่อ เป็นที่ ระลึก ให้กับผู้บริจาคทรัพย์ หรือ สมทบทุนฯ ในโอกาสต่างๆ เช่น สร้างโบสถ์ สร้างวิหาร สร้างสิ่งก่อสร้างที่เป็นสาธารณูปโภค ต่างๆ ช่วยเหลือผู้ประสพภัยต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้และทั้งนั้น เพื่อให้ผู้บริจาคได้สามารถจับต้องและระลึกถึง ผลบุญ ที่ทำในครั้งนั้นได้

2. สร้างพระเครื่องเพื่อ ให้เป็นขวัญ และกำลังใจ ในการทำงาน ในการประกอบอาชีพที่สุจริต เช่น ตำรวจ ทหาร อาชีพที่ต้องเสี่ยงภัยต่างๆ ไม่เว้น แม้การเสี่ยงขาดทุน จากการลงทุนในธุรกิจต่างๆ

3. สร้างพระเครื่อง ไว้เพื่อสืบทอด พระพุทธศาสนา การสร้างพระเครื่องในลักษณะนี้มีมานานมากร่วม 1,000 ปี ก่อนหน้านี้แล้วโดยการสร้าง พระเครื่องจำนวนหนึ่ง (ส่วนใหญ่เป็นเลขมงคล) เช่น 84,000 องค์ แล้วนำ พระเครื่อง หรือ พระพิมพ์ นั้น ไปบรรจุไว้ในเจดีย์หรือใต้ฐานพระพุทธรูปบูชาองค์ใหญ่ หรือใต้หลังคาอุโบสถ แล้วปล่อยไว้ อย่างนั้น เมื่อระยะเวลาผ่านไปนานๆ

หลายสิบปีหรือหลายร้อยปี แล้วเกิดเหตุให้เจดีย์แตก (กุแตก) หรือมีการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปบูชาองค์ใหญ่หรือโบสถ์เก่าชำรุด ทรุดโทรมเสียหาย เมื่อมีผู้คนมาพบเจอ พระเครื่อง ที่เก็บไว้นั้นอย่างน้อยๆ ก็ต้องนำไปศึกษา หาที่มาที่ไป และ เห็นคุณค่าว่าเป็นของเก่า ของโบราณ ทำให้ผู้นั้นต้องรู้พระศาสนาต่อไปอีก จากผลของทั้ง 3 ข้อ นั้นทำให้ปัจจุบัน มีการ เสาะแสวงหา พระเครื่อง เก่าและพระเครื่องที่มีเจตนาการสร้างที่ดีมาครอบครองกัน ทำไมต้องหามาครอบครองกันด้วย ทั้งๆ ที่พระเครื่องบางองค์แพงมาก ราคาเช่าหาบูชาระดับ 10 ล้านบาท สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่า

1. พระเกจิอาจารย์ ผู้สร้าง พระเครื่อง นั้นๆ ท่านเก่ง เป็นพระผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ท่านได้มรณภาพ (เสียชีวิต)ไปกว่า 100-600 ปี แล้วและพระเครื่องคือส่วนหนึ่งเพื่อให้ ระลึกถึงท่าน

2. การสร้างโบสถ์ สร้างวิหาร สร้างสิ่งก่อสร้างที่เป็น สาธารณูปโภค ต่างๆ ร วมทั้งช่วยเหลือผู้ประสพภัยต่างๆนั้น ใช่ว่าจะทำหรือเกิดขึ้นกันได้น้อยๆ โบสถ์ วิหารและสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในแต่ละวัดแต่ละที่ ใช่ว่าจะพังทรุดโทรมกันง่ายๆ อย่างน้อยๆ ก็กินเวลา 80-200 ปี กันเลยที่เดียว

3. ถ้ารักชอบ พระเกจิอาจารย์ ท่านใด ก็เก็บของที่ท่านสร้างไ ว้เป็นที่ระลึก เมื่อท่านมรณะภาพ ไปแล้ว ของที่ระลึกนั้นๆ ก็เป็นตัวแทน หากหายหรือไม่มีแล้ว ก็เหมือนลืมท่าน สรุปก็คือพระเครื่องมีไว้เพื่อความ ความสบายใจ เพื่อระลึกถึงสิ่งดีๆ ของตนที่ได้กระทำไว้ (เซียนเจ๋ง. 2007: สุดยอดพระเครื่อง แห่งวงการพระของเมืองไทย. ออนไลน์)

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติพระเครื่อ งชุดเบญจภาคีและขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีผลต่อความเชื่อและความศรัทธาจนกลายเป็นความเสื่อมในพระพุทธศาสนา

2. เพื่อถ่ายทอดจินต นาการสิ่งที่รับรู้ปรับประยุกต์และทดลองเทคนิค ผ่านผลงานด้านทัศนศิลป์ (Visual Art) ที่สื่อถึงความเสื่อมในพระพุทธศาสนา ในยุคปัจจุบัน

3. เพื่อเป็นแนวทางการสร้างสรรค์ศิลปะ แก่ผู้สนใจ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาการเรียนการสอนศิลปะต่อไป

ข้อตกลงเบื้องต้น

พฤติกรรมการดำเ นินชีวิตของชาวพุทธในยุคปัจจุบัน ความเชื่อและความ ศรัทธา ในวัตถุมงคล ขนบธรรมเนียม ประเพณี อันงดงาม ที่บรรพบุรุษและพระอริ ยะสงฆ์ ได้สรรค์สร้างไว้ในอดีตถู กปรับเปลี่ยน ค่าความศรัทธา ถูกแทนด้วยค่าของเงิน (ปัจจัย) หลักธรรมคำสอน ในพระพุทธศาสนา เหลือเพียงส่ วนประกอบ พุทธศิลป์กลายเป็นพุทธพาณิชย์ ความเสื่อมถอยของสังคมไทย การประพฤติปฏิบัติ ของพระสงฆ์บางรูปตลอดจนผู้คนบางกลุ่ม ส่งผลให้ พุทธศาสนาและวัตถุมงคลอันสูงค่า ลดค่าความศรัทธาลงไป

ความสำคัญของการวิจัย

1. เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญในหลักคำสอนของพุทธศาสนาที่แท้จริง

2. สามารถนำหลักคำสอนของพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

3. เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพัฒนาศิลปะร่วมสมัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ

ขอบเขตของการวิจัย

เพื่อให้การวิ จัยครั้งนี้บรรลุตามความมุ่งห มายที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากร คือ ภาพร่างผลงานจำนวน 10 ชิ้นจากแนวความคิดเรื่อง "กรณีความเสื่อมในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย " โดยผู้วิจัยใช้ข้อมูลทั้งภาคทฤษฎีและข้อมูลทางกายภาพที่ปรากฏตามเอกสารสิ่งพิมพ์และงานวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ผลงานศิลปะที่ผู้เชี่ยวชาญด้านทัศนศิลป์คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 1 ชุด คือแนวต้นแบบจาก พระเครื่องชุดเบญจภาคี โดยเป็นผลงานศิลปะที่ทำ ด้วยเทคนิคจิตรรม ผสม จำนวน 5 ชิ้นงาน โดยมีขนาด 150 เซ็นติเมตร x 200 เซนติเมตร ตามแนวต้นแบบจากพระเครื่องยอดนิยม คือ **พระเครื่อง พิมพ์สมเด็จ , พระเครื่องพิมพ์นางพญา , พิมพ์พระกำแพงซุ้มกอ , พิมพ์พระผงสุพรรณ , พิมพ์พระรอด** และปรับประยุกต์ สอดแทรกเรื่องราวตามแนวทางที่ถนัดเฉพาะตัว

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ธรรมะ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คืออริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

2. ข้อธรรมะ หมายถึง หัวข้อธรรมะที่พระพุทธเจ้าได้อธิบาย จำแนกแจกแจงออกมาให้เห็น เช่น อริยสัจ 4 มรรคองค์ 8

3. กิเลส หมายถึงความชั่วร้ายภายในจิตใจ มีทั้งกิเลสอย่างหยาบ เช่นโลภะ(ความโลภ) โทสะ(ความโกรธ) และกิเลสอย่างละเอียด เช่น อนุสัย (คือกิเลสอันเป็นเชื้อร้ายที่นอนนิ่งในสันดาน

4. ศีลธรรม หมายถึง ความดีงาม ความถูกต้องที่เป็น กฎเกณฑ์ หรือระเบียบที่คนในสังคมหรือชุมชนนั้นยอ มรับนับถือและมีความเข้าใจตรงกัน ซึ่งแต่ละสังคมหรือชุมชนอาจมีหลักศีลธรรมที่แตกต่างกันได้

5. สัจธรรม หมายถึงความจริงแท้แน่นอน ไม่สามารถมีใครมาเปลี่ยนแปลงได้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุตามปัจจัยทางธรรมชาติ เช่นความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย

6. พระพุทธศาสนา หมายถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งทั้งหมดของคำสอนนั้นเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง ซึ่งหลักการปฏิบัตินั้นมีหลายระดับตามกำลังและจริตของผู้ปฏิบัติ เพื่อยกระดับจิตใจของคนธรรมดาให้กลายเป็นมนุษย์ผู้มีจิตใจสูง จนกระทั่งสามารถจิตของตนเองให้อยู่เหนือโลก หรือมีสภาวะที่ไม่ผูกพันกับสิ่งใดๆในโลกเลยในขณะที่ตนเองยังมีชีวิตอยู่

7. การปฏิบัติธรรม หมายถึงการปฏิบัติตนทั้งทางกายและทางจิตตามหลักการและวิธีการปฏิบัติทางพุ ทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้วางไว้ จุดประสงค์เพื่อการบรรลุธรรมที่มีหลายระดับตามกำลังของผู้ปฏิบัติ เช่น สติปัฏฐาน 4 เป็นต้น

8. พุทธศิลป์ หมายถึง งานศิลปะที่ได้แรงบันดาลใจหรือแนวคิดทางพุทธศาสนา โดยผลงานไม่ได้จำกัดเฉพาะที่อยู่ภายในวัดหรือโบสถ์ แต่รวมไปถึงงานศิลปะร่วมสมัยที่เป็นงานด้านทัศนศิลป์ เช่นจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ สื่อผสม และผลงานศิลปะจัดวาง หรือ ศิลปะติดตั้ง (Installation art)

9. ผลงานศิลปะ (Work of Art) หมายถึง ชุดผลงานศิลปะทั้งหมดที่นำเสนอ

10. วัตถุ (Object of Art) หมายถึง ชิ้นงานหนึ่ง ๆ ในผลงานศิลปะทั้งหมด

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีกรอบแนวคิด ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูล และเอกสารเบื้องต้น เกี่ยวกับ
   - พุทธศาสนา จากพระไตรปิฎกและหนังสือธรรมะที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวัตถุมงคล
   - ประวัติศาสตร์งานพุทธศิลป์ในประเทศไทย และงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย
   - แนวทางการสร้างสรรค์งานศิลปะสมัยใหม่ทั้งจากในประเทศและต่างประเทศ
   - งานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยนำข้อมูลเอกสารดั งกล่าวมาวิเคราะห์เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัย

2. ออกแบบภาพร่าง

ทำการร่างแบบครั้งที่ 1 จากนั้นนำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญวิเคราะห์และปรับปรุงรูปแบบ จากนั้นจึงทำการพัฒนาแบบร่างครั้งที่ 2 ปรับปรุงแก้ไขแบบร่างโดยผู้เชี่ยวชาญ

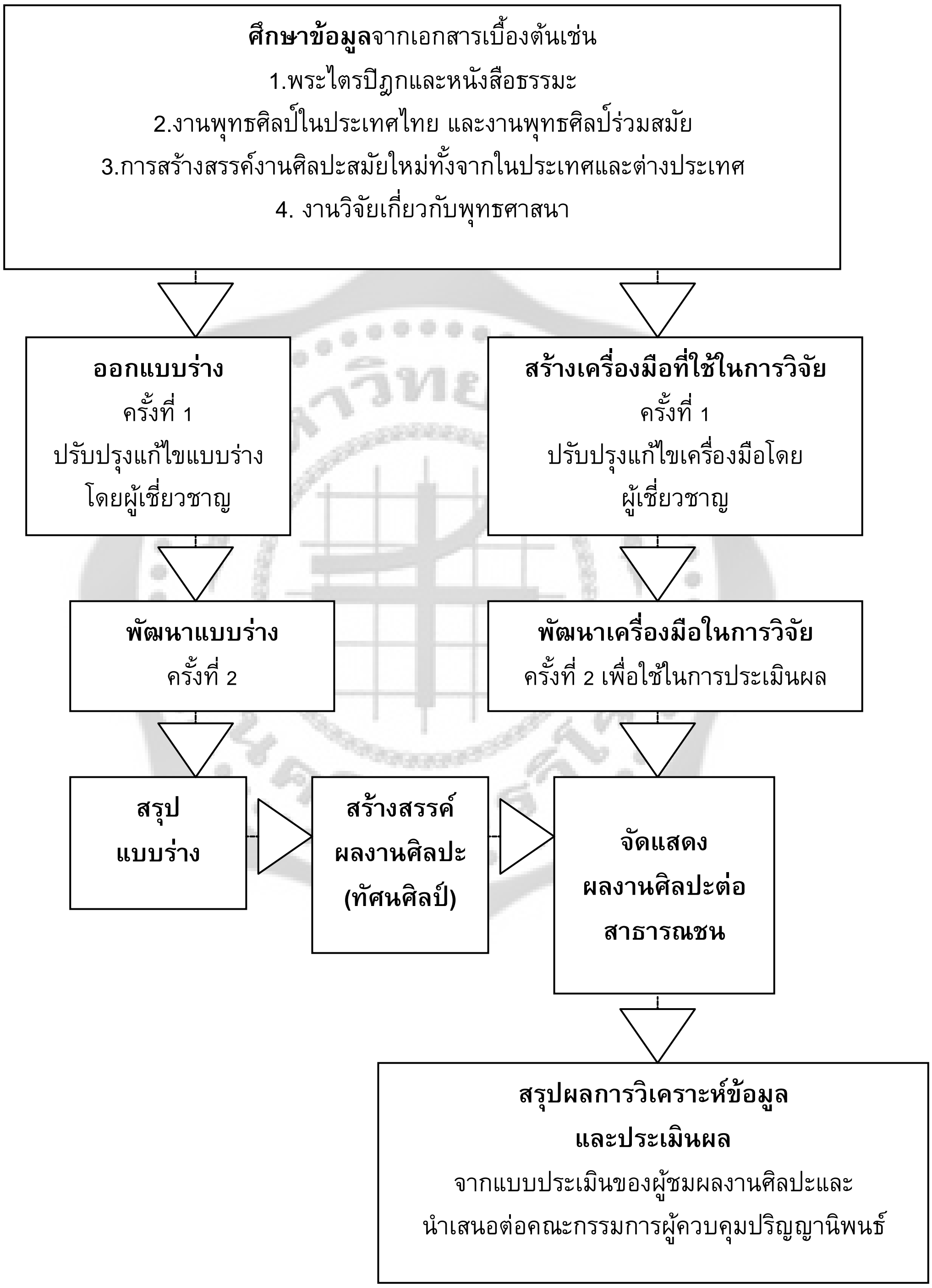
3. สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมู ลเพื่อประกอบการศึกษาวิจัยได้แก่ แบบประเมินผลจากผู้ชมผลงานซึ่งแบ่งแบบประเมินเป็น 2 ส่วน คือ

1. แบบประเมินในส่วนของตัวผลงานกับความงามทางทัศนศิลป์
2. แบบประเมินความเ ข้าใจของผู้ชมระหว่าง แนวความคิดกับ ตัวผลงานที่นำเสนอ นำแบบประเมินเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและปรับปรุงแก้ไข

4. สรุป และประเมินผล

จากการวิเคราะห์แบบประเมินของผู้ชมผลงานและนำเสนอต่อคณะกรรมการผู้ควบคุมปริญญานิพนธ์

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัย เรื่องการศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์ กรณีความเสื่อม ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำเสนอตามหัวข้อต่อไปนี้

1. ความหมายของศาสนาพุทธข
2. กรรมในพระพุทธศาสนา
3. ศาสนาอเทวนิยม
4. ความหมายของพระเครื่องเบญจภาคี
5. ประวัติพระเครื่อง พิมพ์สมเด็จ
6. ประวัติการสร้างพระนางพญา วัดนางพญา จังหวัดพิษณุโลก
7. ประวัติพระซุ้มกอ(พระกำแพงซุ้มกอ)จ.กำแพงเพชร
8. ประวัติ พระผงสุพรรณ วัดพระศรีมหาธาตุ
9. ประวัติพระรอดกรุวัดมหาวันจ.ลำพูน

1. ความหมายของศาสนาพุทธ

ศาสนาพุทธ หรือที่ ราชบัณฑิตยสถาน และราชการไทยเรียกว่า พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มี พระพุทธเจ้า เป็นศาสดา มีพระธรรม ที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ เป็นหลักคำสอนสำคัญ มีพุทธบริษัทเป็นชุมชนของผู้นับถือศาสนาและศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระศาสดา และเพื่อสืบทอดพระธรรมแห่งพุทธศาสนา

ศาสนาพุทธ เป็นศาสนา อเทวนิยม และเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าทุกคนสามารถพัฒนาจิตใจไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ได้ด้วยความ เพียรของตน กล่าวคือ ศาสนาพุทธสอนให้มนุษย์บันดาลชีวิตของตนเอง ด้วยผลแห่งการกระทำของตน มิได้มาจากการอ้อนวอนขอจากพระเป็นเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกกาย คือ ให้พึ่งตนเอง เพื่อพาตัวเองออกจากกองทุกข์ มีจุดมุ่งหมายคือการสอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากความ ทุกข์ทั้งปวง ในโลก ด้วยวิธีการสร้าง "ปัญญา" ในการอยู่กับความทุกข์อย่างรู้เท่าทันตาม ความเป็นจริง วัตถุประสงค์สูงสุดของศาสนา คือ การหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เช่นเดียวกับที่พระศาสดา ทรงหลุดพ้น ได้ด้วยกำลังสติปัญญาและความเพียรของพระองค์เองในฐานะที่พระองค์ก็ทรงเป็นมนุษย์ มิใช่เทพเจ้าหรือทูตของพระเจ้าองค์ใด

พระศาสดาของศาสนาพุทธ คือ พระโคตมพุทธเจ้า พระนามเดิมว่า เจ้าชายสิทธัทถะได้ทรงเริ่มออกเผยแผ่คำสอน ในชมพูทวีป ตั้งแต่สมัยพุทธกาล แต่หลังปรินิพพานของพระพุทธเจ้า พระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงสั่งสอน ได้ถูกรวบรวมเป็นหมวดหมู่ ด้วย การสังคายนาพระ ธรรมวินัยครั้งแรก จนมีการรวบรวมขึ้นเป็น พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมาตลอดของ นิกา ยเถรวาส ที่ยึดหลัก ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่ในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่สอง ได้เกิดแนวคิดที่เห็นต่างออกไป ว่าธรรมวินัยสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ ตามเวลาและสถานการณ์เพื่อความอยู่รอดของพุทธศาสนา แนวคิดดังกล่าวจึงได้เริ่มก่อตัวและแตกสายออกเป็นนิกายใหม่ ในชื่อของ นิกายมหายาน ทั้งสองนิกายได้แตกนิกายย่อยไปอีก และเผยแพร่ออกไปทั่วดินแดนเอเชียและใกล้เคียง

ปัจจุบันศาสนาพุทธได้เผยแผ่ไปทั่วโลก โดยมีจำนวนผู้นับถือส่วนใหญ่อยู่ใน ทวีปเอเชีย ทั้งในเอเชียกลาง เอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะใน ประเทศไทย ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน ปัจจุบันศาสนาพุทธได้มีผู้ นับถือกระจายไปทั่วโลก หากนับจำนวนรวมกันแล้วอาจมากกว่า 500 ล้านคน

องค์ประกอบของพระพุทธศาสนา

สิ่งเคารพสูงสุด ที่พึ่งอันประเสริฐของศาสนาพุทธ คือ พระรัตนตรัย อันประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ โดย "พระพุทธเจ้า" ทรงตรัสรู้ "พระธรรม" แล้วทรงสั่งสอนให้พระสาวกได้รู้ธรรมจนหลุดพ้นตามในที่สุด ทรงจัดตั้งชุมชนของพระสาวกให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ด้วยการบัญญัติพระวินัย เพื่อเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันระหว่าง ศึกษาพระธรรม และฝึกฝนตนเองให้หลุดพ้น เรียกว่า "พระสงฆ์" แล้วทรงมอบหมายให้พระสงฆ์ทั้งหลายเผยแผ่พระธรรม เพื่อประโยชน์สุขของสัตว์โลกทั้งปวง

สรณะ คือที่พึ่งในพระพุทธศาสนาหมายถึง สิ่งที่ให้ศาสนิกชนถือเอาเป็นแบบอย่าง หรือให้เอาเป็นตัวอย่าง มิได้หมายความว่าเมื่อเคารพแล้วจะดลบันดาลสิ่งต่างๆ ตามต้องการได้ ถ้าอยากได้สิ่งใดต้องลงมือทำเอง พัฒนาปรับปรุง ใช้ปัญญาแก้ไข แล้วลงมือทำเอง ตามเหตุปัจจัย สรณะ คือพระพุทธเจ้า เป็นผู้ที่บำเพ็ญสั่งสมบารมี มาหลายภพชาติจนชาติสุดท้าย เกิดเป็นมนุษย์ แล้วอาศัยความเพียรพยายามและสติปัญญาปฏิบัติจน ได้บรรลุสิ่งที่ต้อง การคือธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์ มิใช่บรรลุได้ด้วยการดลบันดาลของ เทพเจ้าหรือพระเจ้า องค์ใดๆ แล้วชี้แนะหรือชี้ทางให้คนอื่นทำตาม พระธรรมคือคำสอนว่าด้วยธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วทำให้พ้นทุกข์ และเป็นเครื่องมือนำออกจากทุกข์ พระสงฆ์คือหมู่ชนหรือชุมชนของพระสาวก ไม่ว่าม นุษย์หรือเทวดา ที่ทำตามคำแนะนำ ของพระพุทธเจ้าแล้ว ประสบผลสำเร็จพ้นทุกข์ตามพระพุทธเจ้า

การปฐมเทศนาของพระโคตมพุทธเจ้า

ศาสดาของศาสนาพุทธ คือ พระโคตมพุทธเจ้า ทรงมีพระนามเดิมว่า เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงประสูติในดินแดนชมพูทวีป ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 680 ปี ก่อนพุทธศักราช ณ สวน ลุมพินีวัน เจ้าชายสิทธัตถะผู้เป็นพระราชโอรส ของ พระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา ทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาท ผู้สืบทอดราชบัลลังก์ กรุงกบิลพัสดุ์ แห่งแคว้นศากยะ และเมื่อพระชนมายุ 16 ชันษา ทรงอภิเษกสมรสกับ เจ้าหญิงยโสธรา แห่งเมืองเทวทหะ ต่อมาเมื่อพระชนมายุ 29 ชันษา ทรงมีพระโอรสกับเจ้าหญิงยโสธรา 1 พระองค์พระนามว่า ราหุล ในปีเดียวกันนี้เอง ที่ พระองค์ทรงตัดสินพระทัย ออกผนวชเป็นสมณะ เพื่อแสวงหาทางหลุดพ้น อันนำไปสู่การบรรลุ ความหลุดพ้น จากทุกข์ คือ ความแก่ เจ็บ และตาย ในปีเดียวกันนั้น ณ ริมฝั่งแม่น้ำอโนมานทีและหลังจากออกผนวชมา 6 พรรษา ทรงประกาศการค้นพบ ว่าการหลุดพ้นจากทุกข์ ทำได้ด้วย การฝึกจิต ด้วยการเจริญสติ ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา จนสามารถรู้ทุกสิ่งตามความเป็นจริงว่า เป็นทุกข์ เพราะสรรพสิ่งไม่สมบูรณ์ ไม่แน่นอน และบังคับให้เป็นดั่งใจไม่ได้ จนไม่เห็นสิ่งใดควร ยึดมั่นถือมั่น หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง จวบจนได้ทรงบรรลุ พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือ การตรัสรู้ อริยสัจ 4 ขณะมีพระชนมายุได้ 35 ชันษา ที่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม จากนั้นพระองค์ ได้ออกประกาศสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้ ตลอดพระชนม์ชีพ เป็นเวลากว่า 45 พรรษา ทำให้ศาสนาพุทธดำรงมั่นคงในฐานะ ศาสนาอันดับหนึ่งอยู่ในชมพูทวีป ตอนเหนือ จวบจนพระองค์ได้เสด็จ ปรินิพพาน เมื่อพระชนมายุได้ 80 พระชันษา ณ สาลวโนทยาน (ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6) หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ในยุคก่อนจะบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ใช้วิธีท่องจำ (มุขปาฐะ) โดยใช้วิธีการแบ่งให้สงฆ์หลาย ๆ กลุ่มรับผิดชอบท่องจำในแต่ละเล่ม เป็นเครื่องมือช่วยในการรักษาความถูกต้องของหลักคำสอน จนได้มีการบันทึกพระธรรมและพระวินั ยเป็นลายลักษณ์อักษรเป็น ภาษาบาลี รักษาไว้ในคัมภีร์เรียกว่า "พระไตรปิฎก" ซึ่งสามารถแยกออกได้เป็น 3 หมวดหลัก ได้แก่

1. วินัยปิฎก ว่าด้วย วินัยหรือศีล ของภิกษุ ภิกษุณี
2. สุตตันตปิฎก ว่าด้วย พระธรรมทั่วไป และเรื่องราวต่าง ๆ
3. อภิธรรมปิฎก ว่าด้วยธรรมะที่เป็นปรมัตถ์ธรรมหรือธรรม ะที่แสดงถึงสภาวะล้วนๆ ไม่มีการสมมุติ

ผู้สืบทอดในทางศาสนาพุทธ ได้แก่ พุทธบริษัท 4 อันหมายถึง พุทธศาสนิกชน พุทธมามกะ พุทธสาวก อันเป็นกลุ่มผู้ร่วมกันนับถือ ร่วมกันศึกษา และร่วมกันรักษาพุทธศาสนาไว้

ผู้นับถือศาสนาพุทธที่ได้บวชเพื่อศึกษา ปฏิบัติตามคำสอน (ธรรม) และคำสั่ง (วินัย) และมีหน้าที่เผยแผ่พระธรรมของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระภิกษุสงฆ์ ในกรณีที่เป็นเพศชาย และ พระภิกษุณีสงฆ์ ในกรณีที่เป็นเพศหญิง

สำหรับผู้บวชที่ตั้งแต่อายุยังไ ม่ถึงเกณฑ์ 20 ปี จะเรียกว่าเป็น สามเณร สำหรับเด็กชาย และ สามเณรีและสิกขมานา (สามเณรีที่ต้องไม่ผิดศีล 6 ข้อตลอด 2 ปี) สำหรับเด็กหญิง ลักษณะการบวชสำหรับภิกษุหรือภิกษุณี จะเรียกเป็นการ อุปสมบท สำหรับสามเณรหรือสามเณรีและสิกขมานา จะเรียกเป็นการ บรรพชา

ส่วนผู้นับถือที่ไม่ได้บวชจะเรียกว่า "ฆราวาส" หรืออุบาสก ในกรณีที่เป็นเพศชาย และ อุบาสิกา ในกรณีที่เป็นเพศหญิง

หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จไปโปรดพระปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี พระองค์ได้ทรงแสดงปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่พระปัญจวัคคีย์ พระโกณฑัญญะ บรรลุ เป็นพระโสดาบัน และกราบทูลขอบวช นับเป็นพระสงฆ์องค์แรกในโลก ในสมัยพุทธกาล พระองค์ได้เสด็จไปเผยแผ่พุทธศาสนาตามที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีปเป็นเวลานานกว่า 45 พรรษา จนกระทั่งปรินิพพาน

ภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ได้เกิดความขัดแย้ง อันเกิดจากการตีความพระธรรมคำสอนและพระวินัยไม่ตรงกัน จึงมีการแก้ไข โดยมีการจัดทำสังคายนา ร้อยกรองพระธรรมวินัยที่ถูกต้องไว้เป็นหลักฐาน สำหรับ ยึดถือ เป็นแบบแผนต่อไป จึงนำไปสู่การ ทำสังคายนาพระไตรปิฎก ในการทำสังคายน าพระไตรปิฎกครั้งที่ 2 นี้เองที่พระพุทธศาสนาแตกออกเป็นหลายนิกายกว่า 20 นิกาย และในการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้ทรงแต่งสมณทูต 9 สายออกไปเผยแผ่พุทธศาสนา จนกระทั่งพุทธศาสนาแผ่ขยายไปอย่างกว้างขวาง

ศาสนาพุทธมีความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมถอ ยสลับกัน เนื่องจากการส่งเสริมของผู้มีอำนาจปกครองในแต่ละท้องถิ่น แต่ในภาพรวมแล้ว พุทธศาสนาในอินเดียเริ่มอ่อนแอลงหลังพุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา โดยศาสนาฮินดูได้เข้ามาแทนที่ เช่นเดียวกับการเสื่อมถอยของพุทธศาสนาในเอเชียกลาง จีน เกาหลี ในขณะที่ศาสนาพุทธได้เข้าไปตั้งมั่นอยู่ในญี่ปุ่น และประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 25 ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็น ต้นมา ศาสนาพุทธเริ่มเป็นที่ดึงดูดใจของชาวตะวันตกมากขึ้นและได้มีการตั้งองค์กร ทางพุทธศาสนา ระดับโลกโดยชาวพุทธจากเอเชีย ยุโรป และอเมริกาเหนือรวม 27 ประเทศที่ศรีลังกาเมื่อ พ.ศ. 2493 ใน ชื่อ "องค์กรพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก"

ศาสนาพุทธสอนว่า การเกิด แก่ เจ็บ และตาย ล้วนเป็นทุกข์ แม้จะไม่ได้ยอมรับการมีอยู่ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธการมีอยู่ของ พระเจ้า และเชื่อว่าโลกนี้เกิดขึ้นจาก กฎแห่งธรรมชาติ 5 ประการ อันมี กฎแห่งสภาวะ (อุตุนิยาม) มีธาตุทั้ง 5 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ที่เปลี่ยนสถานะเป็นธาตุต่าง ๆ กลับไปกลับมา กฎแห่งชีวิต (พืชนิยาม) คือ กฎสมดา (ปรับสมดุล) กฎวัฏฏตา (หมุนวนเวียน) และกฎชีวิตา (มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน) ที่ทำให้เกิดชีวิตินทรีย์ รวมทั้งกฎแห่งวิญญาน (จิตนิยาม) คือ นามธาตุที่กลายเป็น ธรรมธาตุ7 ที่เป็นไปตาม กฎแห่งเหตุผล (กรรมนิยาม) และกฎไตรลักษณ์ (ธรรมนิยาม) กฎไตรลักษณ์เป็นสิ่งที่ทำให้มีการสร้าง ดำรงรักษาอยู่ แ ละทำลายไปของทุกสรรพสิ่ง เมื่อย่อกฎทั้ง 3 แล้ว จะเหลือเพียง ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นที่ดับไป

วัฏสงสารหรือ สังสารวัฏ หรือ สงสารวัฏ คือภพภูมิที่มนุษย์ทุกคนต้องเวียนว่ายตายเกิดขึ้นมาในตามหลักของพุทธศาสนาซึ่งบัญญัติไว้ว่ามีทั้งสิ้น 31 ภูมิด้วย

ความหมาย สังสาร หรือ สงสาร แปลว่า ความท่องเที่ยวไป ในทาง พุทธศาสนา หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด มิใช่หมายถึงความรู้สึกหวั่นไหวด้วยความกรุณาเมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความทุกข์

สังสารวัฏ แปลว่า ความท่องเที่ยวไปในอาการที่เป็นวัฏฏะ การหมุนวนอยู่ในการเวียนว่ายตายเกิด เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัฏสงสาร

สงสารวัฏ หมายถึงการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่างๆ ของสัตว์โลกด้วยอำนาจกิเลส กรรม วิบาก หมุนวนอยู่เช่นนั้นตราบเท่าที่ยังตัดกิเลส กรรม วิบากไม่ได้

รูปภวจักร หรือสังสารจักรของ ทิเบต แสดงถึงผลของการขาดปัญญาในการรู้ทันเหตุเกิดแห่งทุกข์ (สมุทัย) ทำให้ต้องจมเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองทุกข์ทั้งปวงไม่จบสิ้น

นรกภูมิตามความเชื่อทางศาสนา ประกอบด้วยมหานรก เป็นนรกขุมหลัก มี 8 ขุม แต่ละชั้นห่างกันประมาณ 15,000 โยชน์จาก นั้นจะมี ยมโลกนรก 320 ขุม อยู่รอบ 4 ทิศๆ ละ 10 ของมหานรกแต่ละขุม อุสสทนรก 128 ขุม อยู่รอบๆ 4 ทิศ ๆ ละ 4 ของมหานรกแต่ละขุม และนรกขุมที่ลึกที่สุดเรียกว่า โลกันตนรก เป็นนรกขุมใหญ่ อยู่นอกจักรวาล มืดมนไม่มีแสง มองไม่เห็นอะไรเลย และเต็มไปด้วย ทะเลน้ำกรดเย็น ที่ตั้งอยู่ระหว่างโลกจักรวาล 3 โลก เหมือนกับวงกลม 3 วงติดกัน บริเวณช่องว่างของวงทั้ง 3 สัตว์นรกที่มาเกิดต้องรับทุกขเวทนาเป็นเวลา 1 พุทธันดร จากผลกรรมชั่ว เช่น ทรมานประทุษร้ายต่อบิดามารดา และผู้ทรงศีล ทรงธรรมห รือทำปาณาติบาต เป็นอาจิณ ฆ่าตัวตาย เป็นต้น

มหานรก 8 ขุม ประกอบด้วย

1. สัญชีวนรก นรกที่สัตว์นรกอายุ 500 ปีอายุกัป (1 วันนรกเท่ากับ 9 ล้านปีมนุษย์)

2. กาฬสุตตนรก นรกที่ลงโทษ ด้วยเส้นเชือกสีดำ แล้วก็ถากหรือตัดด้วยเครื่องประหาร อายุ 1,000 ปี อายุกัป (1 วันนรก เท่ากับ 36 ล้านปีมนุษย์)

3. สังฆาฏนรก นรกที่มีภูเขาเหล็กใหญ่มีไฟลุกโพลงบดขยี้สัตว์นรก อายุ 2,000 ปี อายุกัป (1 วันนรก เท่ากับ 144 ล้านปีมนุษย์)

4. โรรุวนนรก (ธูมโวรุวหรือจูฬโรรุว) นรกที่เต็มไปด้วยเสียงร้องไห้ครวญครางดังของสัตว์นรกที่ถูกควันไฟอบอ้าว อายุ 4,000 ปีอายุกัป (1 วันนรก เท่ากับ 576 ล้านปีมนุษย์)

5. มหาโรรุวนรก (ชาลโรรุว) นรกที่เต็มไปด้วยเสียงร้องไห้ครวญครางดังกว่าโรรุวนรก อายุ 8,000 ปีอายุกัป (1 วันนรก เท่ากับ 2,304 ล้านปีมนุษย์)

6. ตาปนนรก (จูฬตาปน) นรกที่ทำให้สัตว์เร่าร้อน ด้วยการให้นั่งตรึงติดอยู่ในหลาวเหล็กอันร้อนแดง แล้วให้ไฟไหม้อยู่ อายุ 16,000 ปีอายุกัป (1 วันนรก 9,216 ล้านปีมนุษย์)

7. มหาตาปนนรก (ปตาปน) นรกที่เต็มไปด้วยความเร่าร้อนอย่างมากมายเหลือประมาณ อายุ ครึ่งอันตรกัปของมนุษย์

8. อเวจีนรก นรกที่ปราศจากคลื่นคือความบางเบาแห่งความความทุกข์ อายุ ประมาณ 1 อันตรกัปของมนุษย์

ยมโลกนรก ประกอบด้วย

1. โลหกุมภีนรกเป็นหม้อเหล็กขนาดใหญ่ เท่าภูเขา เต็มไปด้วยน้ำแสบร้อน เดือดพล่านตลอดเวลา สัตว์นรกถูกต้มเคี่ยวในหม้อเหล็กนรกนั้นจนกว่าจะสิ้นกรรมชั่วที่ตนได้ทำมา

2. สิมพลีนรก เต็มไปด้วยป่างิ้วนรก มีหนามแหลมคมเป็นกรดลุกเป็นเปลวไฟอยู่เสมอ สัตว์นรกที่มาเกิดต้องปีนป่ายต้นงิ้ว

3. อสินขะนรก สัตว์นรกที่เกิดมามีรูปร่างแปลกพิกล เช่น เล็บมือเล็บเท้าแหลมยาวกลับกลายเป็นอาวุธ หอก ดาบ จอบ เสียม เอาเล็บมือถากตะกุยเนื้อหนังของตนกินเป็นอาหารตลอดเวลา

4. ตามโพทะนรก มีหม้อเหล็กต้มน้ำ ทองแดง ปนด้วยหินกรวด ร้อนระอุตลอดเวลา สัตว์นรกโดยการถูกกรอกด้วยน้ำทองแดง และกรวดหินเข้าไปทางปาก

5. อโยคุฬะนรก เต็มไปด้วยก้อนเหล็กแดงเกลื่อนกลาดไปหมด สัตว์นรกเห็ นก้อนเหล็กแดงเป็นอาหาร เมื่อกินเข้าไปแล้วเหล็กแดงนั้นก็เผาไหม้ไส้พุง

6. ปิสสกปัพพตะนรก มีภูเขาใหญ่ 4 ทิศ เคลื่อนที่ได้ไม่หยุดหย่อน กลิ้งไปมาบดขยี้สัตว์นรกที่มาเกิดให้บี้แบนกระดูกแตกป่นละเอียดจนตายแล้ว ฟื้นขึ้นมาอีก ถูกบดขยี้อีกจนตายเรื่อยไป

7. ธุสะนรก สัตว์นรกที่มาเกิดมีความกระหายน้ำมาก เมื่อพบสระมีน้ำใสสะอาดก็ดื่มกินเข้าไป น้ำนั้นกลายเป็นแกลบ เป็นข้าวลีบลุกเป็นไฟเผาไหม้ท้องและลำไส้

8. สีตโลสิตะนรก เต็มไปด้วยน้ำเย็นยะเยือก เมื่อสัตว์นรกที่มาเกิดตกลงไปก็จะตาย ฟื้นขึ้นมาก็ถูกจับโยนลงไปอีกเรื่อยไป

9. สุนขะนรก เต็มไปด้วยสุนัขนรก และยังมีฝูงแร้งกา นกตะกรุม สัตว์นรกที่เกิดจะถูกสุนัข แร้ง กา ไล่ขบกัด ตรงลูกตา ปากและส่วนต่างๆ

10. ยันตปาสาณะนรก มีภูเขาประหลาด 2 ลูก เคลื่อนกระทบกันตลอดเวลา สัตว์นรกที่มาเกิดจะถูกภูเขาบีบกระแทก ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส ตายแล้วก็กลับเป็นขึ้นมา

อุสสทนรก ประกอบด้วย

1. คูถนรก สัตว์นรก อยู่ในนรกอุจจาระเน่า ถูกหนอนกัดกินทั้งเนื้อและกระดูกตลอดจนอวัยวะภายในทั้งหมด จนกว่าจะสิ้นกรรมชั่วของตน

2. กุกกุฬนรก สัตว์นรกถูกเผาด้วยขี้เถ้าร้อนระอุ ร่างกายไหม้ยับย่อยละเอียดเป็นจุณจนกว่าจะสิ้นกรรมชั่วของตน

3. สิมปลิวนนรก สัตว์นรก ที่ยังมีเศษอกุศลกรรม เหลืออยู่ เมื่อพ้นจากนรก ขี้เถ้าร้อนแล้วต้องเสวยทุกข์จากนรกป่าไม้งิ้วต่อไปจนกว่าจะสิ้นกรรมชั่ว

4. อสิปัตตวนนรก สัตว์นรก ที่มาเกิดได้รับทุกข์ จากป่าไม้ใบดาบ เช่น ใบมะม่วงซึ่งกลายเป็นหอกดาบ และมีสุนัข แร้งคอยทรมานขบกัดกินเลือดเนื้อจนกว่าจะสิ้นกรรม

5. เวตรณีนรก สัตว์นรกที่มาเกิดได้รับทุกข์จากน้ำเค็มแสบ ที่มีเครื่องหวายหนามเหล็ก ใบกลีบบัวหลวงเหล็ก ตั้งอยู่กลางน้ำ ซึ่งคมเป็นกรด มีเปลวไฟลุกโชนตลอดเวลาจนกว่าจะสิ้นกรรมชั่วของตน

ติรัจฉานภูมิ (โลกเดรัจฉานอยู่ในโลกมนุษย์) สัตว์เดรัจฉาน โลกของสัตว์ที่มีความ ยินดีในเหตุ 3 ประการ คือ การกิน การนอน การสืบพันธ์ แบ่งเป็น 4 ประเภท คือ อปทติรัจฉาน (ไม่มีเท้าไม่มีขา) เช่น งู ปลา ไส้เดือน ฯลฯ ทวิปทติรัจฉาน (มี 2 ขา) เช่น นก ไก่ ฯลฯ จตุปทติรัจฉาน (มี 4 ขา) เช่น วัว ควาย ฯลฯ พหุปทติรัจฉาน (มีมากกว่า 4 ขา) เช่น ตะขาบ กิ้งกือ ฯลฯ อายุ ไม่แน่นอน แล้วแต่กรรมที่นำไปเกิดในสัตว์ประเภทต่างๆ ตามอายุขัยของสัตว์ประเภทนั้นๆ บุพกรรมเป็นมนุษย์จิตไม่บริสุทธิ์ ประพฤติอกุศลกรรมอันหยาบช้าลามกทั้งหลาย หรือเพราะอำนาจของเศษบาปอกุศลกรรมที่ตนทำไว้ให้ผล หรือเป็นเพราะเมื่อเป็นมนุษย์ ไม่ได้ก่อกรรมทำชั่วอะไร แต่เวลาใกล้จะตายจิตประกอบด้วยโมหะ หลงผิด ขาดสติ ไม่มีสรณะเป็นที่พึ่งจะยึดให้มั่นคง คตินิมิต นิมิตที่ชี้บอกถึงโลกเดรัจฉานที่ตนจะไป เช่น เห็นเป็นทุ่งหญ้า ป่าไม้ ดงหญ้า เชิงเขา ชายน้ำ แม่น้ำกอไผ่และภูเขา เป็นต้น บางทีเห็นเป็นรูปสัตว์ทั้งหลาย เช่น ช้าง เสือ วัว ควาย หมู หมา เป็ด ไก่ แร้ง กาเหี้ย นก หนู จิ้งจก ฯลฯ หากภาพเหล่านี้มาปรากฏทางใจแล้วจิตยึดหน่วงเป็นอารมณ์เมื่อ ดับจิตตายขณะนั้น ต้องเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอย่างแน่นอน

เปตติวัสยภูมิ (โลกเปรต) โลกที่อยู่ของสัตว์ ผู้ห่างไกลจากความสุข มีมหิทธิกเปรต เป็นเจ้าปกครองดูแล อายุ ไม่แน่นอนแล้วแต่กรรม ได้แก่ เปรต 12 ชนิด คือ

1. **วันตาสเปรต** กินน้ำลาย เสมหะ อาเจียน เป็นอาหาร
2. **กุณปาสเปรต** กินซากศพคน หรือสัตว์เป็นอาหาร
3. **คูถขาทกเปรต** กินอุจจาระต่างๆ เป็นอาหาร
4. **อัคคิชาลมุขเปรต** มีเปลวไฟลุกอยู่ในปากเสมอ
5. **สูจิมุขาเปรต** มีปากเท่ารูเข็ม
6. **ตัณหัฏฏิตเปรต** ถูกตัณหาเบียดเบียนให้หิวข้าว หิวน้ำอยู่เสมอ
7. **สุนิชฌามกเปรต** มีลำตัวดำเหมือนตอไม้เผา
8. **สัตถังคเปรต** มีเล็บมือเล็บเท้ายาวและคมเหมือนมีด
9. **ปัพพตังคเปรต** มีร่างกายสูงใหญ่เท่าภูเขา
10. **อชครังคเปรต** มีร่างกายเหมือนงูเหลือม
11. **เวมานิกเปรต** ต้องเสวยทุกข์ในเวลากลางวัน แต่กลางคืนได้ไปเสวยสุขในวิมาน
12. **มหิทธธิกเปรต** มีฤทธิ์มาก ที่อยู่ เชิงภูเขาหิมาลัยในป่าวิฌาฏวี

เปรต 4 ประเภท คือ

1. **ปรทัตตุปชีวิกเปรต** มีการเลี้ยงชีวิตอยู่โดยอาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้
2. **ขุปปิปาสิกเปรต** ถูกเบียดเบียนด้วยการหิวข้าว หิวน้ำ
3. **นิชฌามตัณหิกเปรต** ถูกไฟเผาให้เร่าร้อนอยู่เสมอ
4. **กาลกัญจิกเปรต** (ชื่อของอสูรกายที่เป็นเปรต) มีร่างกายสูง 3 คาวุต มีเลือดและเนื้อน้อยไม่มีแรง มีสีสันคล้ายใบไม้แห้ง ตาถลนออกมาเหมือนตาปู และมีปากเท่ารูเข็มตั้งอยู่กลางศีรษะ เปรต 21 จำพวก คือ

มังสเปสิกเปรต มีเนื้อเป็นชิ้นๆ ไม่มีกระดูก

กุมภัณฑ์เปรต มีอัณฑะใหญ่โตมาก

นิจฉวิตกเปรต เปรตหญิงที่ไม่มีหนัง

ทุคคันธเปรต มีกลิ่นเหม็นเน่า

อสีสเปรต ไม่มีศีรษะ

ภิกขุเปรต มีรูปร่างสัณฐานเหมือนพระ

สามเณรเปรต มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสามเณร ฯลฯ

บุพกรรมประพฤติอกุศลกรรมบถ 10 ประการ เมื่อขาดใจตาย จากมนุษย์โลก หาก อกุศลกรรมสามารถนำไปสู่นิรยภูมิได้ ต้องไปเสวยทุก ข์โทษในนรกก่อน พอสิ้นกรรมพ้นจากนรกแล้ว เศษบาปยังมีก็ไปเสวยผลกรรมเป็นเปรตต่อภายหลัง หรือมีอกุศลกรรมที่เกิดจากโลภะนำมาเกิด คตินิมิต นิมิตที่บ่งบอกถึงโลกเปรต เช่น เห็นหุบเขา ถ้ำอันมืดมิดที่วังเวงและปลอดเปลี่ยว หรือเห็นเป็นแกลบและข้าวลีบมากมาย แล้วรู้สึกหิวโหยและกระหายน้ำเป็นกำลัง บางทีเห็นว่าตนดื่มกินเลือดน้ำหนองที่น่ารังเกียจสะอิดสะเอียน หรือเห็นเป็นเปรตมีร่างกายผ่ายผอมน่าเกลียดน่ากลัว เนื้อตัวสกปรก รกรุงรัง ฯลฯ หากภาพเหล่านี้มาปรากฏทางใจแล้วจิตยึดหน่วงเป็นอารมณ์ เมื่อดับจิตตายขณะนั้น ต้องบังเกิดเป็นเปรตเสวยทุกขเวทนาตามสมควรแก่กรรมอย่างแน่นอน

อสุรกายภูมิ (โลกอสุรกาย)

ภูมิอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ อันปราศจากความเป็นอิสระและสนุกรื่นเริง แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ เทวอสุรา เปตติอสุรา นิรยอสุรา เทวอสุรา มี 6 จำพวก คือ 1.เวปจิตติอสุรา 2.สุพลิอสุรา 3.ราหุอสุรา 4.ปหารอสุรา 5.สัมพรตีอสุรา 6.วินิปาติกอสุรา 5.จำพวกแรก เป็นปฏิปักษ์ต่อเทวดาชั้นตาวติงสา อยู่ใต้ภูเขาสิเนรุ สงเคราะห์เข้าในพวกเทวดาชั้นตาวติงสา ส่วน วินิปาติกอสุรา มีรูปร่างสัณฐานเล็กกว่า และอำนาจน้อยกว่าเทวดาชั้นตาวติงสา เที่ยวอาศัยอยู่ในมนุษย์ โลกทั่วไป เช่น ตามป่า ตามเขา และศาลที่เขาปลูกไว้ ซึ่งเป็นที่อยู่ของ ภุมมัฏฐเทวดาทั้งหลาย แต่เป็นเพียงบริวารของภุมมัฏฐเทวดาเท่านั้น สงเคราะห์เข้าในจำพวกเทวดา ชั้นจาตุมหาราชิกา เปตติอสุรา มี 3 จำพวก คือ 1.กาลกัญจิกเปรตอสุรา 2.เวมานิกเปรตอสุรา 3.อาวุธิกเปรตอสุรา เป็นเปรตที่ประหัตประหารกันและกัน ด้วยอาวุธต่างๆ นิรยอสุรา เป็นเปรตจำพวกหนึ่ง ที่เสวยทุกขเวทนา อยู่ในนรกโลกกันตร์ นรกโลกกันตร์ ตั้งอยู่ระหว่างกลางของจักรวาลทั้งสามอสุรกายนี้ หมายเอาเฉพาะกาลกัญจิกเปรตรอุสรกาย เท่านั้น อายุและบุพกรรม เช่นเดียวกันกับโลกเปรต

เทวภูมิ 6 กับโลกมนุษย์ 1 (แต่ละชั้นห่างกันประมาณ 42,000 โยชน์)

โลกมนุษย์

มนุษย์ภูมิ เป็นที่อาศัยของสัตว์ผู้มีใจสูงในเชิงกล้าหาญที่ จะประกอบกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม แบ่งเป็น 4 จำพวก คือ

1. ผู้มืดมาแล้วมืดไป บุคคลที่เกิดในตระกูลอันต่ำ ยากจน ขัดสน ลำบาก ฝืดเคืองอย่างมากในการหาเลี้ยงชีพ มีปัจจัย 4 อย่างหยาบ เช่น มีอาหารและน้ำน้อย มีเครื่องนุ่งห่มเก่า ร่างกายมอซอ หม่นหมองหรือมีร่างกายไม่สมประกอบ บ้าใบ้ บอด หนวก หาที่นอน ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ไม่ใคร่ได้ และเขากลับประพฤติทุจริตทางกาย วาจาใจเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงทุคติอบาย

2. ผู้มืดมาแล้วสว่างไป บุคคลที่เกิดในตระกูลต่ำ ผิวพรรณหยาบ ฯลฯ แต่เขาเป็นคนมีศรัทธา ไม่มีความตระหนี่ เป็นคนมีความดำริประเสริฐ มีใจไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมให้ทาน ย่อมลุกรับสมณะชีพราหมณ์ หรือวณิพกอื่นๆ ย่อมสำเหนียกในกริยามารยาทเรียบร้อย ไม่ห้ามคนที่กำลังจะให้ทาน เมื่อตายไปย่อมถึงสุคติโลกสวรรค์

3. ผู้สว่างมาแล้วมืดไป เป็นบุคคลผู้อุบัติเกิดในตระกูลสูง เป็นคนมั่งคั่งมั่งมี มีโภคสมบัติมาก เป็นผู้มีปัจจัย 4 อันประณีต ทั้งเป็นคนรูปร่างสมส่วน สะสวย งดงาม ผิวพรรณดูน่าชม แต่กลับเป็นคนไม่มีศรัทธา ตระหนี่ ไม่มีความเอื้อเฟื้อ กรุณาอาทร มีใจหยาบช้า มักขึ้งโกรธ ย่อมด่า ย่อมบริภาษบุคคลต่างๆ ไม่เว้นแม่กระทั่งมารดาบิดา สมณะชีพราหมณ์ ย่อมห้ามคนที่กำลังให้โภชนาหารแก่คนที่ขอ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงทุคติอบาย

4. ผู้สว่างมาแล้วสว่างไป เป็นบุคคลที่อุบัติเกิดในตระกูลสูง มีผิวพรรณงามและเขาย่อมประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ใจ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

บุพกรรม กรรมของมนุษย์ที่ทำในกาลก่อน ส่งผลให้มีปฏิปทาต่างกัน เช่น บางคนเป็นคนดี บางคนบ้า บางคนรวย บางคนจน บางคนมีปัญญา บางคนเขลา ฯลฯ เพราะเหตุปัจจัยต่างๆ อาทิ ปฏิปทาให้มีอายุสั้น เพราะเป็นคนโหดเหี้ยมดุร้าย มักคร่าชีวิตสัตว์ ปฏิปทาให้มีอายุยืน เป็นผู้เว้นขาดจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกล่วงไป มีความละอาย เอ็นดูอนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูลสรรพสัตว์ และภูติอยู่ ปฏิปทามีโรคมาก เป็นผู้มีปกติเบียดเบียนสัตว์ด้วยมือ ท่อนไม้ ก้อนดิน ก้อนหิน หรือศาสตราอาวุธต่างๆ ปฏิปทามีโรคน้อย ไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยมือ หรือศาสตราอาวุธต่างๆ มีมีด ขวาน ดาบ ปืน เป็นต้น ปฏิปทาให้มีผิวพรรณทราม เป็นคนมักโกรธ มากไปด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อยก็ขัดใจโกรธเคือง พยาบาทมาดร้าย ทำความโกรธ ความร้าย และความขึ้งเคียดให้ปรากฏ ปฏิปทาให้มีผิวพรรณงาม เป็นคนไม่มักโกรธ ไม่พยาบาท ไม่มาดร้าย ไม่ทำความโกรธ ความร้ายและความขึ้งเคียดให้ปรากฏ ปฏิปทาให้เป็นคนมีศักดาน้อย คือเป็นคนมีใจริษยา มุ่งร้าย ผูกใจในการอิจฉาริษยา ในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้และการาบูชาของคนอื่น ปฏิปทาให้เป็นคนมีศักดามาก เป็นคนไม่มีใจริษยา ไม่มุ่งร้าย ยินดีด้วยในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้และการบูชาของคนอื่น ปฏิปทาให้มีโภคะน้อย เป็นผู้ไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ที่นอนที่อาศัย เป็นต้น ปฏิปทาให้มีโภคะมาก ชอบให้ทาน มีอาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ของหอม ที่นอนที่อาศัย เครื่องตามประทีปแก่สมณะหรือชีพราหมณ์ เป็นต้น ปฏิปทาให้เกิดในตระกูลต่ำ เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง ไม่กราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ไม่ลุกรับคนที่ควรลุกรับ ไม่ให้อาสนะแก่คนที่ควรให้ ไม่ให้ทางแก่คนที่ควรให้ทาง เป็นต้น ปฏิปทาให้เกิดในตระกูลสูง เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน วจีไพเราะ สงเคราะห์เอื้อเฟื้อ รู้จักยืนเคารพ ยืนรับ ยืนคำนับ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ สักการะแก่คนที่ควรสักการะ เคารพคนที่ควรเคารพ นับถือคนที่ควรนับถือ บูชาคนที่ควรบูชา เป็น ต้น ปฏิปทาทำให้มีปัญญาทราม คือ เป็นผู้ไม่เคยเข้าไปหาบัณฑิต สมณะหรือชีพราหมณ์แล้วสอบถามว่าอะไรเป็นกุศล อะไรไม่เป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ เป็นต้น ปฏิปทาทำให้มีปัญญาหลักแหลม เป็นผู้มักเข้าไปสอบถาม บัณฑิตสมณะหรือชีพราหมณ์ แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรเมื่อทำลงไปแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์สิ้นกาลนาน อะไรเมื่อทำไปแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขสิ้นกาลนานดังนี้(สมเด็จพระญาณสังวร (สุวัฑฒนมหาเถระ) สัมมาทิฏฐิ ออนไลน์; อ้างอิงจากพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ)

เทวภูมิ 6

จาตุมหาราชิกาภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 1)

เป็นที่อยู่ของเทพยดาชาวฟ้า มีท้าวมหาราช 4 พระองค์ปกครอง คือ ท้าวธตรัฐมหาราช ,ท้าววิรพหกมหาราช ,ท้าววิรูปักษ์มหาราช ,ท้าวเวสุสวัณมหาราช (ท้าวกุเวร) อายุ 500 ปีทิพย์ (9 ล้านปีมนุษย์)

บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์ ชอบทำความดี สันโดษ ยินดีแต่ของๆ ตน ชักชวนให้ผู้อื่นประกอบการกุศล ชอบให้ทาน ในการให้ทาน เป็นผู้มีความหวังให้ทาน มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ทาน มุ่งการสั่งสมให้ทานให้ทานด้วยความคิดว่า "เราตายแล้วจักได้เสวยผลแห่งทานนี้" และเป็นผู้มีศีล ฯลฯ

ตาวติงสาภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 2)

ที่เรียกว่า ไตรตรึงษ์หรือดาวดึงส์ เป็นเมืองใหญ่มี 1,000 ประตู มีพระเกศจุฬามณีเจดีย์ มีไม้ทิพย์ ชื่อ ปาริชาตกัลปพฤกษ์ สมเด็จพระอมรินทราธิราช เป็นผู้ปกครอง อายุ 1,000 ปีทิพย์ (36 ล้านปีมนุษย์) บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์ มีจิตบริสุทธิ์ยินดีในการบริจาคทาน ในการให้ทานเป็นผู้ไม่มีความหวังให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ ไม่มีการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยความคิดว่า "ตายแล้วเราจักได้เสวยผลทานนี้" แต่ให้ทานด้วยความคิดว่า "การให้ทานเป็นการกระทำดี" งดงามด้วยพยายามรักษาศีล ไม่ดูหมิ่นผู้ใหญ่ในตระกูล ฯลฯ

ยามาภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 3)

เป็นที่อยู่ของ เทพยดา ผู้มีแต่ความสุขอันเป็นทิพย์ มีท้าวสุยามเทวราชเป็นผู้ปกครอง อายุ 2,000 ปีทิพย์ (144 ล้านปีมนุษย์) บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์มีจิตบริสุทธิ์ พยามสร้างเสบียง ไม่หวั่นไหวในการบำเพ็ญบุญกุศล ในการให้ทาน เป็นผู้ไม่มีความหวังให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยความคิดว่า "การให้ทานเป็นการกระทำที่ดี" แต่ให้ทานด้วยความคิดว่า "บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้ เคยทำมา เราก็ไม่ควรทำให้เสียประเพณี" รักษาศีล มีจิตขวนขวายในพระธรรม ทำความดีด้วยใจจริง

ตุสิตาภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 4)

เป็นที่อยู่ของ เทพเจ้า ผู้มีความยินดีแช่มชื่นเป็นนิจ มีท้าวสันดุสิตเทวราชปกครอง อายุ 4,000 ปีทิพย์ (576 ล้านปีมนุษย์) บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์มีจิตบริสุทธิ์ ยินดีมากในการบริจาคทาน ในการให้ทาน เป็นผู้ไม่มีความหวังให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ทาน ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยความคิดว่า "บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้ เคยทำมา เราไม่ควรทำให้เสียประเพณี" แต่ให้ทานด้วยความคิดว่า "เราหุงหากิน แต่สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหลายไม่ได้หุงหากิน เราหุงหากินได้ จะไม่ให้ทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ผู้ไม่หุงหากิน ย่อมเป็นการไม่สมค วร" ทรงศีล ทรงธรรม ชอบฟังพระธรรมเทศนา หรือเป็นพระโพธิสัตว์รู้ธรรมมาก ฯลฯ

นิมมานรตีภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 5)

เป็นที่อยู่ของ เทพเจ้า ผู้ยินดีในกามคุณอารมณ์ ซึ่งเนรมิตขึ้นมาตามความพอใจ มีท้าวสุนิมมิตเทวราชปกครอง อายุ 8,000 ปีทิพย์ (2,304 ล้านปีมนุษย์) บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์มีจิตใจบริสุทธิ์ ยินดียิ่งในการบริจาคทาน ในการให้ทานเป็นผู้ไม่มีความหวังให้ทาน ไม่มีจิตใจผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ให้ทาน ด้วยความคิดว่า "เราหุงหากินได้ แต่สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหลายไม่ได้หุงหากิน เราหุงหากินได้ จะไม่ให้ทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ผู้ไม่หุงหากิน ย่อมเป็นการไม่สมควร " แต่ให้ทานด้วยความคิดว่า "เราจักจำแนกแจกท่านเช่นเดียวกับฤาษีทั้งหลายในกาลก่อน " ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ พยามรักษาศีลไม่ให้ขาดได้ มีใจสมบูรณ์ด้วยศีล และมีวิริยะอุตสาหะในการบริจาคทา นเป็นอันมาก เพราะผลวิบากแห่งทาน และศีลอันสูงเท่านั้น จึงอุบัติเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ได้

ปรนิมมิตวสวัตตีภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 6)

เป็นที่อยู่ของ เทพเจ้า ซึ่งเสวยกามคุณอารมณ์ แบ่งเป็น ฝ่ายเทพยดา มีท้าวปรนิมมิตเทวราช ปกครอง กับ ฝ่ายมารมีท้าวปรนิมิตวสวัตตี มาราธิราชเป็นผู้ปกครอง อายุ 16,000 ปีทิพย์ (9,216 ล้านปีมนุษย์) บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์มีจิตบริสุทธิ์ อุตส่าห์ก่อสร้างกองการกุศลให้ยิ่งใหญ่เป็นอุกฤษฏ์ อบรมจิตใจสูงส่งไปด้วยคุณธรรม เมื่อจะให้ทานรักษาศีลก็ต้องบำเพ็ญกันอย่างจริงๆ มากไปด้วยความศรัทธาปสาทะอย่า งยิ่งยวดถูกต้อง ในการให้ทาน เป็นผู้ไม่มีความหวังให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ทาน ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยความคิดว่า "เราจักเป็นผู้จำแนกแจกทาน เช่นเดียวกับฤาษีทั้งหลายแต่กาลก่อน " แต่ให้ทานด้วยความคิดว่า "เมื่อเราให้ทานอย่างนี้ จิตของเราจะเลื่อมใส จะเกิดความปลื้มใจและโสมนัส " เพราะวิบากแห่งทานและศีลอันสูงส่งยิ่งเท่านั้น จึงอุบัติเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ได้

ปฐมฌานภูมิ 3 ทุติยฌานภูมิ 3 ตติยฌานภูมิ 3 และ พรหมภูมิตั้งแต่ชั้นที่ 10 – 20 (แต่ละชั้นห่างกันประมาณ 5,508,000 โยชน์) อสงไขยปีเท่ากับ เลข 1 ตามด้วยเลขศูนย์อีก 140 ตัว 1 รอบอสงไขยปี เท่ากับ 1 อันตรกัป

พรหมปาริสัชชาภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 1 ภูมิอันเป็นที่อยู่ แห่งพระพรหม ผู้เป็นบริษัทท้าวมหาพรหม พระพรหม อายุ 21 อันตรกัปเศษ บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จปฐมฌานได้อย่างสามัญ

พรหมปุโรหิตาภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 2 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่ง พระพรหมทั้งหลาย ผู้ทรงฐานะอันประเสริฐ คือเป็นปุโรหิตของท่านมหาพรหม พระพรหม อายุ 32 อันตรกัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จได้ปฐมฌานอย่างปานกลาง

มหาพรหมาภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 3 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่ ง พระพรหมผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย พระพรหม อายุ 1 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จปฐมฌานได้อย่างประณีต

ปริตรตาภาภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 4 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่ง ท่านพระพรหมทั้งหลาย ผู้มีรัศมีน้อยกว่าพระพรหมที่ศักดิ์สูงกว่าตน พระพรหม อายุ 2 มหากัป บุพกรรม ผู้ที่จะมาอุบัติบังเกิดในชั้นนี้ได้ต้องสำเร็จ ทุติยฌาน ได้อย่างสามัญ

อัปปมาณาภาภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 5 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่ง พระพรหมทั้งหลาย ผู้มีรัศมีรุ่งเรืองมากมายหาประมาณมิได้ พระพรหม อายุ 4 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จทุติยฌาน ได้อย่างปานกลาง

อาภัสราภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 6 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่ง พระพรหมทั้งหลาย ผู้มีประกายรุ่งโรจน์แห่งรัศมีนานาแสง พระพรหม อายุ 8 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จ ทุติยฌานได้อย่างประณีต

ปริตตสุภาภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 7 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่ง พระพรหมทั้งหลาย ผู้มีความสง่าสวยงามแห่งรัศมีเป็นส่วนน้อย พระพรหม อายุ 16 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จตติยฌาน ได้อย่างสามัญ

อัปปามาณสุภาพภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 8 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่ง พระพรหมทั้งหลาย ผู้มีความสวยงามแห่งรัศมีมากมายไม่มีประ มาณ พระพรหม อาย 32 มหากัป บุพกรรม ผู้ที่จะมาอุบัติบังเกิดในชั้นนี้ได้ต้องสำเร็จ ตติยฌาน ได้อย่างปานกลาง

สุภกิณหาภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 9 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่ง พระพรหมทั้งหลาย ผู้มีความสง่าสวยงาม แห่งรัศมีที่ออกสลับปะปนไปอยู่เสมอตลอดสรีระกาย พระพรหม อายุ 64 มหากัป บุพกรรมผู้ที่จะมาอุบัติบังเกิดในชั้นนี้ได้ ต้องสำเร็จ ตติยฌาน ได้อย่างประณีต

เวหัปผลาภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 10 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่ง พระพรหมทั้งหลาย ผู้ได้รับผลแห่งฌานกุศลอย่างไพบูลย์ พระพรหม อายุ 500 มหากัป บุพกรรม ผู้ที่เจริญสมถภาวนาสำเร็จจตุตถฌาน

อสัญญสัตตาภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 11 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมทั้งหลาย ผู้ไม่มีสัญญา (พรหมลูกฟัก) อายุ 500 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จจตุตฌาน และเป็นผู้มีสัญญาวิราคภาวนา (ยึดมั่นว่ารูปมีสาระ นามไม่มีสาระ) เหลือเพียงหนึ่งขันธ์คือรูปขัน ธ์ ไม่มีนามขันธ์ทั้งสี่ (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) เหลือเพียงธรรมธาตุสาม คือ จิต มโน ภวังค์ อันทำให้มีชีวิตินทรีย์ (มีชีวิต) อยู่

อวิหาสุทธาวาสภูมิพรหมโลก ชั้นที่ 12 ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระอนาคามีอริยบุคคลทั้งหลายผู้ไม่เสื่อมคลายในสมบัติของตน พระพรหมอนาคามี อายุ 1,000 มหากัปบุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาได้จตุตถฌานและเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จเป็นพระอนาคามี อาริยบุคคล โดยมีสัทธินทรีย์แก่กล้า

อตัปปาสุทธาวาสภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 13 ภูมิอันเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์ แห่งพระอนาคามีอริยบุคคลทั้งหลาย ผู้ไม่มีความเดือดร้อน พระพรหมอนาคามี อายุ 2,000 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาได้จตตุถฌานและเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จเป็นพระอนาคามี อริยบุคคลโดยมีวิริยินทรีย์แก่กล้า

สุทัสสาสุทธาวาสภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 14 ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระอนาคามีอริยบุคคลทั้งหลาย ผู้มีความเห็นอย่างแจ่มใส พระพรหมอนาคามี อายุ 4,000 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาได้จตุตถฌานและเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จเป็นพระอนาคามี อริยบุคคลโดยมีสตินทรีย์แก่กล้า

สุทัสสิสุทธาวาสภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 15 ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระอนาคามีอาริยบุคคลทั้งหลาย ผู้มีความเห็นอย่างแจ่มใสมากกว่า พระพรหมอนาคามี อายุ 8,000 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาได้จตุตถฌาน และเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จ เป็นพระอนาคามีอริยบุคคลโดยสมาธินทรีย์แก่กล้า

อกนิฏฐาสุทธาวาสภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 16 ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระอนาคามีอริยบุคคลทั้งหลาย ผู้ทรงคุณวิเศษโดยไม่มีความเป็นรองกัน พระพรหมอนาคามี อายุ16,000 มหากัปบุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาได้จตุถฌานและเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จ เป็นพระอนาคามีอริยบุคคล โดยมีปัญญินทรีย์แก่กล้า

อากาสานัญจายตนภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 17 ภูมิเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมผู้วิเศษ ผู้เกิดจากฌานที่อาศัยอากาสบัญญัติ ซึ่งไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์ อรูปพรหม อายุ 20,000 มหากัป บุพกรรมโยคีฤาษีผู้จตุตถฌานแล้ว และสำเร็จอากาสานัญจายตนฌาน มี่นามขันธ์สี่ แต่ไม่รูปขันธ์

วิญญาณัญจายตนภูมิ พรหมโลก ชั้นที่18 ภูมิเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมผู้วิเศษ ผู้เกิดจากฌานที่อาศัยวิญญาณอันไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์ อรูปพรหม อายุ 40,000 มหากัป บุพกรรม โยคีฤาษีผู้ได้อากาสานัญจายตนฌานและสำเร็จวิญญาณัญจายตนฌาน มี่นามขันธ์สี่ แต่ไม่รูปขันธ์

อากิญจัญญายตนภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 19 ภูมิเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมผู้วิเศษ ผู้เกิดจากฌานที่อาศัยนัตถิภาวนาบัญญัติเป็นอารมณ์ อรูปพรหม อายุ 60,000 มหากัป บุพกรรม เป็นโยคีฤาษีผู้วิญญาณัญจายตนฌานและสำเร็จอากิญจัญญายตนฌาน มี่นามขันธ์สี่ แต่ไม่รูปขันธ์

เนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 20 ภูมิเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมผู้วิเศษผู้เกิดจากฌานที่อาศัยความประณีต เป็นอย่างยิ่งมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ อรูปพรหม อายุ 84,000 มหากัป บุพกรรม โยคีฤาษีผู้ได้อากิญจัญญายตนฌานและสำเร็จเนวสัญญานาสัญญายตฌาน มี่นามขันธ์สี่ แต่ไม่รูปขันธ์

โสดาบันโลกุตรภูมิ (ภูมิพ้นโลก ชั้นที่ 1)

ถึงภูมินี้ได้ชื่อว่าพระอริยบุคคลโสดาบัน แบ่งเป็น

1. เอกพิชีโสดาบัน จะเกิดอีกชาติเดียว แล้วก็บรรลุพระอรหัตผล ปรินิพพาน

2. โกลังโกลโสดาบัน จะเกิดอีก 2-6 ชาติ เป็นอย่างมากแล้วก็บรรลุพระอรหัตผล ปรินิพพาน

3. สัตตักขัตตุปรมโสดาบัน จะเกิดอีกอย่างมากไม่เกิน 7 ชาติ แล้วบรรลุพระอรหัตผล ปรินิพพาน

สกทาคามีโลกุตรภูมิ (ภูมิพ้นโลก ชั้นที่ 2)

ผู้ถึงภูมินี้ได้ชื่อว่าพระอริยบุคคลสกทาคามี ซึ่งจะเกิดอีกเพียงชาติเดียว แบ่งเป็น 5 ประเภทคือ

1. ผู้ถึงภูมินี้ในมนุษย์โลก และบรรลุอรหัตผลในมนุษย์โลก

2. ผู้ถึงภูมินี้ในมนุษย์โลกแล้วไปบรรลุพระอรหัตผลในเทวโลก

3. ผู้ถึงภูมินี้ในเทวโลกแล้วมาบรรลุพระอรหัตผลในเทวโลก

4. ผู้ถึงภูมินี้ในเทวโลกแล้วมาบรรลุพระอรหัตผลในมนุษย์โลก

5. ผู้ถึงภูมินี้ในมนุษย์โลกแล้วจุติไปเกิดในเทวโลกแล้วกลับมาบรรลุพระอรหัตผลในมนุษย์โลก

อนาคามีโลกุตรภูมิ (ภูมิพ้นโลก ชั้นที่ 3)

ผู้ถึงภูมินี้ได้ชื่อว่าพระอนาคามี จะไม่กลับมาเกิดในกามภูมิอีก แบ่งเป็น 5 ประเภท คือ

1. อัตราปรินิพพายี สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานภายในอายุครึ่งแรกของสุทธาวาสภูมิพรหมโลกที่สถิตอยู่

2. อุปหัจจปรินิพพายี สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานภายในอายุครึ่งหลังของสุทธาวาสภมิพรหมโลกที่สถิตอยู่

3. อสังขารปรินิพพายี สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานในพรหมโลกที่สถิตอยู่โดยสะดวกสบายไม่ต้องใช้ความเพียรมาก

4. สสังขารปรินิพพายี สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานในพรหมโลก โดยต้องพยายามอย่างแรงกล้า

5. อุทธังโสตอกนิฏฐคามี ไปเกิดในสุทธาวาสพรหมโลก ชั้นต่ำที่สุด (อวิหาสุทธาวาสพรหมโลก) แล้วจึงจุติไปเกิดชั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ คือ อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี แล้วสำเร็จเป็นพระอรหันต์ปรินิพพานในอกนิฏฐพรหมโลก

อรหัตโลกกุตรภูมิ (ภูมิพ้นโลก ชั้นสูงสุด) มี 2 ประเภท

1. เจโตวิมุตติ เป็นผู้ปฏิบัติสมถกรรมฐานได้ฌานก่อน แล้วเจริญวิปัสนากรรมฐานต่อจนสำเร็จพระอรหันต์ หรือ ผู้ที่ปฏิบัติเฉพาะวิปัสนากรรมฐาน เมื่อได้มรรคผลนั้นพร้อมกับได้วิชชา 3 อภิญญา 6 สามารถแสดงฤทธิ์ได้

2. ปัญญาวิมุตติ สำเร็จพรอรหันต์ ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานล้วน ๆ ไม่ได้บำเพ็ญสมถกรรมฐานมาก่อนเลย เรียกว่า สุกขวิปัสสกพระอรหันต์ คือ ผู้ปฏิบัติทำให้ฌานแห้งแล้ง ผู้ถึงภูมินี้ เป็นผู้ที่สมควรแก่การบูชา ของเหล่าเทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะสิ้นกิเลสโดยตัดสังโยชน์ 10 ประการได้ สามารถเข้าอรหัตผลสมาบัติ เสวยอารมณ์พระนิพพานได้ต ามปรารถนา และไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกในวัฏสงสาร เมื่อถึงอายุขัยก็ดับขันธ์ปรินิพพาน (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธ ศาสน์ ชุด คำวัด , วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ พ.ศ. 2548)

2. กรรมในพระพุทธศาสนา

ภาษาสันสกฤต : กรฺม, ภาษาบาลี : กมฺม) แปลว่า "การกระทำ" ได้แก่ กระทำทางกาย เรียก กายกรรม ทางวาจา เรียก วจีกรรม และทางใจ เรียก มโนกรรม

กรรม แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

กรรมดี เรียกว่า กุศลกรรม หรือ บุญกรรม

กรรมชั่ว เรียกว่า อกุศลกรรม หรือ บาปกรรม

กรรม 2 (การกระทำ, การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ทางใจก็ตาม Kamma: action; deed)

1. อกุศลกรรม (กรรมที่เป็นอกุศล, กรรมชั่ว, การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ Akusala-kamma: unwholesome action; evil deed; bad deed)

2. กุศลกรรม (กรรมที่เป็นกุศล, กรรมดี, การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา ส่งเสริมคุณภาพของชีวิตจิตใจ หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คืออโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ Kusala-kamma: wholesome action; good deed)

กรรมดี หรือ กรรมชั่วก็ตาม กระทำทางกาย วาจา หรือทางใจก็ตาม สามารถจำแนกอีกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้หลายแบบ ดังนี้

กรรมจำแนกตามเวลาการให้ผลของกรรม (ปากกาลจตุกะ) 4 อย่าง

กรรมจำแนกตามหน้าที่ของกรรม (กิจจตุกะ) 4 อย่าง

กรรมจำแนกตามลำดับการให้ผลของกรรม (ปากทานปริยายจตุกะ) 4 อย่าง

กรรมจำแนกตามฐานที่ให้เกิดผลของกรรม (ปากฐานจตุกะ) 4 อย่าง

จำแนกตามเวลาการให้ผลของกรรม การกระทำทางกาย วาจา ใจ ทั้งที่เป็นฝ่ายดี หรือไม่ดีก็ตาม ย่อมตอบสนองแก่ผู้กระทำ ไม่เร็วก็ช้า เวลาใดเวลาหนึ่ ง กรรมจำแนกตามเวลาการให้ผลของกรรม (ปากกาลจตุกะ) แสดงกำหนดเวลา แห่งการให้ผลของกรรม มี 4 อย่าง คือ

ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน คือในภพนี้

อุปปัชชเวทนียกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในภพที่จะไปเกิด คือในภพหน้า

อปราปริเวทนียกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในภพต่อๆไป

อโหสิกรรม หมายถึง กรรมเลิกให้ผล ไม่มีผลอีก

จำแนกตามหน้าที่ของกรรม กรรมจำแนกตามหน้าที่การงานของกรรม (กิจจตุกะ) กรรมมีหน้าที่ ที่จะต้องกระทำสี่อย่าง คือ

ชนกกรรม หมายถึง กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด กรรมแต่งให้เกิด

อุปัตถัมภกกรรม หมายถึง กรรมสนับสนุน กรรมที่ช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติม ต่อจากชนกกรรม

อุปปีฬกกรรม หมายถึง กรรมบีบคั้น กรรมที่มาให้ผล บีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมนั้น ให้แปรเปลี่ยนทุเลาลงไป บั่นทอนวิบากมิให้เป็นไปได้นาน

อุปฆาตกกรรม หมายถึง กรรมตัดรอน กรรมที่แรงฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรม เข้าตัดรอนการให้ผลของกรรมทั้งสองอย่างนั้น ให้ขาดไปเสียทีเดียว

จำแนกลำดับการให้ผลของกรรม

กรรมจำแนกตามลำดับการให้ผลของกรรม (ปากทานปริยายจตุกะ) จำแนกตามความยักเยื้อง หรือ ลำดับความแรงในการให้ผล 4 อย่าง

ครุกกรรม (หนังสือพุทธธ รรมสะกดครุกกรรม หนังสือกรรมทีปนีสะกดครุกรรม) หมายถึง กรรมหนัก ให้ผลก่อน เช่น ฌานสมาบัติ 8 หรือ อนันตริยกรรม

พหุลกรรม หรือ อาจิณกรรม หมายถึง กรรมที่ทำมาก หรือ ทำจนเคยชิน ให้ผลรองจากครุกรรม

อาสันนกรรม หมายถึง กรรมจวนเจียน หรือ กรรมใกล้ตาย คือกรรมที่ทำเมื่อจวนจะตาย จับใจอยู่ใหม่ๆ ถ้าไม่มีสองข้อก่อน ก็จะให้ผลก่อนอื่น

กตัตตากรรม หรือ กตัตตาวาปนกรรม หมายถึง กรรมอื่นที่เคยทำไว้แล้ว นอกจากกรรม 3 อย่างข้างต้น, ฏีกากล่าวว่า กรรมนี้ให้ผลในชาติที่ 3 เป็นต้นไป (กตฺตฺตา-สิ่งที่เคยทำไว้, วา ปน-ก็หรือว่า, กมฺม-กรรม) กตัตตากรรมนี้ ในตำราทางพุทธศาสนาหลายแห่ง (เช่น หนังสือกรรมทีปนี พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม และหนังสือพุทธธรรมฉบับขยายความ) ได้บรรยายไว้ว่า หมายถึง กรรมสักแต่ว่าทำ กรรมที่ทำไว้ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้นโดยตรง ต่อเมื่อไม่มีกรรมอันอื่นให้ผลแล้ว กรรมนี้จึงจะให้ผล

จำแนกตามฐานที่ให้เกิดผลของกรรม

กรรมจำแนกตามฐานที่ให้เกิดผลของกรรม (ปากฐานจตุกะ) แสดงที่ตั้งแห่งผลของ กรรมสี่อย่าง เป็นการแสดงกรรมโดยอภิธรรมนัย (ข้ออื่นๆข้างต้นเป็นการแสดงกรรมโดยสุตตันตนัย)

อกุศลกรรม , กามาวจรกุศลกรรม , รูปาวจรกุศลกรรม , อรูปาวจรกุศลกรรม , กรรมดำ-กรรมขาว

นอกจากเรื่องของกรรมดีกรรมชั่วแล้ว ยังมีการอธิบายกรรมอีกนัยหนึ่ง โดยอธิบายถึงกรรมดำกรรมขาว จำแนกเป็นกรรม 4 ประการ คือ

กรรมดำมีวิบากดำ ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกาย วาจา ใจ อันมีความเบียดเบียนบุคคลอื่น ย่อมได้เสวย เวทนาที่มีความเบียดเบียน เป็น ทุกข์โดย ส่วนเดียว เช่น เป็นผู้ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ มีจิตประทุษร้ายต่อพระตถาคต ยังพระโลหิตให้ห้อขึ้น ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ ดื่มน้ำเมา

กรรมขาวมีวิบากขาว ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกาย วาจา ใจ อันมีไม่ความเบียดเบียนบุคคลอื่น ย่อมได้เสวยเวทนาที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว เช่น เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติผิดในกาม จากการพูดเท็จ จากการพูดส่อเสียด จากการพูดคำหยาบ จากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่มากไปด้วยความเพ่งเล็งอยากได้ มีจิตไม่พยาบาท มีความเห็นชอบ

กรรมทั้งดำทั้ง ขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกาย วาจา ใจ อันมีความเบียดเบียนบุคคลอื่นบ้าง ไม่ความเบียดเบียนบุคคลอื่นบ้าง ย่อมได้เสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่ความเบียดเบียนบ้าง มีทั้งสุขและทั้งทุกข์ระคนกัน

กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ เจตนาใดเพื่อละกรรมดำอันมีวิบากดำ เจตนาใดเพื่อละกรรมขาวอันมีวิบากขาว และเจตนาใดเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม เช่น ผู้ปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปด โพชฌงค์เจ็ด

กฎแห่งกรรม คือ กฎธรรมชาติ ข้อหนึ่ง ที่ว่าด้วยการกระทำ และผลแห่งการกระทำ ซึ่ง การกระทำและ ผลแห่งการกระทำนั้น ย่อมสมเหตุ สมผลกัน เช่น ทำดี ย่อมได้รับผลดี ทำชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว เป็นต้น

กรรมใดใครก่อ ตนเองเท่านั้นที่จะได้รับผลของสิ่งที่กระทำ

กรรมในปัจจุบันเป็นผลมาจากการกระทำในอดีต และกรรมที่ก่อไว้ในปัจจุบันเป็นเหตุที่จะส่งผลสืบเนื่องต่อไปยังอนาคต

กรรมดี-กรรมชั่ว ลบล้างซึ่งกันและกันไม่ได้

ถึงแม้ว่าการทำกรรมดีจะลบล้างกรรมชั่วเก่าที่มีอยู่เดิมไม่ได้ แต่มีส่วนช่วยให้ผลจากกรรมชั่วที่มีอยู่เดิมผ่อนลง คือ การผ่อนหนักให้เป็นเบา (ข้อนี้ อุปมาได้กับ การที่เรามีน้ำขุ่นข้นอยู่แก้วหนึ่ง หากเติมน้ำบริสุทธิ์ลงไปแล้ว มิสามารถทำให้น้ำขุ่นกลับบริสุทธิ์ได้ แต่ทำให้น้ำขุ่นข้นนั้นกลับเจือจางลงและใสยิ่งขึ้นกว่าเดิม)

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มี กรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้ (จูฬกัมมวิภังคสูตร : ออนไลน์ อ้างอิงจาก พระอภิธัมมัตถสังคหะและอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา พระไตรปิฎก เล่มที่ 14 (20/445/131,551/338))

อริยสัจ หรือจตุราริยสัจ หรืออริยสัจ 4 เป็นหลักคำสอนหนึ่งของ พระโคตมพุทธเจ้า แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ มีอยู่สี่ประการ คือ

ทุกข์ คือ สภาพที่ทนได้ยาก ภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิ มไม่ได้ สภาพที่บีบคั้น ได้แก่ ชาติ (การเกิด) ชรา (การแก่ การเก่า) มรณะ (การตาย การสลายไป การสูญสิ้น) การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก การปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่สมหวังในสิ่งนั้น กล่าวโดยย่อ ทุกข์ก็คืออุปาทานขันธ์ หรือขันธ์ 5

ทุกขสมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิด ทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา-ความทะยานอยากในกาม ความอยากได้ทางกามารมณ์ , ภวตัณหา ความทะยานอยากในภพ ความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ ความอยากที่ประกอบด้วยภวทิฏฐิหรือสัสสตทิฏฐิ และ วิภวตัณหา ความทะยานอยากในความปราศจากภพ ความอยากไม่เป็นโน่นเป็นนี่ ความอยากที่ประกอบด้วยวิภวทิฏฐิหรืออุจเฉททิฏฐิ

ทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ กล่าวคือ ดับตัณหาทั้ง 3 ได้อย่างสิ้นเชิง

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ แนวปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไปถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มรรคอันมีองค์ประกอบอยู่แปดประการ คือ 1.สัมมาทิฏฐิ-ความเห็นชอบ 2.สัมมาสังกัปปะ-ความดำริชอบ 3.สัมมาวาจา-เจรจาชอบ 4.สัมมากัมมันตะ-ทำการงานชอบ 5.สัมมาอาชีวะ-เลี้ยงชีพชอบ 6.สัมมาวายามะ-พยายามชอบ 7.สัมมาสติ-ระลึกชอบ และ 8.สัมมาสมาธิ-ตั้งใจชอบ ซึ่งรวมเรียกอีกชื่อหนึ่งได้ว่า "มัชฌิมาปฏิปทา" หรือทางสายกลาง

มรรคมีองค์แปดนี้สรุปลงใน ไตรสิกขา ได้ดังนี้ 1.อธิสีลสิกขา ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ 2.อธิจิตสิกขา ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมม าสมาธิ และ 3.อธิปัญญาสิกขา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ

อริยสัจ 4 นี้ เรียกสั้น ๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

กิจในอริยสัจ 4

กิจในอริยสัจ คือสิ่งที่ต้องทำต่ออริยสัจ 4 แต่ละข้อ ได้แก่

ปริญญา-ทุกข์ ควรรู้ คือการทำความเข้าใจปัญหาหรือสภาวะที่เป็นทุกข์อย่างตรงไปตรงมาตามความเป็นจริง เป็นการเผชิญหน้ากับปัญหา

ปหานะ - สมุทัย ควรละ คือการกำจัดสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เป็นการแก้ปัญหาที่เหตุต้นตอ

สัจฉิกิริยา-นิโรธ ควรทำให้แจ้ง คือการเข้าถึงภาวะดับทุกข์ หมาย ถึงภาวะที่ไร้ปัญหาซึ่งเป็นจุดมุ่งหมาย

ภาวนา -มรรค ควรเจริญ คือการฝึกอบรมปฏิบัติตามทางเพื่อให้ถึงความดับแห่งทุกข์ หมายถึงวิธีการหรือทางที่จะนำไปสู่จุดหมายที่ไร้ปัญหา

กิจทั้งสี่นี้จะต้องปฏิบัติให้ตรงกับมรรคแต่ละข้อให้ถูกต้อง การรู้จักกิจในอริยสัจนี้เรียกว่า กิจญาณ กิจญาณเป็นส่วนหนึ่งของญาณ 3 หรือ ญาณทัสสนะ (สัจญาณ, กิจญาณ, กตญาณ) ซึ่งหมายถึงการหยั่งรู้ครบสามรอบ ญาณทั้งสามเมื่อเข้าคู่กับกิจในอริยสัจทั้งสี่จึงได้เป็นญาณทัส นะมีอาการ 12 ดังนี้

สัจญาณ หยั่งรู้ความจริงสี่ประการว่า

1. นี่คือทุกข์
2. นี่คือเหตุแห่งทุกข์
3. นี่คือความดับทุกข์
4. นี่คือทางแห่งความดับทุกข์

กิจญาณ หยั่งรู้หน้าที่ต่ออริยสัจว่า

5. ทุกข์ควรรู้
6. เหตุแห่งทุกข์ควรละ
7. ความดับทุกข์ควรทำให้ประจักษ์แจ้ง
8. ทางแห่งความดับทุกข์ควรฝึกหัดให้เจริญขึ้น

กตญาณ หยั่งรู้ว่าได้ทำกิจที่ควรทำได้เสร็จสิ้นแล้ว

9. ทุกข์ได้กำหนดรู้แล้ว
10. เหตุแห่งทุกข์ได้ละแล้ว
11. ความดับทุกข์ได้ประจักษ์แจ้งแล้ว
12. ทางแห่งความดับทุกข์ได้ปฏิบัติแล้ว

(ราชบัณฑิตยสถาน. (2548 : 65-66)

ทุกข์ ในทางศาสนาพุทธคือ ไตรลักษณ์ เป็นลักษณะสภาพพื้นฐานธรรมชาติอย่างหนึ่ง จากทั้งหมด 3 ลักษณะ ที่พุทธศาสนาได้สอนให้เข้าใจถึงเหตุลักษณะแห่งสรรพ สิ่งที่เป็นไปภายใต้ กฎ ไตรลักษณ์ อันได้แก่

อนิจจัง (ความไม่เที่ยงแท้)

ทุกขัง (ความทนอยู่อย่างเดิมได้ยาก)

อนัตตา (ความไม่มีแก่นสาระ)

เหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท (หลักศรัทธาของพุทธศาสนา) พุทธศาสนาสอนว่า ความทุกข์ ไม่ได้เกิดจากสิ่งใดดลบันดาล หากเกิดแต่เหตุและปัจจัยต่าง ๆ มาประชุมพร้อมกัน โดยมีรากเหง้ามาจากความไม่รู้หรือ อวิชชา ทำให้กระบวนการต่าง ๆ ไม่ขาดตอน เพราะนามธาตุที่เป็นไปตามกฎนิยาม ตามกระบวนการที่เรียกว่า มหาปัฏฐาน ทำให้เกิดสังขารเจตสิกกฎเกณฑ์การปรุงแต่งซึ่งเป็นข้อมูลอันเป็นดุจพันธุกรรมของจิต วิวัฒนาการเป็น ธรรมธาตุอันเป็นระบบการทำงานของนามขันธ์ที่ประกอบกันเป็น จิต (อันเป็นสภาวะที่รับรู้และเป็นไปตามเจตสิกของนามธาตุ) และเป็นวิญญาณขันธ์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นธาตุแสง (รังสิโยธาตุ) อันเกิดจากการทำงานของนามธาตุอย่างเป็นระบบ จนสามารถประสานหรือกำหนดกฎเกณฑ์รูปขันธ์ ของชีวิตินทรีย์ (เช่นไวรัส แบคทีเรีย ต้นไม้ เซลล์ ที่มีชีวิตขึ้นมาเพราะกฎพืชนิยาม) ทำให้เหตุผลของรู ปขันธ์เป็นไปตามเหตุผลของนามขันธ์ด้วย (จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว) ทำให้รูปขันธ์ที่เป็นชีวิตินทรีย์พัฒนามีร่างกายที่สลับซับซ้อนมีระบบการทำ งานจนเกิดมีปสาทรูป 5 รวมการรับรู้ทาง มโนทวารอีก 1 เป็นอายตนะทั้ง 6 และเกิดเป็นปัจจยาการ 9 คือ

1. เมื่ออายตนะกระทบกับสรรพสิ่งที่มากระทบจนเกิดผัสสะ
2. จนเกิดเวทนา คือ ความสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง
3. เมื่อได้สุขมาเสพก็ติดใจ
4. อยากเสพอีก ทำให้เกิดความทะยานอยาก (ตัณหา)
5. จึงเกิดการแสวงหาความสุขมาเสพ
6. จนเกิดการสะสม
7. นำมาซึ่งความตระหนี่
8. หวงแหน
9. จนในที่สุ ดก็ออกมา ปกป้องแย่งชิงจนเกิดการสร้างกรรม และยึดว่าสิ่งนั้นๆ เป็นตัวกู (อหังการ) ของกู (มมังการ)

ทำให้มีอุปาทาน (ความยึดมั่นถือ มั่น) และจิตเมื่อประสบทุกข์ ก็สร้าง สัญญาอัน เป็นภูมิคุ้มกันทางจิตขึ้นมาเพื่อให้พ้นทุกข์ (สมตา) เพราะมีสัญญาการสมมุติว่าเป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้จึงมี เช่น คนตาบอดแต่เกิด เมื่อมองเห็นภาพตอนโตย่อมต้องอาศัยสมมุติว่าภาพที่เห็นเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่เกิดการสำคัญผิดในมายาการของสัญญาเพราะจิตมีอวิชชา จึงมีความคิดเห็นเปรียบเทียบแบ่งสรรพสิ่งออกเป็นคู่ว่าเป็นโลกและบัญญัติว่า ตนเองเป็นนั่นเป็นนี้ จึงเกิดจิตใต้สำนึก (ภพ) และสร้างกรรมขึ้นมา เพราะจิตต้องการพ้นทุกข์พบสุข ตามสติปัญญาที่มีของตน นั่นเอง สู่การเวียนว่ายตายเกิดของจิตวิญญาณทั้งหลายนับชาติไม่ถ้วน ผ่านไประหว่าง ภพภูมิทั้ง 31 ภูมิ (มิติต่างๆ ตั้งแต่เลวร้ายที่สุด (นรก) ไปจนถึงสุขสบายที่สุด (สวรรค์)) ในโลกธาตุที่เหมาะสมในเวลานั้นที่สมควรแก่กรรม นี้เรียกว่า สังสารวัฏ สำหรับการเวียนว่ายของจิตวิญญาณมีเหตุมาจาก "อวิชชา" คือความที่จิตไม่รู้ถึงความเป็นจริง ไปหลงผิดในสิ่งสมมุติต่างๆซึ่งเป็นรากเหง้าของ กิเลสทั้ง หลาย เมื่อจิตยังมีอวิชชา สัตว์โลกย่อมเวียนว่ายตายเกิด และประสบพบเจอพระไตรลักษณ์อันเป็นเหตุให้ประสบทุกข์มีความแก่และความตาย เป็นต้น ไม่สิ้นสุด จนกว่าจะทำลายที่ต้นเหตุคืออวิชชาลงได้ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งอิสระเสรีภาพ ด้วยการสร้าง "ปัญญา" ในการอยู่กับความทุกข์อย่างรู้เท่าทัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ อันสูงสุดคือ นิพพาน คือการไม่มีความทุกข์ อย่างที่สุด หรือ การอยู่ในโลกอย่างไม่มีทุกข์ คือกล่าวว่า ทุกข์ทั้งปวงล้วนเกิดจากการยึดถือ ต่อเมื่อ "หมดการยึดถือ" จึงไม่มีอะไรจะให้ทุกข์ (แก้ที่ต้นเหตุของทุกข์ทั้งหมด)

ความดับทุกข์ (นิโรธ) คือ นิพพาน (เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา) อันเป็น แก่นของศาสนาพุทธ เป็นความสุขสูงสุด หรือเรียกอีกอย่างว่า

วิราคะ ปราศจากกิเลส

วิโมกข์ พ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

อนาลโย ไม่มีความอาลัย

ปฏินิสสัคคายะ การปล่อยวาง

วิมุตติ การไม่ปรุงแต่ง

อตัมมยตา ไม่หวั่นไหว

และสุญญตา ความว่าง

เนื่องจากธรรมดาของสัตว์โลกมีปกติทำความชั่วมากโดยบริสุทธิ์ใจในความเห็นแก่ตัว ทำดีน้อยซึ่งไม่บริสุทธิ์ใจ ซ้ำหวังผลตอบแทน จึงมีปกติรับทุกข์มากกว่าสุข ดังนั้น ถ้าเป็นผู้มีปัญญาหรือเป็นพ่อค้าที่ฉลาดยอมรู้ว่าขาดทุนมากกว่าได้กำไร และ สุขที่ได้เป็นเพียงมายา ย่อมปรารถนาในพระนิพพาน เมื่อ ขันธ์ 5 แตกสลาย เจตสิกที่ประกอบกัน ให้เกิดเป็นจิตนั้น แตกสลายตามเช่นเดียวกัน เพราะไม่มีเหตุปัจจัยจะประกอบกันให้เกิดเป็นจิตนั้น กรรมย่อมไม่อาจให้ผลได้อีก (อโหสิกรรม) เหลือเพียงแต่พระคุณความดี เมื่อมีผู้บูชาย่อมส่งผลกรรมดีให้แก่ผู้บูชาเหมือนคนตีกลอง กลองไม่รับรู้เสียง แต่ผู้ตีได้รับอานิสงส์เสียงจากกลอง

วิถีทางดับทุกข์ (มรรค) คือ มัชฌิมาปฏิปทา (หลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนา) ทางออกไปจากสังสารวัฏมีทางเดียว โดยยึดหลักทางสายกลาง อันเป็นอริยมรรค คือ การฝึกสติ (การทำหน้าที่ของจิตคือตัวรู้ให้สมบูรณ์) เป็นวิธีฝึกฝนจิตเพื่อให้ถึงซึ่งความดับทุกข์หรือ มหาสติปัฏฐาน โดยการปฏิบัติหน้าที่ทุกชนิดอย่างมีสติด้วยจิตว่างตามครรลอ งแห่งธรรมชาติ มีสติอยู่กับตัวเองในเวลาปัจจุบัน สิ่งที่กำลังกระทำอยู่เป็นสิ่งสำคัญกว่าทุกสรรพสิ่ง ทำสติอย่างมีศิลปะคือรู้ว่าเวลาและสถานการณ์เช่นนี้ ควรทำสติกำหนดรู้กิจใดเช่นไรจึงเหมาะสม จนบรรลุ ญาณตลอดจน มรรคผล เมื่อจำแนกตามลำดับขั้นตอนของการบำเพ็ญเพียรฝึกฝนทางจิต คือ

1. ศีล (ฝึกกายและวาจา ให้ละเว้นจากการเบียดเบียน ตนเองและผู้อื่น รวมถึงการควบคุมจิตใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจฝ่ายต่ำ ด้วยการเลี้ยงชีวิตอย่างพอเพียง)
2. สมาธิ (ฝึกความตั้งใจมั่นจนเกิดความสงบ (สมถะ) และทำสติให้รับรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง) (วิปัสสนา) ด้วยความพยายาม
3. ปัญญา (ให้จิตพิจารณาธรรมชาติจนรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นเช่นนั้ นเอง (ตถตา) และตื่นจากมายาที่หลอกลวงจิตเดิมแท้ (ฐิติภูตัง))

ปฏิจสมุปบาท (สันสกฤต : ปรตีตยสมุตปาทะ) เป็นหลักธรรม ข้อหนึ่งใน พุทธศาสนา อธิบายถึง การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน , การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน จึงเกิดมีขึ้น การที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยต่อเนื่องกันมา มีองค์หรือหัวข้อ 12 ดังนี้ คือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปทาน ภพ ชาติ ชรามรณะ

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี

เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี

เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี

ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ ก็มีพร้อม

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมี

อนุโลม-ปฏิโลม การเทศนาปฏิจสมุปบาท ดังแสดงไปแล้วข้างต้น เรียกว่า อนุโลมเทศนา หากแสดงย้อนกลับจากปลายมาหาต้น จากผลไปหาเหตุปัจจัย เช่น ชรามรณะเป็นต้น มีเพราะชาติเป็นปัจจัย ชาติมีเพราะภพเป็นปั จจัย ฯลฯ สังขารมีเพราะอวิชาเป็นปัจจัย ดังนี้เรียกว่า ปฏิโลมเทศนา ลำดับแห่งปฏิจสมุปบาท ฝ่ายดับทุกข์ ความทุกข์ จะดับไปได้เพราะดับ ชาติ (การเกิดอัตตา "ตัวตน" คิดว่าตนเป็นอะไรอยู่) ชาติ จะดับไปได้เพราะดับ ภพ (การมีภาระหน้าที่และภาวะทางใจ) ภพ จะดับไปได้เพราะดับ อุปาทาน (ความยึดติดในสิ่งต่างๆ) อุปาทาน จะดับไปได้เพราะดับ ตัณหา (ความอยาก) ตัณหา จะดับไปได้เพราะดับ เวทนา (ความรู้สึกในทางทุกข์หรือสุขหรือความรู้สึกเฉยๆ ไม่สุขไม่ทุกข์) เวทนา จะดับไปได้เพราะดับ ผัสสะ (การสัมผัสด้วยประสาทต่าง ๆ) ผัสสะจะดับไปได้เพราะดับ อายตนะ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) อายตนะจะดับไปได้เพราะดับนามรูป (ร่างกายและจิตใจ) นามรูป จะดับไปได้เพราะดับ วิญญาณ (การรับรู้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) วิญญาณ จะดับไปได้เพราะดับ สังขาร (การนึกคิดหรือการปรุงแต่งของใจ) สังขาร จะดับไปได้เพราะดับ อวิชชา (ความโง่เขลาหรือความไม่รู้ :ไม่รู้ทุกข์อย่างแจ่มแจ้ง)

สมุทยวาร-นิโรธวาร การแสดงหลักปฏิจสมุปบาท เป็นการแสดงให้เห็น ความเกิดขึ้นแห่งธรรมต่างๆ โดยอาศัยปัจจัยสืบทอดกันไปอย่างนี้ เป็น สมุทยวาร คือฝ่ายสมุทัย ใช้เป็นคำอธิบายอริยสัจจ์ข้อที่สอง (สมุทัยสัจจ์) คือ แสดงให้เห็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ปฏิจสมุปบาทที่แสดงแบบนี้ เรียกว่า อนุโลมปฏิจสมุปบาท (ดังแสดงสองตัวอย่างที่ผ่านไป เป็น อนุโลมเทศนา และ ปฏิโลมเทศนา ของอนุโลมปฏิจสมุปบาท ตามลำดับ) การแสดงตรงกันข้ามกับข้างต้นนี้ เรียกว่า นิโรธวาร คือฝ่ายนิโรธ ใช้เป็นคำอธิบาย อริยสัจจ์ข้อที่สาม (นิโรธสัจจ์) เรียกว่า ปฏิโลมปฏิจสมุปบาท แสดงให้เห็นความดับไปแห่งทุกข์ ด้วยอาศัยความดับไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย สืบทอดกันไป เช่น เพราะอวิชชาสำรอกดับไปไม่เหลือสังขารจึงดับ เพราะสังขารดับวิญญาณจึ งดับ ฯลฯ เพราะชาติ ดับชรามรณะ (จึงดับ) ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส ความคับแค้นใจ ก็ดับ ดังนี้เรียกว่า อนุโลมเทศนา ของ ปฏิโลมปฏิจสมุปบาท ส่วนปฏิโลมเทศนา ของ ปฏิโลมปฏิจสมุปบาท ก็พึงแสดงย้อนว่า ชรามรณะเป็นต้น ดับเพราะชาติดับ ชาติดับเพราะภพดับ ฯลฯ สังขารดับเพราะอวิชชาดับ

อิทัปปัจจยตา ธรรมนิยาม ปัจจยาการ ปฏิจสมุปบาทนี้มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีกที่สำคัญคือ อิทัปปัจจยตา (ภาวะที่มีอันนี้ๆเป็นปัจจัย) และปัจจยาการ (อาการที่สิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยแก่กัน)

(มหานิทานสูตร. ม.ป.ป.: ออนไลน์; อ้างอิงจาก พระไตรปิฎก เล่มที่ 10)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปฏิจสมุบาทนี้ลึกซึ้งสุดประมาณ และปรากฏเป็นของลึก ก็แหละถึงจะเป็นเช่นนั้น ก็ยังปรากฏแก่ข้าพระองค์ เหมือนเป็นของตื้นนัก ฯ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เธออย่าพูดอย่างนั้น อานนท์ เธออย่าพูดอย่างนั้นอานนท์ ปฏิจสมุบาทนี้ ลึกซึ้งสุดประมาณและปรากฏเป็นของลึก ดูกรอานนท์เพราะไม่รู้จริง เพราะไม่แทงตลอด ซึ่งธรรมอันนี้ หมู่สัตว์นี้ จึงเกิดเป็นผู้ยุ่งประดุจด้ายของช่างหูก เกิดเป็นปมประหนึ่งกระจุกด้าย เป็นผู้เกิดมาเหมือนหญ้ามุงกระต่ายและหญ้าปล้อง จึงไม่พ้นอุบาย ทุคติ วินิบาต สงสาร ดูกรอานนท์ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงเกิดสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงเกิดวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงเกิดนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงเกิด สฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงเกิดผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงเกิดอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงเกิดภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงเกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงเกิด ชรามรณะ โสกปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาส ฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ย่อมมีด้วยประการฉะนี้ ฯ

(ปัจจัยสูตร. ม.ป.ป.: ออนไลน์; อ้างอิงจาก พระไตรปิฎก เล่มที่ 16)

ภิกษุทั้งหลาย ความจริงแท้ ความไม่คลาดเคลื่อน ความไม่เป็นอย่างอื่น มูลเหตุอันแน่นอนในธาตุอันนั้น ดังพรรณนามาฉะนี้แล เราเรียกว่าปฏิจสมุปบาท

(ภิกฺขเว ยา ตตฺร ตถตา อวิตถตา อนญฺญถตา อิทปฺปจฺจยตา อยวุจฺจติ ภิกฺขเว ปฏิจฺจสมุปฺปาโท)

(ถ้าเขียนทับศัพท์จะได้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถตา อวิตถตา อนัญญถตา หลัก อิทัปปัจจยตา ดังพรรณนามาฉะนี้แล เรียกว่าปฏิจสมุปบาท) (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต).ออนไลน์; อ้างอิงจากพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม)

ไตรลักษณ์ เป็นธรรมะที่ทำให้เป็นพระอริยะ (อริยกรธรรม) แปลว่า ลักษณะ 3 ประการ หมายถึงสามัญลักษณะ คือ กฎธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง อันได้แก่ อนิจจลักษณะ ความไม่เที่ยง ทุกสิ่งในโลกย่อมมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา ทุกขลักษณะ ความเป็นทุกข์ คือ มีความบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป และ อนัตตลักษณะ ความที่ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ เช่น ไม่สามารถบังคับให้ชีวิตยั่งยืนอยู่ได้ตลอดไป ไม่สามารถบังคับจิตใจให้เป็นไปตามปรารถนา เป็นต้น

ไตรลักษณ์ แปลว่า "ลักษณะ 3 อย่าง" หมายถึงสามัญลักษณะ หรือลักษณะที่เสมอกัน หรือข้อกำหนด หรือสิ่งที่มีประจำอยู่ในตัวของสังขารทั้งปวงเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ 3 อย่าง ได้แก่

อนิจจตา (อนิจจลักษณะ) อาการไม่เที่ยง อาการไม่คงที่ อาการไม่ยั่งยืน อาการที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป อาการที่แสดงถึงความเป็นสิ่งไม่เที่ยงของขันธ์

ทุกขตา (ทุกขลักษณะ) อาการเป็นทุกข์ อาการที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว อาการที่กดดัน อาการฝืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้ มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ อาการที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว อาการที่แสดงถึงความเป็นทุกข์ของขันธ์

อนัตตตา (อนัตตลักษณะ) อาการของอนัตตา อาการของสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน อาการที่ไม่มีตัวตน อาการที่แสดงถึงความไม่ใช่ใคร ไม่ใช่ของใคร ไม่อยู่ในอำนาจควบคุมของใคร อาการที่แสดงถึงไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง อาการที่แสดงถึงความไม่มีอำนาจแท้จริงในตัวเลย อาการที่แสดงถึงความด้อยสมรรถภาพโดยสิ้นเชิงไม่มีอำนาจกำลังอะไรต้องอาศัย พึงพิงสิ่งอื่นๆมากมายจึงมีขึ้นได้ลักษณะ 3 อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญญลักษณะ คือ ลักษณะที่มีเสมอกันแก่สังขารทั้งปวง และเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมนิยาม คือกฎธรรมดาหรือข้อกำหนดที่แน่นอนของสังขารคำว่า ไตรลักษณ์ นี้มาจากภาษาบาลีว่า "ติลกฺขณ" มีการวิเคราะห์ศัพท์ดังต่อไปนี้ (ติ แปลว่า สาม, 3)

ลกฺขณ แปลว่า เครื่องทำสัญลักษณ์, เครื่องกำหนด, เครื่องบันทึก, เครื่องทำจุดสังเกต, ตราประทับ เปรียบได้กับภาษาอังกฤษในคำว่า (Marker)

ติลกฺขณ จึงแปลว่า "เครื่องกำหนด 3 อย่าง" ในแง่ของความหมายแล้ว ตามคัมภีร์จะพบได้ว่า มีธรรมะที่อาจหมายถึง ติลกฺขณ อย่างน้อย2 อย่าง คือ สามัญญลักษณะ3 และ สังขตลักษณะ3 ในคัมภีร์ชั้นฎีกา พบว่ามีการอธิบายเพื่อแยก ลักษณะทั้ง 3 แบบนี้ออกจากกันอยู่ด้วย ส่วนในที่นี้ก็คงหมายถึงสามัญญลักษณะตามศัพท์ว่า ติลกฺขณ นั่นเอง อนึ่ง นักอภิธรรมชาวไทยนิยมเรียกคำว่า สังขตลักษณะ โดยใช้คำว่า "อนุขณะ3" คำนี้มีที่มาไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากยังไม่พบในอรรถกถาและฎีกาของพระพุทธโฆสาจารย์และพระธรรมปาลาจารย์, และที่พบใช้ก็เป็นควา มหมายอื่น อาจเป็นศัพท์ใหม่ ที่นำมาใช้เพื่อ ให้สะดวกต่อการศึกษา ก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม โดยความหมายแล้วคำว่า อนุขณะนั้นก็ไม่ได้ขัดแย้งกับคัมภีร์รุ่นเก่าแต่อย่างใด

สามัญญลักษณะ 3 หมายถึง เครื่องกำหนดที่มีอยู่ทั่วไปในสังขารทั้งหมด ได้แก่ อนิจจลักษณะ เครื่องกำหนดความไม่เที่ยงแท้, ทุกขลักษณะ เครื่องกำหนดความบีบคั้น, อนัตตลักษณะ เครื่องกำหนดความไม่มีตัวตน สามัญญลักษณะ ยังมีชื่อเรียกอีกว่า ธรรมนิยาม คือกฎแห่งธรรม หรือ ข้อกำหนดที่แน่นอนของสังขาร และบางอย่าง คือ อนัตตลักษณะยังเป็นข้อกำหนดของวิสังขาร (พระนิพพาน) เป็นต้นอีกด้วย อนึ่ง ควรทราบว่า อนิจฺจํ กับ อนิจฺจตา เป็นต้น เป็นศัพท์ที่ใช้คนละความหมายกัน ซึ่งจะได้อธิบายไว้ในตอนท้ายของบทความนี้ด้วย

อนิจจะ กับ อนิจจลักษณะ ไม่เหมือนกัน ตามคัมภีร์ฝ่ายศาสนาท่านให้ความหมายของขันธ์ กับ ไตรลักษณ์ไว้คู่กัน เพราะเป็น ลักขณวันตะ และ ลักขณะ ของกันและกัน ดังนี้

อนิจจัง (อนิจฺจํ) หมายถึงขันธ์ 5 ทั้งหมดเป็นปรมัตถ์ เป็นสภาวะธรรม มีอยู่จริง คำว่า "อนิจจัง" เป็นคำไวพจน์ชื่อหนึ่งของขันธ์ 5

อนิจจลักษณะ (อนิจฺจตา,อนิจฺจลกฺขณํ) หมายถึง เครื่องกำหนดขันธ์ 5 ทั้งหมดซึ่งเป็นตัวอนิจจัง

อนิจจลักษณะทำให้เราทราบได้ว่าขันธ์ 5 เป็นของไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ซึ่งได้แก่ อาการความเปลี่ยนแปลงไปของขันธ์ 5 เช่น อาการที่ขันธ์ 5 เคยเกิดขึ้นแล้วเสื่อมสิ้นไปเป็นขันธ์ 5 อันใหม่ อาการที่ขันธ์ 5 เคยมีขึ้นแล้วก็ไม่มีอีกครั้ง เป็นต้น ใน วิสุทธิมรรค ท่านได้ยก อนิจจลักษณะ จากปฏิสัมภิทามรรคมาแสดงไว้ถึง 25 แบบ เรียกว่า โต 25 และในพระไตรปิฎกยังมีการแสดงอนิจจลักษณะไว้ในแบบอื่นๆอีกมากมาย . แต่คัมภีร์ที่รวบรวมไว้เป็นเบื้องต้นเห มาะสำหรับเป็นคู่มือสำหรับปฏิบัติ ธรรมได้แก่ คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค เพราะสามารถจะจำคำที่คนโบราณใช้กำหนดกันจากคัมภีร์นี้แล้วนำไปใช้ได้ทันที ดังที่ท่านแสดงไว้เป็นต้นว่า "จกฺขุ อหุตฺวา สมฺภูตํ หุตฺวา น ภวิสฺสตีติ ววตฺเถติ" นักปฏิบัติธรรมย่อมกำหนดว่า "จักขุปสาท ที่ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้ว ต่อไปก็จะกลายเป็น ไม่มีไปอีก" เป็นต้น (ให้เพ่งเล็งถึงลักษณะอาการที่เปลี่ยนไป จะเป็นการกำหนดอนิจจลักษณะ) (อัฏฐสาลินี อรรถกถาธัมมสังคณีปกรณ์ .อภิธรรมปิฎก เล่ม 34 ฉ. มหามกุฏราชวิทยาลัย : 620)

ทุกข์ กับ ทุกขลักษณะ ไม่เหมือนกัน

ทุกขัง (ทุกฺขํ) หมายถึง ขันธ์ 5 ทั้งหมด เป็นปรมัตถ์ เป็นสภาวะธรรม มีอยู่จริง , คำว่า"ทุกขัง"เป็นคำไวพจน์ชื่อหนึ่งของขันธ์ 5

ทุกขลักษณะ (ทุกฺขตา,ทุกฺขลกฺขณํ) หมายถึง เครื่องกำหนดขันธ์5 ทั้งหมดซึ่งเป็นตัวทุกขัง

กขลักษณะ ทำให้เราทราบได้ว่าขันธ์ 5 เป็นทุกข์ บีบคั้น น่ากลัวมาก ซึ่งได้แก่ อาการความบีบคั้น บังคับให้เปลี่ยนแปลงไปอยู่เป็นเนืองนิจของขันธ์ 5 เช่น อาการที่ขันธ์ 5 บีบบังคับตนจากที่เคยเกิดขึ้น ก็ต้องเสื่อมสิ้นไปเป็นขันธ์ 5 อันใหม่ อาการที่ขันธ์ 5 จากที่เคยมีขึ้น ก็ต้องกลับไปเป็นไม่มีอีกครั้ง เป็นต้น ใน วิสุทธิมรรค ท่านได้ยกทุกขลักษณะจาก ปฏิสัมภิทามรรค มาแสดงไว้ถึง 10 แบบ เรียกว่า โต 10 และในพระไตรปิฎกยังมีการแสดงทุกขลักษณะไว้ในแบบอื่นๆอีกมากมาย แต่คัมภีร์ที่รวบรวมไว้เป็นเบื้องต้นเหมาะสำหรับเป็นคู่มือสำหรับปฏิบัติ ธรรมได้แก่ คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค เพราะสามารถจะจำคำที่คนโบราณใช้กำหนดกันจากคัมภีร์นี้แล้วนำไปใช้ได้ทันที ดังที่ท่านแสดงไว้เป็นต้นว่า "จกฺขุ อหุตฺวา สมฺภูตํ หุตฺวา น ภวิสฺสตีติ ววตฺเถติ " นักปฏิบัติธรรมย่อมกำหนดว่า "จักขุปสาท ที่ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็นไม่มี ไปอีก" เป็นต้น (ให้เพ่งเล็งถึงลักษณะที่บีบบังคับตัวเองให้ต้องเปลี่ยนไป ก็จะกลายเป็นการกำหนดทุกขลักษณะ)

อนัตตา กับ อนัตตลักษณะ ไม่เหมือนกัน อนัตตา กับ อนัตตลักษณะ เป็นคนละอย่างกัน เพราะเป็น ลักขณวันตะ และ ลักขณะ ของกันและกัน อนัตตลักษณะทำให้เราทราบได้ ว่าขันธ์ 5 ไม่มีตัวตน ไร้อำนาจ ไม่มีเนื้อแท้แต่อย่างใด ได้แก่ อาการที่ไร้อำนาจบังคับตัวเองให้ไม่เปลี่ยนแปลงไปของขันธ์ 5 เช่น อาการที่ขันธ์ 5 บังคับตนไม่ให้เกิดขึ้นไม่ได้ ไม่ให้เสื่อมสิ้นไปเป็นขันธ์ 5 อันใหม่ไม่ได้ อาการที่ขันธ์ 5 บังคับตนไม่ให้มีขึ้นไม่ได้ ไม่ให้กลับไปไม่มีอีกครั้งไม่ได้ (บังคับให้ไม่หมดไปไม่ได้) เป็นต้น ในวิสุทธิมรรค ท่านได้ยกอนัตตลักษณะจาก ปฏิสัมภิทามรรค มาแสดงไว้ 5 แบบ เรียกว่า โต 5 และในพระไตรปิฎกยังมีการแสดงอนัตตลักษณะไว้ในแบบอื่นๆอีกมากมาย แต่คัมภีร์ที่รวบรวมไว้เป็นเบื้องต้นเหมาะสำหรับเป็นคู่มือสำหรับปฏิบัติ ธรรมได้แก่ คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค เพราะสามารถจะจำคำที่คนโบราณใช้กำหนดกันจากคัมภีร์นี้แล้วนำไปใช้ได้ทันที ดังที่ท่านแสดงไว้เป็นต้นว่า "จกฺขุ อหุตฺวา สมฺภูตํ หุตฺวา น ภวิสฺสตีติ ววตฺเถติ " นักปฏิบัติธรรมย่อมกำหนดว่ า "จักขุปสาทที่ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็น ไม่มีไปอีก" เป็นต้น (ให้เพ่งเล็งถึงลักษณะ ที่ไรอำนาจบังคับตัวเองให้ไม่เปลี่ยนไปไม่ได้ ก็จะกลายเป็นการกำหนดอนัตตขลักษณะ)

หลักการกำหนดไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์แบบสามัญญลักษณะนี้ ไม่ได้แสดงตัวของมันเองอยู่ตลอดทุกเวลา เพราะเมื่อใดที่จิตไม่ได้เข้าไปคิดถึงขันธ์ 5 เทียบเคียง สังเกต ไตร่ตรอง ให้รอบคอบ ตามแบบที่ท่านวางไว้ให้ในพระไตรปิฎก เช่น "จกฺขุ อหุตฺวา สมฺภูตํ หุตฺวา น ภวิสฺสตีติ ววตฺเถติ " นักปฏิบัติธรรมย่อมกำหนดว่า "จักขุปสาท ที่ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็นไม่มีไปอีก " เป็นต้น ไตรลักษณ์ก็จะไม่ปรากฏตัวขึ้น โดยเฉพาะอนัตตลักษณะ ที่ทั้งใน พระไตรปิฎก และอรรถกถา ระบุไว้ในหลายแห่งว่าพระพุทธเจ้าเท่านั้น ที่จะสามารถทำความเข้าใจ เองแล้วเอามาบอกสอน ให้คนอื่นเข้าใจตามได้

สิ่งที่ปิดบังไตรลักษณ์แบบสามัญญลักษณะ อย่างไรก็ตาม แม้จะพิจารณาใคร่ครวญตามพระพุทธพจน์ แต่ไตรลักษณ์ก็อาจจะยังไม่ชัดเ จนได้เหมือนกันทั้งนี้ อาจเป็นเพราะ นิวรณ์อกุศลธรรมต่างๆเกิดกลุ้มรุม รุมเร้า และอาจเป็นเพราะ ยังพิจารณาไม่มากพอ จึงไม่มีความชำนาญ เหมือนเด็กเพิ่งท่ องสูตรคูณยังไม่แม่นนั่นเอง . และนอกจากนี้ ในคัมภีร์ท่านยังแสดงถึงสิ่งที่ทำให้พิจารณาไตรลักษณ์ได้ไม่ชัดเจนไว้อีก 3 อย่าง คือ สันตติ อริยาบถ และฆนะ

สันตติปิดบังอนิจจลักษณะ

สันตติ คือ การสืบต่อเนื่องกันไปไม่ขาดสายของขันธ์ 5 โดยสืบต่อเนื่องจากจิตดวงหนึ่งที่ดับไป จิตดวงใหม่ ก็เกิดขึ้นต่อกันในทันที หรือรูป ๆ หนึ่งดับไป รูปใหม่ ๆ ก็เกิดต่อกันไปในทันที หรือบางทีรูปเก่ายังไม่ดับรูปใหม่ก็เกิดขึ้นมาสำทับกันเข้าไปอีก สันตติเป็นกฎธรรมชาติ เป็นนิยาม ห้ามไม่ได้ เว้นแต่จะดับขันธปรินิพพานแล้วเท่านั้น สันตติจึงจะไม่เป็นไป แม้ในอสัญญสัตตภพ และผู้เข้านิโรธสมาบัติ ท่านก็ยังจัดว่ามีสันตติของจิตอยู่นั่นเอง สันตติที่เกิดขึ้นสืบต่อกันไปอย่างร วดเร็วไม่ขาดสายนี้ จะทำให้เรารู้สึกเหมือนกับว่า ขันธ์ 5 ไม่เกิดไม่ดับ ทั้งที่ความจริงแล้วเกิดดับต่อกันวินาทีละนับครั้งไม่ได้ ในคัมภีร์ท่านจึงกล่าวว่า "สันตติปิดบังอนิจจลักษณะ " เพราะอนิจจลักษณะเป็นเครื่องกำหนดความไม่สืบต่อของขันธ์ 5 ที่มีขอบเขตของเวลา ในการ ดำรงอยู่จำกัดมาก ซึ่งตรงกันข้ามกับสันตติ ที่ต่อกันจนดูราวกับว่าไม่เปลี่ยนแปลงอะไรเลย การที่ยังพิจารณาอนิจจลักษณะว่า "ขันธ์ที่ ยังไม่เกิดก็เกิดมี ขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็นไม่มีไปอีก " เป็นต้นไม่บ่อย ไม่ต่อเนื่อง หรือเพิ่งเริ่มกำหนด จึงยังไม่เกิดความชำนาญ อนิจจลักษณะที่กำหนดอยู่ก็จะไม่ชัดเจน ไม่เข้าใจกระจ่างเท่าไหร่สันตติจึงยังมีอำนาจรบกวนไม่ให้กำหนดอนิจจลักษณะ ได้ชัดเจนแจ่มแจ้ง สำหรับวิธีก ารจัดการกับสันตติไม่ให้มีผลกับการกำหนดอนิจจลักษณะนั้นไม่มี วิธีจัดการกับสันตติโดยตรง เพราะสันตติเป็นธรรมชาติ เป็นธรรมดาของขันธ์ไปห้ามกันไม่ได้ . แต่ท่านก็ยังคงให้พิจารณาอนิจจลักษณะแบบเดิมเป็นต้นว่า "ขันธ์ที่ ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็นไม่มีไปอีก "ดังนี้ ต่อไป โดยทำให้มาก ให้ต่อเนื่อง ให้บ่อยครั้งเข้า อนิจจลักษณะก็จะปรากฏชัดขึ้น และสันตติแม้จะยังมีอยู่ตามเดิม แต่ก็จะไม่มีอำนาจปกปิดอนิจจลักษณะ หรือ ทำให้อนิจจลักษณะไม่ชัดเจนอีกต่อไป อนึ่ง สันตติไม่ได้ปิดบังอนิจจัง เพราะอนิจจัง ก็คือ ขันธ์ 5 ซึ่งขันธ์

5 ที่เป็นโลกิยะโดยมากแล้วใครๆ แม้ที่ไม่ได้ศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็สามารถจะเห็นได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ใน อรรถกถามหาสติปัฏฐานสูตร ว่า "กา มํ อุตฺตานเสยฺยกาปิ ทารกา ถญฺญปิวนาทิกาเล สุขํ เวทยมานา สุขํ เวทนํ เวทยามาติ ปชานนฺติ น ปเนตํ เอวรูปํ ชานนํ สนฺธาย วุตฺตํ ความจริงแล้ว แม้แต่พวกทารกแบเบาะมีความสุขอยู่ในเวลาขณะที่ดื่มนม ก็ย่อมรู้ชัดอยู่ว่า เรามีสุขเวทนา (คือ รู้ตัวว่ากำลังมีความสุข) อยู่ ดังนี้ แต่การรู้อย่างนี้ท่านไม่ได้ประสงค์เอ า (ในการเจริญสติปัฏฐาน)" ดังนี้ ดังนั้นแม้เราจะดูทีวีซึ่งมีการขยับเขยื้อน มีสีเปลี่ยนไปมาอยู่มากมายก็ตาม แต่หากไม่มนสิการถึงอนิจจลักษณะว่า" ขันธ์ที่ ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็นไม่มีไปอีก" เป็นต้น เราก็จะไม่เห็น สามารถ อนิจจลักษณะได้เลย และความจริงหากยังดูทีวีอยู่ ก็คงจะพิจารณาไตรลักษณ์ได้ไม่ดี หรือไม่ได้เลยด้วย เพราะอกุศลจิตนั่นเองจะเป็นตัวขัดขวางการพิจารณาใคร่ครวญ ค้นคิดธรรมะ

อิริยาบถปิดบังทุกขลักษณะ

อิริยาบถ คือ รูปแบบกิริยาการกระทำต่าง ๆ เช่น การยืน การเดิน การนั่ง การนอน การแล การเหลียว เป็นต้น.การเปลี่ยนอิริยาบถนั้นบางครั้งก็อาจทำเพื่อบรรเทาความเจ็บปวด แต่โดยมากแล้ว เราเปลี่ยนเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยที่ยังไม่ต้องเกิดความทุกข์ความเจ็บปวดขึ้นมาก่อนก็ได้ เช่น นั่งสมาธิ เดินจงกรม เป็นต้น อิริยาบถเป็นการเปลี่ยนแปลงของรูปคล้ายกับ วิญญัตติรูป ดังนั้น ท่านจึงระบุไว้ในตอนท้ายของ อรรถกถามหาสติปัฏฐานสูตร และฎีกาว่า "ไม่พึงพิจารณาตั้งแต่เพิ่งเริ่มต้นกำหนด " ส่วนเหตุผลท่านก็ให้ไว้เหมือนกับ อสัมมสนรูป นั่นคือ เพราะเป็นเพียงความเปลี่ยนแปลงของรูป ไม่ใช่สภาวธรรมโดยตรงจึงไม่ควรกำหนดนั่นเอง อิริยาบถที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดทั้งวันนี้ จะทำให้เรารู้สึกเหมือนกับว่า ขันธ์ 5 ไม่ได้บีบคั้นบังคับตัวเองให้ต้องเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด ทั้งที่ความจริงแล้ว แม้ขณะที่เราเปลี่ยนอิริยาบถอยู่โดยไม่ได้เป็นเพราะความเจ็บปวด เช่น เดินจงกรม นั่งสมาธิ เป็นต้น ตอนนั้นขันธ์ 5 ก็ล้วนบีบคั้น บังคับตนเองให้ ต้องเปลี่ยนแปลงแตกดับเสื่อมสลายไปเป็นปกติทั้ง สิ้น ในคัมภีร์ท่านจึงกล่าวไว้ว่า "อิริยาบถปิดบังทุกลักษณะ " เพราะทุกขลักษณะเป็นเครื่องกำหนดความบีบคั้นให้เปลี่ยนไปของขันธ์ 5 ที่ล้วนบีบคั้นบังคับตัวเองอยู่เป็นนิจ ซึ่งตรงกันข้ามกับอิริยาบถที่เมื่อเปลี่ยนแล้ว ก็ทำให้สุขต่อกันไปจนไม่รู้ตัวเลยว่า ขันธ์ 5 กำลังบีบคั้นขันธ์เองวินาทีละนับครั้งไม่ได้ การที่ยังพิจารณาทุกขลักษณะว่า "ขันธ์ที่ ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้ นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็นไม่มีไปอีก " เป็นต้น (โดยมุ่งถึงความเบียดเบียนบีบคั้น) ไม่บ่อย ไม่ต่อเนื่อง หรือเพิ่งเริ่มกำหนด จึงยังไม่เกิดความชำนาญ ทุกขลักษณะ ที่กำหนดอยู่ก็จะไม่ชัดเจน ไม่เข้าใจกระจ่างเท่าไหร่ อิริยาบถจึงยังมีอำนาจรบกวนไม่ให้กำหนดทุกขลักษณะ ได้ชัดเจนแจ่มแจ้ง สำหรับวิธีการจัดการกับอิริยาบถไม่ให้มีผลกับการกำหนดทุกขลักษณะนั้นไม่มีวิธีการโดยตรง เพราะถ้าไม่เปลี่ยนอิริยาบถ หรือ อิริยาบถไม่สม่ำเสมอก็อาจป่วยได้ ซึ่งจะกลายเป็นการซ้ำร้ายลงไปอีก ทั้งยังจะทำให้ไม่สามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติ ทำให้อยู่ร่ว มกับสังคมไม่ได้ไม่ว่าจะสังคมโยม หรือสังคมพระภิกษุ ก็อยู่ไม่ได้เหมือนๆ กัน แต่ท่านก็ยังคงให้พิจารณาทุกขลักษณะ

แบบเดิมเป็นต้นว่า "ขันธ์ที่ ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกล ายเป็นไม่มีไปอีก "ดังนี้ โดยมุ่งถึงความเบียดเบียนบีบคั้น ต่อไป โดยทำให้มาก ให้ต่อเนื่อง ให้บ่อยครั้งเข้า ทุกขลักษณะก็จะปรากฏชัดขึ้น และอิริยาบถแม้จะยังมีอยู่ตามเดิม แต่ก็จะไม่มีอำนาจปกปิดทุกขลักษณะ หรือ ทำให้ทุกขลักษณะไม่ชัดเจนอีกต่อไป อนึ่ง อิริยาบถไม่ได้ปิดบังปิดบังทุกขัง เพราะทุกขัง คือ ขันธ์ 5 ซึ่งขันธ์ 5 ที่เป็นโลกิยะโดยมากแล้วใคร ๆ แม้ที่ไม่ได้ศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็สามารถจะเห็นได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ใน อรรถกถามหาสติปัฏฐานสูตร ว่า "กา มํ อุตฺตานเสยฺยกาปิ ทารกา ถญฺญปิวนาทิกาเล สุขํ เวทยมานา สุขํ เวทนํ เวทยามาติ ปชานนฺติ น ปเนตํ เอวรูปํ ชานนํ สนฺธาย วุตฺตํ - ความจริงแล้ว แม้แต่พวกทารกแบเบาะมีความสุขอยู่ในเวลาขณะที่ดื่มนม ก็ย่อมรู้ชัดอยู่ว่าเรามีสุขเวทนา (คือ รู้ตัวว่ากำลังมีความสุข) อยู่ ดังนี้ แต่การรู้อย่างนี้ท่านไม่ได้ประสงค์เอา (ในการเจริญสติปัฏฐาน)" ดังนี้ ดังนั้นไม่ว่าเราจะขยับตัวเปลี่ยนอิริยาบถ หรือจะไม่กระดุกกระดิกเปลี่ยนอิริยาบถ ใด ๆเลยก็ตาม แต่หากไม่มนสิการถึงทุกข์ลักษณะว่า "ขันธ์ที่ ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็นไม่มีไปอีก "เป็นต้น (โดยมุ่งถึงความเบียดเบียนบีบคั้น) เราก็จะไม่สามารถเห็นทุกขลักษณะได้เลย ฉะนั้นในวิสุทธิมรรคฎีกา ท่าน จึงกล่าวไว้ว่า "อิริยาบถเหมือนปิดบังทุกข์" เท่านั้น ไม่กล่าวว่า "อิริยาบถปิดบังทุกข์" เพราะอิริยาบถทำให้สุขเวทนาเกิดต่อเนื่อง จึงไม่ได้รับทุกขเวทนาเท่านั้น แต่อิริยาบถไม่ได้ปิดบังทุกข์คือขันธ์ 5 แต่อย่างใด ส่วนสิ่งที่ปิดบังทุกข์ คือ ขันธ์ 5นั้นก็คือ อวิชชานั่นเอง (พุทฺธโฆสาจริโย, วิสุทฺธิมคฺค-อฏฺฐกถา , อุปกฺกิเลสวิมุตฺตอุทยพฺพยญาณกถา, ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธินิทฺเทโส, วิสุทฺธิ. 2 ข้อ 739.)

ฆนะปิดบังอนัตตลักษณะ

ฆนะ คือ สิ่งที่เนื่องกันอยู่ ท่านได้แบ่งฆนะ ออกเป็น 4 อย่าง คือ สันตติฆนะ สมูหฆนะ กิจจฆนะ อารัมมณฆนะ

สันตติฆนะ คือ ขันธ์ 5 ที่เกิดดับสืบเนื่องกันไปไม่ขาดสาย ซึ่งเร็วจนดูเหมือนกับว่าขันธ์ 5 ไม่มีอะไรเกิดดับ

สมูหฆนะ คือ ขันธ์ 5 ที่เกิดร่วมกันสัมพันธ์อาศัยซึ่งกันและกัน จนดูราวกะว่า ขันธ์ทั้ง 5 เป็นกลุ่มก้อน เป็นหนึ่งเดียวกัน

กิจจฆนะ คือ ขันธ์ 5 ที่มีกิจหน้าที่มากหลายรับรู้เข้าใจได้ง่ายและยากโดดเด่นแตกต่างกันไป ซึ่งหากไม่มีปัญญาก็อาจดูเหมือนกับว่า ขันธ์ 5 มีกิจอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงกิจเดียว

อารัมมณฆนะ คือ ขันธ์ 4 ที่รับรู้อารมณ์มากมาย หลากหลายใหม่ๆ ไปเรื่อย แต่หากเราเองไม่มีความรู้พอที่จะสังเกต จะไม่ทราบเลยว่า จิตใจของเรา แบ่งออกตามการรู้อารมณ์ ได้มากทีเดียวการเนื่องกันเหล่านี้จะมีหรือไม่มี ขึ้นอยู่กับ ปัจจัย ของธรรม ที่ร่วมกันเกิดอยู่นั้น เป็นกฏธรรมชาติ เป็นธรรมดา หากเหตุพร้อมมูลก็ไม่มีใครไปห้ามไม่ให้ผลเกิดได้เลย ฆนะทั้งหมด โดยเฉพาะ 3 อย่างหลังที่เนื่องกันติดกันอยู่ตลอดเวลาอย่างนี้ จะทำให้เรารู้สึกเหมือนกับว่า ขันธ์ 5 บังคับบัญชาตัวเองได้ ไม่ต้องอาศัยปัจจัยอะไ รเลย ราวกะมีตัวตนแก่นสาร ทั้งที่ความจริงแล้ว

ขันธ์ไม่เคยอยู่เดียว ๆ เลย มีแต่จะต้องแวดล้อมไปด้วย ปัจจัยและปัจจยุปบันที่ ทั้งเกิดก่อน เกิดหลัง และเกิดร่วมมากมายจนนับไม่ถ้วน (ถ้านับละเอียด) ในคัมภีร์ท่า นจึงกล่าวไว้ว่า "ฆนะปิดบังอนิจจลักษณะ" เพราะอนิจจลักษณะเป็นเครื่องกำหนดความไม่มีตัวตนอำนาจที่เป็นแก่นสารมั่นคงของขันธ์ 5 ซึ่งตรงกันข้ามกับฆนะที่เนื่องกันจนทำให้เข้าใจผิดไปว่า ขันธ์เป็นหนึ่ง มีเหตุคือเรา คือเขาเพียงหนึ่งที่เป็นตัวตนมั่นคงบังคับสิ่งต่า ง ๆได้ ทั้งที่ก่อนหน้านั้น และขณะนั้นเองมีเหตุให้เกิดขันธ์เหล่านั้นเกิดอยู่มากมาย หลังจากนั้นโดยทั่วไปก็ยังมีผลที่จะเกิดสืบต่อไปอีกมากมาย การที่ยังพิจารณาอนัตตลักษณะว่า "ขันธ์ที่ ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็นไม่มีไปอีก"เป็นต้น (โดยมุ่งถึงความไม่มีอำนาจส่วนตัว เป็นไปตามหมู่ปัจจัยเป็นอเนกอนันต์) ไม่บ่อย ไม่ต่อเนื่อง หรือเพิ่งเริ่มกำหนด จึงยังไม่เกิดความชำนาญ อนัตตลักษณะที่กำหนดอ ยู่ก็จะไม่ชัดเจน ไม่เข้าใจกระจ่างเท่าไหร่ ฆนะจึงยังมีอำนาจรบกวนไม่ให้กำหนดอนัตตลักษณะได้ ชัดเจนแจ่มแจ้ง สำหรับวิธีการจัดการกับฆนะไม่ให้มีผลกับการกำหนดอนัตตลักษณะนั้นไม่มี วิธีการโดยตรง เพราะฆนะเหล่านี้มีอยู่เป็นปกติ หากธรรมต่าง ๆไม่มีความสัมพันธ์กันเนื่องกันแล้ว ก็เท่ากับนิพพานไป แต่ท่านก็ยังคงให้พิจารณาอนัตตลักษณะแบบเดิมเป็นต้นว่า "ขันธ์ที่ ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็นไม่มีไปอีก "ดังนี้ โดยมุ่งถึงความไม่มีอำนาจส่วนตัว เป็นไปตามหมู่ปัจจัยเป็นอเนกอนันต์ ต่อไป โดยทำให้มาก ให้ต่อเนื่อง ให้บ่อยครั้งเข้า อนัตตลักษณะก็จะปรากฏชัดขึ้น และฆนะต่าง ๆ แม้จะยังมีอยู่ตามเดิม แต่ก็จะไม่มีอำนาจปกปิดอนัตตลักษ ณะ หรือทำให้อนัตตลักษณะไม่ชัดเจนอีกต่อไป อนึ่ง ฆนะไม่ได้ปิดบังอนัตตา เพราะอนัตตา คือ ขันธ์ 5 ซึ่งขันธ์ 5 ที่เป็นโลกิยะ โดยมากแล้วใคร ๆ แม้ที่ไม่ ได้ศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็สามารถจะเห็นได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ใน อรรถกถามหาสติปัฏฐานสูตร ว่า "กา มํ อุตฺตานเสยฺยกาปิ ทารกา ถญฺญปิวนาทิกาเล สุขํ เวทยมานา สุขํ เวทนํ เวทยามาติ ปชานนฺติ น ปเนตํ เอวรูปํ ชานนํ สนฺธาย วุตฺตํ ความจริงแล้ว แม้แต่พวกทารกแบเบาะมีความสุขอยู่ในเวลาขณะที่ดื่มนม ก็ย่อมรู้ชัดอยู่ว่า เรามีสุขเวทนา (คือ รู้ตัวว่ากำลังมีความสุข) อยู่ ดังนี้ แต่การรู้อย่างนี้ท่านไม่ได้ประสงค์เอา (ในการเจริญสติปัฏฐาน) "ดังนี้ ดังนั้นแม้เราจะหั่นหมูเป็นชิ้น ๆ จนไม่เหลือสภาพความเป็นหมูอ้วน ๆให้เห็นเลยก็ตาม หรือ จะเป็นนักวิทยาศาสตร์แยกอะตอม (atom) ออกจนสิ้นเหลือแต่คว๊าก (quark) กับกลูอ้อน (gluon) หรือแยกได้มากกว่านั้นก็ตามที แต่หากไม่ มนสิการถึงอนิจจลักษณะว่า "ขันธ์ที่ ยังไม่เกิดก็เกิดมีขึ้น พอมีขึ้นแล้วต่อไปก็จะกลายเป็นไม่มีไปอีก " เป็นต้น (โดยมุ่งถึงความเบียดเบียนบีบคั้น) เราก็จะไม่สามารถเห็นอนัตตลักษณะได้เลย เพราะความสำคัญของการเจริญวิปัสสนาอยู่ที่การนึก อาวัชชนาการ ถึง ไตรลักษณ์อย่างละเอียดบ่อย ๆ เพื่อเปลี่ยนวิปัลลาสทางทิฏฐิ จิต และ สัญญา, ไม่ใช่การทำลายขันธ์ 5 เป็นชิ้น ๆ ด้วยน้ำมือของขันธ์นั้นเองแต่อย่างใดเลย

อนิจจัง กับ อนิจจตา เป็นต้น ไม่เหมือนกัน ชาวพุทธไทยมักสับสนระหว่างคำว่า อนิจจัง อนิจจตา และ อนิจจลักษณะ เป็นอย่างมาก. เรื่องนี้ควรทำความเข้าใจว่า ปกติแล้วในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา อนิจจัง หมายถึง ตัวขันธ์ 5 ส่วนอนิจจตานั้น หมายถึง อาการความเป็นไปของขันธ์ 5 ได้แก่ อนิจจลักษณะ นั่นเองในทุกขัง ทุกขตา และทุกขลักษณะ ก็ให้กำหนดศัพท์ตามนี้เหมือนกัน ตัวอย่างของ ทุกขัง อนิจจัง กับ ทุกขตา อนิจจตา เป็นต้นที่ใช้ไม่เหมือนกันในวิสุทธิมรรค อานาปานกถา พบ

ข้อความว่า "อนิจฺจนฺติ ปญฺจกฺขนฺธา. กสฺมา อุปฺปาทวยญฺญถตฺตภาวา อนิจฺจตาติ เตสํเยว อุปฺปาทวยญฺญถตฺตํ, หุตฺวา อภาโว วา, นิพฺพตฺตานํ เตเนวากาเรน อฏฺฐตฺวา ขณภงฺเคน เภโทติ อตฺโถ ที่ชื่อว่า อนิจฺจํ ได้แก่ ขันธ์ 5 ถามว่า ทำไม ตอบว่า เพราะเป็นของมีความเ กิดขึ้นแล้วแปรเป็นอื่น . ชื่อว่า อนิจจตา ได้แก่ ความแปรเป็นอื่นของขันธ์นั้นนั่นเทียว หรือ อาการมีแล้วก็ไม่มี ก็ได้ อธิบายว่า การไม่ตั้งอยู่ด้วยอาการที่เคยเกิดขึ้นนั้นแล้ว แตกไปด้วยภังคขณะ" ดังนี้ ซึ่งข้อความคล้ายกันนี้พบอีกในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ แต่เปลี่ย นจาก อนิจฺจตา เป็น อนิจฺจํ ดังนี้ "อนิจฺจนฺติ ขนฺธปญฺจกํ. กสฺมา อุปฺปาทวยญฺญถตฺตภาวา, หุตฺวา อภาวโต วา อุปฺปาทวยญฺญถตฺตํ อนิจฺจลกฺขณํ หุตฺวา อภาวสงฺขาโต วา อาการวิกาโร ที่ชื่อว่า อนิจจัง ได้แก่ ขันธ์ 5 ถามว่า ทำไม ตอบว่า เพราะเป็นของมีความเกิดขึ้นแล้วแปรเป็นอื่น หรือ เพราะเป็นสิ่งเคยมีแล้วก็ไม่มีก็ได้ อนิจจลักษณะ ได้แก่ความเกิดขึ้นแล้วแปรเป็นอื่น หรือ ความเปลี่ยนแปลงแห่งอาการ ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เรียกกันว่า มีแล้วก็ไม่มี" ดังนี้ จะเห็นได้ว่า ท่านอธิบาย อนิจจัง แยกออกจาก อนิจจตาและอนิจจลักษณะ แต่ใช้สองคำหลังนี้ในความหมายเดียวกัน

เวทนา ตีหิ ทุกฺขตาหิ อวินิมุตฺตโต ทุกฺขาติ สญฺญาสงฺขารา อวิเธยฺยโต อนตฺตาติ วิญฺญาณํ อุทยพฺพยธมฺมโต อนิจฺจนฺติ ทฏฺฐพฺพํ พึงทราบว่า "เวทนา ชื่อว่า ทุกข์ เพราะไม่พ้นไปจากทุกขตา สัญญาและสังขาร ชื่อว่า อนัตตา เพราะไม่ได้มีอำนาจเลย วิญญาณ ชื่อว่า อนิจจัง เพราะมีปกติเกิดขึ้นและดับไป "ดังนี้ จากข้อความนี้จะเห็นได้ว่า มีทั้งคำว่า ทุกข์ และ ทุกขตา ทั้งนี้เนื่องจาก เวทนา (ซึ่งความจริงก็รวมขันธ์ทั้ง 5 ไปด้วยตามลักขณหาระ นั่น เอง) เรียกว่า ทุกข์ เพราะมีทุกขตา ได้แก่ เรียกว่าทุกข์เพราะมีทุกขลักษณะนั่นเอง กล่าวคือ เรียกว่า เป็นตัวทุกข์ เพราะมีอาการที่บ่งบอกถึงความเป็นตัวทุกข์ ได้แก่ อาการบีบคั้น บังคับ เป็นต้น ไม่ได้แปลว่า เรียกว่าทุกข์ เพราะมีทุกข์ แต่อย่างใด ในบางที่ก็มีการใช้ ทุกฺขตาศัพท์ นี้ ทั้ง 2 ความหมาย คือ ทั้งเป็นทุกขลักษณะด้วยและเป็นทั้งทุกข์ด้วย เช่น ทุกฺขตาติ ทุกฺขภาโว ทุกฺขํเยว วา ยถา เทโว เอว เทวตา คำว่า ทุกฺขตา หมายถึง ทุกขภาวะ (ทุกขลักษณะ) หรือ ทุกขังนั่นแหละก็ได้ เหมือนคำว่า เทวตา ก็หมายถึง เทวะ (เทพ) นั่นเอง แต่ก็เป็นการใช้ในบางที่เท่านั้น และเพราะในคำอธิบายที่นี้อรรถกถาก็ใช้ทั้ง 2 ความหมายจริง.ส่วนโดยทั่วไป ให้สังเกตว่า ท่านกล่าวถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นลักขณวันตะ (สิ่งมีเครื่องกำหนด) กับ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา เป็นลักขณะ (เครื่องกำหนด) เหมือนกับที่ท่านแยกอนิจจังเป็นต้นให้เป็นลักขณวันตะส่วนอนิจจลักษณะเป็นต้น ก็ให้เป็นลักขณะ นั่นก็เพราะอนิจจตาโดยทั่วไปก็หมายถึงอนิจจลักษณะนั่ นเอง เพราะเป็นลักขณะสำหรับกำหนดตัวอนิจจัง คือ ขันธ์ 5 นั่นเอง เช่น ในคัมภีร์อนุฏีกาจึงกล่าวแยก อนิจจะ กับ อนิจจตาไว้ว่า "ยถา อนิจฺจาทิโต อนิจฺจตาทีนํ วุตฺตนเยน เภโท เอวํ อนิจฺจตาทีนมฺปิ สติปิ ลกฺขณภาวสามญฺเญ นานาญาณโคจรตาย นานาปฏิปกฺขตาย นานินฺทฺริยาธิกตา ย จ วิโมกฺขมุขตฺตยภูตานํ อญฺญมญฺญเภโทติ ทสฺเสนฺโต “อนิจฺจนฺติ จ คณฺหนฺโต”ติอาทิมาห ท่านอาจารย์เมื่อได้แสดงอยู่ว่า ” การจำแนกอนิจจตาเป็นต้นจากอนิจจะเป็นต้นโดยนัยตามที่กล่าวไปแล้วนั้นว่าไว้ ฉันใด การจำแนกกันและกันออกเป็นวิโมกขมุข์ 3 โดยความเป็นอารมณ์ของญาณต่างๆ โดยความเป็นปฏิปักข์ต่อธรรมต่างๆ โดยความยิ่งด้วยอินทรีย์ต่างๆ ในลักษณภาวะที่สามัญญูทั่วไปแม้ของอนิจจตาเป็นต้นที่แม้มีอยู่ ก็ว่าไป

ตามนั้นเหมือนกัน" ท่านจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "อนิจฺจนฺติ จ คณฺหนฺโต"ดังนี้เป็นต้น จากประโยค คำว่า "อนิจฺจาทิโต อนิจฺจตาทีนํ" (ตัว หนา) จะเห็นได้ว่า ท่านไม่กล่าว อนิจจัง กับ อนิจจตาไว้ด้วยกัน แต่จะกล่าวให้อนิจจังมีอนิจจตา หรือ อนิจจตาเป็นของอนิจจัง เป็นต้น อนิจจตา กับ อนิจจัง ท่านใช้ต่างกันดังยกตัวอย่างมานี้ อีกประการหนึ่ง ให้สังเกตว่า ท่านจะขยาย "อนิจฺจตา" ว่า "อนิจฺจตาติ หุตฺวา อภาวตา-คำว่า อนิจฺจตา หมายถึง ความเป็นสิ่งที่มีแล้วก็ไม่มี " เป็นต้น แต่ขยาย อนิจฺจํ ว่า "อนิจฺจนฺติ ปญฺจกฺขนฺธา เต หิ อุปฺปาทวยฏฺเฐน อนิจฺจา คำว่า อนิจฺจํ หมายถึง ขันธ์ 5 จริงอยู่ ขันธ์ 5 ชื่อว่า อนิจจะ เพราะมีสภาพที่เกิดขึ้นและสิ้นไป (ธมฺมปาลาจริโย, ปรมตฺถมญฺชูสา-ฏีกา, อุปกฺกิเลสวิมุตฺตอุทยพฺพยญาณกถาวณฺณนา ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธินิทฺเทสวณฺณนา วิสุทฺธิมคฺคมหาฏีกา , วิสุทฺธิ.มหาฏี. 2 ข้อ 739)

การแยกอนิจจัง กับ อนิจจตาเป็นต้นอย่างนี้ เวลาศึกษาควรกำหนดใช้ให้เป็นรูปแบบศัพท์แนวนี้ไว้ จะทำให้เวล าอ่านพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว ไม่เกิดความงุ นงง เนื่องจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา-ฎีกานั้นเป็นคัมภีร์ที่ต้องการเน้นอธิบาย เนื้อหาที่ชัดเจน ฉะนั้นภาษาที่ใช้จึงมีรูปแบบที่ชัดเจน ค่อนข้างตายตัวอยู่พอสมควร ส่วนรูปแบบการจัดวางเนื้อหานั้น จะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง ในแต่ละคัมภีร์ ทั้งนี้ก็ปรับตามรูปแบบคัมภีร์อรร ถกถารุ่นเก่าที่สืบกันมาตั้งแต่ครั้ง พุทธกาล หรือ ปรับตามที่ท่านผู้รจนาเห็นว่าเหมาะสมกับเนื้อหา เพราะประเด็นที่เน้นใน แต่ละที่จะมีเนื้อหาไม่เหมือนกัน เช่น ในอรรถกถาของขุทกปาฐะ เขียนเรื่อง ทวัตติงสาการไว้ ไม่เหมือนกับทวัตติงสาการ ในวิสุทธิมรรค ทั้งนี้ก็เพราะอรรถกถาขุททกปาฐะมุ่งเน้นที่การเขียนเป็นทางเลือกสำหรับพระ ภิกษุผู้ยังไม่แน่นอนว่าจะเลือกระหว่าง อาการ 32 หรือ จตุธาตุววัตถาน 42 จึงเขียนไว้ทั้ง 2 กรรมฐานสลับกัน ซึ่งก็ตรงตามจุดประสงค์ของคัมภีร์ขุทกปาฐะที่เน้นการเริ่มต้นศึกษาไปตามลำดับ สำหรับแนะแนวการเริ่มปฏิบัติและแนะแนวการสอนปฏิบัติ ส่วนในวิสุทธิมรรค เน้นอธิบายอาการ 32 โดยเฉพาะ ซึ่งก็เป็นไปตามเนื้อหาของคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่เน้นอธิบายไปทีละอย่างทีละประเด็นสำหรับปฏิบัติอย่างละเอียดในแต่ละเรื่องนั้น ๆ วิธีเขียนจึงแตกต่างกันตามคัมภีร์ไปอย่างนี้เป็นต้น ไม่ใช่เขียนเอาเองตามใจแต่อย่างใด

อิทัปปัจจยตา เป็นหลักการทาง พุทธศาสนา กล่าว ถึงความเกี่ยวเนื่องกันของเหตุและผล เมื่อมีเหตุย่อมมีผล และเมื่อเหตุดับผลก็ดับคือเมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ ไม่มีสิ่งนี้ย่อมไม่มีเพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป

อิทัปปัจจยตา ถือเป็นหัวใจของ ปฏิจจสมุปบาท เป็น กฎเหนือกฎทั้งปวง เป็นพุทธธรรมอันติมะหรือสัจธรรมความจริงแท้ ที่สุดของพุทธศาสนา และเชื่อมโยงคำสอนทั้งปวง ของพระพุทธเจ้าว่า ล้วนเป็นไปตามหลักธรรม หรือกฎของอิทัปปัจจยตาทั้งสิ้น

อิทัปปัจจยตา หลักอิทัปปัจจยตาซึมซ่านอยู่ในเหตุปัจจัยแห่งการก่อ เกิด การดำรงอยู่ การมีปฏิสัมพันธ์ และเสื่อมสลาย ของสรรพสิ่งในจักรวาล รวมถึงเป็นวิธีคิด ทางทฤษฎีวิทยาศาสตร์ทุกสาขาด้วย ครอบคลุมทั้งปัจจัยส่วนวัตถุ จิตใจ สังคมและอื่นๆ ทั้งหมด ส่วนปฏิจจสมุปบาท หมายถึง แต่สิ่งมีชีวิตที่มีจิต

อิทัปปัจจยตา ในทางพุทธศาสนามักใช้ในการอธิบายในรูปแบบ ปรัชญาใช้ อธิบายสิ่งต่างๆ แบบเชื่อมโยง เช่น เสาเป็นปัจจัยของหลังคา ถ้าไม่มีเสา หลังคาก็อยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีหลังคา เสาก็ไม่มีประโยชน์ ทั้งเสาและหลังคาเป็นปัจจัยของกันและกัน คือ ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นมาลอยๆ โดยไม่มีเหตุผล บางเหตุการณ์ประกอบด้วยหลายเหตุปัจจัย เช่น ร้องให้เพราะเจ็บ เจ็บเพราะหัวแตก หัวแตกเพราะหกล้ม หกล้มเพราะถนนลื่น ถนนลื่นเพราะฝนตก (อิทัปปัจยตา ของ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินฺทปญฺโญ)2516 พุทธทาสภิกขุ (พ.ศ. 2449-2536))

ตถตา เป็นคำสรุปรวมของเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท หรือ อิทัปปัจจยตา ซึ่งครอบโลกให้เหลืออยู่เพียงว่า ตถตา-เป็นอย่างนั้น ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็นดังนี้

อวิตถตา ไม่ผิด ไปจากความเป็นอย่างนั้น

อนัญญถตา ไม่เป็นไปโดยประการอื่นจากความเป็นอย่างนั้น

ธัมมัฏฐิตตา เป็นความตั้งอยู่โดยความเป็นธรรมดาของธรรมชาติ

ธัมมนิยามตา เป็นกฎตายตัวของธรรมดา

"ตถตา" คำเดียวพอ แปลว่า เป็นเช่นนั้น เป็นเช่นนั้นเอง การเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือเห็นเช่นนั้นเอง หรือจะแยกออกไปเป็นว่า มันปรุงแต่งกันออกไปเป็นสายยาว เป็นปฏิจจสมุปบาท กระทั่งว่ามีอายตนะ มีผัสสะ มีเวทนา มีตัณหา มีอุปาทาน มีทุกข์ มันก็คือเช่นนั้นเอง ที่ต้องทุกข์ก็เพราะว่าเป็นเช่นนั้นเองอย่างนั้น ขณะใดไม่ต้องทุกข์ เพราะว่า มันเป็นเช่นนั้นเองอย่างนั้น ฉะนั้นเรามีเช่นนั้นเองไว้เป็นเครื่องดับทุกข์เถอะ อะไรเกิดขึ้นมาก็เห็นเป็นเช่นนั้นเองไว้ก่อน แล้วก็จะไม่รักจะไม่เกลียด จะไม่โกรธ จะไม่กลัว ไม่วิตกกังวลอะไรหมด เพราะมันเช่นนั้นเอง

ทุกข์ขึ้นมา เราก็เห็นเช่นนั้นเองของความทุกข์ แล้วก็หาเช่นนั้นเองของความดับทุกข์ที่มันเป็นคู่ปรปักษ์กัน เข้ามาซี่ "เช่นนั้นเอง" อย่างนี้มันเป็นทุกข์ "เช่นนั้นเอง" ที่มันดับทุกข์ก็เอาเข้ามามาฟัดกันกับ "เช่นนั้นเอง" เช่นนั้นเองกับเช่นนั้นเองมันก็ฆ่ากันเอง ในที่สุดความทุกข์มันก็ดับไปเพราะเรามีเช่นนั้นเอง ฝ่ายดับทุกข์ หรือฝ่ายพระนิพพาน พุทธศาสนาเรียนได้ในพริบตาเดียว ก็ด้วยคำว่า "เช่นนั้นเอง" หัวใจของ ปฏิจจสมุปบาท สรุปอยู่ที่คำว่า เช่นนั้นเอง ปฏิจจสมุปบาท คือคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา คือสอนว่าทุกข์เกิดขึ้นอย่างไรและดับไปอย่างไร สมตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า "ฉันไม่พูดเรื่องอื่น ฉันพูดแต่เรื่องความทุกข์ และความดับทุกข์เท่า นั้น เดี๋ยวนี้ก็ดี ต่อไปข้างหน้าก็ดี" คือให้ความทุกข์และความดับทุกข์นี้ มันรวมอยู่ในคำว่า "เช่นนั้นเอง" เรียกว่า "ตถตา" ก็ได้ "ตถาตา" ก็ได้ "ตถา" เฉยๆ ก็ได้ หมายถึงสิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ตามเหตุปัจจัย ไม่มีใครสร้าง ใครบันดาล ให้มีให้เกิดขึ้น แต่เป็นเช่นนั้นขึ้นมาเอง

ในพระไตรปิฎกมี อยู่ทั้ง 3 คำ ทั้งตถา ทั้งตถตา ทั้งตถาตา ฉะนั้นใครถึงตถา คนนั้นคือ ตถาคต ตถา คตะ ตถา แปลว่า เช่นนั้นเอง คตะแปลว่า ถึง ผู้ใดถึง ตถา ผู้นั้นชื่อว่า ตถาคต คือว่า ถึงความสูงสุดของสิ่งที่มนุษย์ควรจะได้จะถึง คือ ถึงเช่นนั้นเอง และ "เช่นนั้นเอง" ตัวใหญ่ที่สุด คือ พระนิพพาน"

(อ้างอิงจาก: ปัจจัยสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ 16)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิจจสมุปบาทเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะชาติเป็น ปัจจัย จึงมีชราและมรณะ พระตถาคตทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่เสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้น คือ ธัมมฐิติ ธัมมนิยาม อิทัปปัจจัย ก็ยังดำรงอยู่ พระตถาคตย่อมตรัสรู้ ย่อมตรัสรู้ทั่วถึงซึ่งธาตุอันนั้น ครั้นแล้ว ย่อมตรัสบอก ทรงแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตื้น และตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงดู ดังนี้ เพราะชาติเป็นปัจจั ย จึงมี ชราและมรณะ เพราะ ภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ ... เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะ เวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะ ผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะสฬายตนะ เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะ นามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะ วิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะ สังขารเป็น ปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะ อวิชชาเป็น ปัจจัย จึงมีสังขาร พระตถาคตทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่เสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้น คือ ธัมมฐิติ ธัมมนิยาม อิทัปปัจจัย ก็ยังดำรงอยู่ พระตถาคตย่อม ตรัสรู้ ย่อมตรัสรู้ ทั่วถึงซึ่งธาตุอันนั้น ครั้นแล้วย่อมตรัสบอก ทรงแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตื้น และตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงดู ดังนี้ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร ภิกษุทั้งหลาย ความจริงแท้ ความไม่คลาดเคลื่อน ความไม่เป็นอย่างอื่น มูลเหตุอันแน่นอนในธาตุอันนั้น ดังพรรณนามาฉะนี้แล เราเรียกว่าปฏิจจสมุปบาท

(ภิกฺขเว ยา ตตฺร ตถตา อวิตถตา อน◌ถตา อิทปฺปจฺจยตา อย วุจฺจติ ภิกฺขเว ปฏิจฺจสมุปฺปาโท)

(ถ้าเขียนทับศัพท์จะได้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถตา อวิตถตา อนัญญถตา หลักอิทัปปัจจยตา ดังพรรณนามาฉะนี้แล เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท)

(อ้างอิงจาก: ปัจจัยสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ 16)

สุญญตา เป็นคำศัพท์ภาษาบาลี แปลว่า ความว่างเปล่า, ความเป็นของสูญ คือความไม่มีสาระ ถือเอาเป็นสาระไม่ได้ เขียนว่า สุญตา ก็มี ภาษาสันสกฤตใช้ว่า "ศูนยตา"

สุญญตา หมายถึงสภาวะที่ว่างจากความเป็นตัวตนหรือ อัตตา ได้แก่เบญจขันธ์ ธาตุ อายตนะ ซึ่งเป็นอนัตตา ไม่มีสาระที่พึงยึดถือว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล , สภาวะที่ว่างหรือปราศจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง คือ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ได้แก่พระนิพพาน, สภาวะที่ว่างเปล่าไม่มีอะไร (นัตถิกิญจิ) ที่จิตกำหนดหมายไว้ในใจ ในการเจริญอากิญจัญญายตนฌาน คือก ารทำใจให้ว่างไม่เกาะเกี่ยวอารมณ์อื่น เป็นการพักผ่อนที่สำคัญ

สุญญตา ส่วนใหญ่ใช้ประกอบคำ ที่เป็นคุณธรรมอันสำเร็จ มาจากการพิจารณาสุญญตา เช่น สุญญตสมาธิ สุญญตสมาบัติ สุญญตวิโมกข์ สุญญตวิหาร

เพราะมีอวิชชา ถ้านามพ้นนาม ก็สู่สภาวะนิพพาน จิตเมื่อมีวิปัสสนาญาณ จะพ้นรูปย่อมเป็นอิสระจากรูป ย่อมรู้แจ้งในรูป ดุจคนมองโลกในที่สูง เมื่อจิตพ้นจิต ด้วยอาสวักขยญาณ ย่อมเป็นอิสระจากนาม ย่อมรู้แจ้งในนาม ดุจอยู่ในกระแสแต่ทวนกระแสพบความว่างแห่งกระแส

(พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด, วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ พ.ศ. 2548)

นิพพาน หมายถึง สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์ "นิพพาน" จากบาลี ประกอบด้วยศัพท์ นิ (ออกไป, หมดไป, ไม่มี) วานะ (พัดไป ร้อยรัด) รวมเข้าด้วยกันแปลว่า ไม่มีการพัดไป ไม่มีสิ่งร้อยรัด คำว่า "วานะ" เป็นชื่อเรียกกิเลสตัณหา กล่าวโดยสรุป นิพพาน คือการไม่มีกิเลสตัณหาที่จะร้อยรัดพัดกระพือให้กระวนกระวายใจ อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พระอนุรุทธาจารย์ ผู้รจนาคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ ได้พรรณนาคุณของนิพพานว่า ปทมจฺจุตฺ มจฺจนฺตํ อสงฺขตมนุตฺตรํ นิพฺพานมีติ ภาสนฺติ วานมุตฺตาม เหสโย "พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้พ้นแล้วจาก ตัณหาเครื่องร้อยรัด ทรงตรัสถึงสภาวะธรรมชาติหนึ่งที่เข้าถึงได้ เป็นธรรมชาติที่ไม่จุติ พ้นจาก ขันธ์ 5 ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยใดๆ เลย หาสภาวะอื่นเปรียบเทียบไม่ได้ ว่าสภาวธรรมนั้นคือพระนิพพาน"

คัมภีร์พระไตรปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะกล่าวถึงนิพพาน 2 ประเภท คือ

สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ นิพพานธาตุยังมีอุปาทิเหลือ ยังเกี่ยวข้องกับ เบญจขันธ์ กล่าวคือดับกิเลสแต่ยังมีเบญจขันธ์เหลือ

อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ นิพพานธาตุที่ไม่มีอุปาทิเหลือ หรือนิพพานที่ไม่เกี่ยวข้องกับเบญจขันธ์ กล่าวคือดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่อีก

สภาวะของนิพพานจากหลักฐานในพระไตรปิฎก

"นิพพาน" เป็นคำที่ใช้กันในปรัชญาหลายระบบในอินเดีย โดยใช้ในความหมายของความหลุดพ้น แต่การอธิบายเกี่ยวกับสภาวะของนิพพานนั้นแตกต่างกันออกไป ในปรัชญา อุปนิษัท เชื่อ ว่า นิพพานหรือโมกษะ คือการที่อาตมันย่อยหรือชีวาตมันเข้ารวมเป็นเอกภาพกับพรหมัน แต่ในพระพุทธศาสนาอธิบายว่า นิพพานคือการหลุดพ้นจากอวิชชา ตัณหา ซึ่งแสดงออกในรูปของโลภะ โทสะ และโมหะ มิได้หมายความว่าเป็นการหลุดพ้นของอัตตาหรือตัวตนในโลกนี้ ไปสู่สภาวะของนิพพานเช่นเดียวกับคำสอนอุปนิษัท แต่หมายถึงความดับสนิทแห่งความเร่าร้อนและเครื่องผูกพันร้อยรัดทั้งปวง ซึ่งเรียกว่าเป็นความทุกข์ คัมภีร์พระพุทธศาส นาโดยเฉพาะของฝ่าย เถรวาท ระบุไว้ชัดเจนว่า "นิพพานอันว่างจากตน" "นิพพานเป็นอนัตตา" เช่น ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก ปริวาร ระบุว่า อนิจฺจา สพฺพสงฺขารา ทุกฺขานตฺตา จ สงฺขตา นิพฺพานญฺเจว ปณฺณตฺติ อนตฺตา อิติ นิจฺฉยา "สังขารทั้งปวงอันปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอ นัตตา นิพพานและบัญญัติเป็นอนัตตา วินิจฉัยมีดังนี้ "(วิ.ป.บาลี 8/257/194) นิพพานก็อยู่ใน อริยสัจจ์ 4 ด้วย คือเป็นจุดหมายของพระพุทธศาสนา ได้แก่ อริยสัจจ์ข้อ 3 ที่เรียกว่า "นิโรธ" คำว่านิโรธนี้เป็น ไวพจน์ คือใช้แทนกันได้กับ "นิพพาน" พระไตรปิฎกเล่ม 31 ระบุว่าอริยสัจจ์ 4 ทั้งหมดซึ่งรวมทั้งนิโรธ คือนิพพาน ด้วยนั้นเป็นอนัตตา ดังนี้ อนตฺตฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ นิโรธสฺส นิโรธฏฺโฐ อนตฺตฏฺโฐ (ขุ.ปฏิ. 31/546/450) แปลว่า "สัจจะทั้ง 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) มีการตรัสรู้ด้วยกันเป็นอันเดียว (คือด้วยมรรค ญาณเดียวกัน) โดยความหมายว่าเป็นอนัตตา นิโรธมีความหมายว่าดับ (ทุกข์) ก็มีความหมายว่า เป็นอนัตตา" อรรถกถาอธิบายว่า อนตฺตฏฺเฐนาติ จตุนฺนมฺปิ สจฺจานํ อตฺตวิรหิตตฺตา อนตฺตฏฺเฐน (ปฏิสํ.อ.2/229) ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรคระบุว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" และในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาตมีระบุว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" ซึ่ง "ธรรม" ในที่นี้พระอรรถกถาจารย์อธิบายต่อว่า "หมายรวมถึงนิพพานด้วย" นอกจากนี้ ยังมีข้อความในคัมภีร์ พระไตรปิฎก อีก หลายแห่งทั้งที่ระบุโดยตรงและโดยอ้อมที่มีนัยบอกว่า "นิพพานเป็นอนัตตา " คำว่า "อนัตตา" มีความหมายระดับปรมัตถ์ มีนัยที่ต้องไขความต่ออีก โดยเฉพาะในคัมภีร์ชั้นหลังจะบอกว่า "ที่ชื่อว่าเป็นอนัตตา เพราะเกิดขึ้นจากองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกัน ไม่มีตัวตนที่เป็นแก่นเป็นแกนอยู่ ไม่มีตัวตนที่คงที่ ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้เสวย ไม่มีอำนาจในตัวเอง บังคับให้เป็นไปในอำนาจไม่ได้ แย้งต่อ อัตตา" ในคัมภีร์มิลินทปัญหา พระนาคเสน ทูลแก้ปัญหาของพระยามิลินท์ที่ทรงถามว่า ถ้านิพพานไ ม่มีที่ตั้งอาศัย นิพพานก็ย่อมไม่มี โดยกราบทูลว่า "ขอถวายพระพรมหาบพิตร โอกาสอันเป็นที่ตั้งของนิพพานหามีไม่ แต่นิพพานนั้นมีอยู่ พระโยคาวจรผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมทำให้แจ้งนิพพาน ด้วยการพิจารณาโดยอุบายอันแยบคาย มหาบพิตร เหมือนดั่งว่าชื่อว่าไฟย่อมมีอยู่ แต่โอกาสอันเป็นที่ตั้งของไฟนั้นหามีไม่ เมื่อบุคคลเอาไม้สองอันมาขัดสีกันก็ย่อมได้ไฟขึ้นมาฉันใด มหาบพิตร นิพพานก็มีอยู่ฉันนั้นนั่นแล โอกาสอันเป็นที่ตั้งของนิพพานนั้นไม่มี (แต่) พระโยคาวจรผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมทำนิพพานให้แจ้งด้วยการพิจารณาโดยอุบายอันแยบคาย "(มิลินฺท.336) ในคัมภีร์รุ่น อรรถกถา ยังมีข้อความแสดงสภาวะของนิพพานอีกหลายแห่ง เช่นในปฏิสัมภิทามรรค มีอธิบายว่า นิพฺพานธมฺโม อตฺตสฺเสว

อภาวโต อตฺตสุญฺโญ "ธรรมคือนิพพาน ว่างจากอัตตา เพราะไม่มีอัตตา " (ขุ.ป.อ.2/287) นอกจากนี้ ในวิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสะ พยายาม อธิบายให้เห็นถึงความไม่มีตัวตนของผู้ได้ชื่อว่าบรรลุนิพพาน ซึ่งเท่ากับว่าไม่มีอัตตา และนิพพานก็มิใช่สิ่งที่จะต้องมีอัตตาถึงจะมีอยู่ได้ ดังที่พระพุทธโฆสะกล่าวว่า "นิพพานมีอยู่ แต่ไม่มีผู้เข้าถึง นิพพาน มรรคามีอยู่ แต่ปราศจากผู้ดำเนินไป " (วิสุทฺธิ. 3/101) ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ไม่มีตัวตนบุคคลใด ๆ ที่ปฏิบัติตาม มรรค 8 แล้วบรรลุนิพพาน เมื่อปราศจาก "ตัวตน" ของผู้เข้าถึงนิพพาน นิพพานก็ย่อมไม่ใช่อัตตาไปด้วย

ความมีอยู่ของพระนิพพาน มิใช่สภาวะที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของจิต แต่มีอยู่โดยตัวของตัวเอง คือเป็นความจริงขั้นปรมัตถสัจ ที่ตรงข้ามกับสมมติสัจในโลกแห่งปรากฏการณ์ มีสภาวะที่เที่ยง ไม่ใช่สิ่งที่เกิดดับสลับกันไปแบบสิ่งต่างๆ ในโลก นิพพานจึงเป็น อสังขตธรรม ที่พ้นไปจากปัจจัยปรุงแต่ง ในสภาวะของนิพพานทั้งนาม (จิต) และรูป ย่อมดับไม่เหลือ ดังพุทธวจนะในเกวัฏฏสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ได้กล่าวถึงนิพพานว่าเป็น "ธรรมชาติที่รู้แจ้ง ไม่มีใครชี้ได้ ไม่มีที่สุด แจ่มใสโดยประการทั้งปวง ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในธรรมนี้ อุปาทยรูปที่ยาวและสั้น ละเอียดและหยาบ ที่งามและไม่งาม ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในธรรมนี้ นามและรูปย่อมดับไม่มีเหลือในธรรมชาตินี้ เพราะวิญญาณดับ นามและรูปย่อมดับ ไม่มีเหลือในธรรมชาติ ดังนี้" (ที.สี.14/350) เพราะฉะนั้น นิพพานจึงไม่ใช่ จิต หรือสัมปชัญญะบริสุทธิ์ ซึ่งนั่นเป็นลักษณะของพรหมมันหรืออาตมันของปรัชญาฮินดู ทั้งยังไม่ใช่เจตสิกที่อาศัยจิตเกิดขึ้น เพราะทั้งจิตและเจตสิกนั้นล้วนเป็น สังขตธรรม ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยปรุงแต่ง มีธรรมชาติเกิดดับ มีการเปลี่ยนแปร เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เช่นเดียวกับสิ่งอื่นๆ แต่นิพพา นอยู่เหนือสภาพเช่นนี้ และว่างเปล่าจากสิ่งเหล่านี้ ขณะเดียวกัน นิพพานก็ไม่ใช่ความดับสูญอย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็นลักษณะของอุจเฉททิฏฐิการ ใช้ภาษาอธิบายนิพพานเป็นสิ่งที่ต้องกระทำอย่างรัดกุม เพื่อป้องกันการเข้าใจผิดว่าเป็นอั ตตาเที่ยงแท้ (สัสสตทิฏฐิ) หรือว่าเป็นความขาดสูญ (อุจเฉททิฏฐิ) ซึ่งเป็นทัศนะที่คลาดเคลื่อนจากพระบาลีทั้งสิ้น

พระพุทธเจ้าไม่เคยทรงอธิบายว่า พระอรหันต์ผู้บรรลุนิพพานเมื่อ ดับขันธ์แล้วจะ อยู่ในสภาพเช่นใด การอธิบายทำได้ในลักษณะเพียงว่า นิพพานคือการดับทุกข์ สิ้นตัณหา เหมือนไฟที่ดับจนสิ้นเชื้อไม่สามารถที่จะลุกลามขึ้นมาได้อีก สำหรับพระอรหันต์ที่ปรินิพพานแล้วนั้น พระพุทธองค์ไม่ทรงตรัสยืนยันถึงความมีอยู่หรือความดับสูญ พระองค์ตรัสแต่เพียงว่า เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว ทั้งเทวดาและมนุษย์จะไม่สามารถเห็นพระองค์อีกต่อไป "ดูกร ภิกษุทั้งหลาย กายของตถาคตมีตัณหาอันนำไปสู่ภพขาดแล้ว ยังดำรงอยู่ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจักเห็น ตถาคตชั่วเวลาที่กายของตถาคตยังดำรงอยู่ เมื่อกายแตกสิ้นชีพแล้ว เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจักไม่เห็นตถาคต" (ที.สี. 14/90) ในคำสอนพระพุทธศาสนา ไม่มีอัตตาใดเข้าสู่นิพพาน และไม่มีอัตตาดับสูญในภาวะแห่งนิพพาน แม้ในโลกแห่งปรากฏการณ์ เบื้องหลังเบญจขันธ์อัน ไม่เที่ยงนั้น ก็มิได้มีอัตตาซึ่งเป็นผู้รับรู้หรือเป็นพื้นฐานแห่งตัวตนที่เที่ยงแท้อยู่ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกอยู่ในรูปของกระบวนการที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ทั้งรูปธรรมและนามธรรม กระบวนการแห่งนามรูปที่สมมติว่า เป็น ตัวตน สัตว์ บุคคล เราเขา นี้ เมื่อวิวัฒนาการไปจนกระทั่งถึงที่สุด ความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็เป็นอันยุติลง สภาพความสิ้นสุดกระบวนการแห่งนามรูปที่ไม่เที่ยงแปรปรวนอยู่ทุกขณะนี้ เรียกว่านิพพาน เมื่อรูปและ

นามดับ นิพพานจึงไม่ใช่ทั้งจิตและสสารซึ่งต้องอาศัยเหตุปัจจัยในการดำรงอยู่ พระนิพพานตั้งอยู่โดยไม่ต้องอาศัยเหตุปัจจัย จึงเรียกว่า อสังขตธรรม ในพระไตรปิฎก มักเปรียบนิพพานว่าเหมือนกับไฟที่ดับแล้ว ไม่สามารถบอกได้ว่าไฟที่ดับไปนั้นหายไปไหนหรืออยู่ในสภาพใด

นิพพานเป็นธรรมที่พ้นไปจากโลก การอธิบายนิพพานโดยอาศัยพื้นฐานในทางโลก ตลอดจนภาษาทาง ตรรกวิทยา จึง ไม่อาจกระทำได้ การจำกัดความจึงมักใช้การปฏิเสธทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น ไม่ใช่ทั้งสิ่งนั้นและสิ่งนี้ ไม่มีการอุ บัติ ไม่มีการจุติ ไม่มีองค์ประกอบ ไม่มีการสร้างสรรค์ ไม่มีการแตกทำลาย ไม่ใช่ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นต้น ดังปรากฏในพาหิยสูตร ความว่า "ดิน น้ำ ไฟ และลม ย่อมไม่หยั่งลงในนิพพานธาตุใด ในนิพพานธาตุนั้น ดาวทั้งหลายย่อมไม่สว่าง พระอาทิตย์ย่อมไม่ปรากฏ พระจันทร์ย่อมไม่สว่ าง ความมืดย่อมไม่มี ก็เมื่อใดพราหมณ์ชื่อว่าเป็นมุนีเพราะรู้ (สัจจะ 4) รู้แล้วด้วยตนเอง เมื่อนั้นพราหมณ์ย่อมหลุดพ้นแล้วจากรูปและอรูป จากความสุขและความทุกข์ " (ขุ.ขุ.อ.25/50)

เมื่อนิพพานพ้นไปจากบัญญัติในทางโลก การอธิบายถึงนิพพานจึงเป็นเพียงการเปรียบเทียบ เช่น เปรียบเทียบกับความว่างเปล่า หรือไฟที่ดับไป เป็นต้น ในวิสุทธิมรรคกล่าว ว่า "เพราะพระนิพพานเป็นคำสุขุมนัก เป็นธรรมที่ต้องเห็นด้วยอริยจักษุ เป็นธรรมอันบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมรรค (เท่านั้น) จะพึงถึงได้" นิพพานจึงมิใช่เรื่องของการเข้าใจ แต่อยู่ที่การเข้าถึงอันเป็นผลจากการปฏิบัติธรรมของตนเอง

หลักปฏิบัติ ศาสนาพุทธมุ่งเน้นเรื่องการพ้นทุกข์ และสอนให้รู้จักทุกข์และวิธีการดับทุกข์ให้พ้นจาก ความไม่รู้ความจริงในธรรมชาติ อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์จากกิเลสทั้งปวงคือ ความ โลภ ความโกรธ ความหลง รวมทั้งเน้นการศึกษาทำความเข้าใจ การ โยนิโสมนสิการ ด้วยปัญญา และพิสูจน์ทราบข้อเท็จจริง เห็นเหตุผลว่าสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี จนเห็นตามความเป็นจริงว่าสรรพสิ่งในธรรมชาติเป็นไปตามกฎพระไตร ลักษณ์ และสัตว์โลกที่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม แล้วเลือกใช้หลักธรรมในพุทธศาสนาที่เหมาะกับผลที่จะได้สิ่งที่ปรารถนาอย่าง ถูกต้อง ด้วยความไม่ประมาทในชีวิตให้มีความสุขในทั้งชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไป ตลอดจนปรารถนาในพระนิพพานของผู้มีปัญญา

ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา 3 หมายถึงข้อสำหรับศึกษา, การศึกษาข้อปฏิบัติที่พึงศึกษา, การฝึกฝนอบรมตนในเรื่องที่พึงศึกษา 3 อย่างคือ

อธิสีลสิกขา คือศึกษาเรื่อง ศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลัก จุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลัก มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลัก อินทรียสังวร สติสัมปชัญญะ และสันโดษ

อธิจิตตสิกขา คือศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็น สมาธิ ได้แก่การบำเพ็ญ สมถกรรมฐานของผู้สมบูรณ์ด้วยอริยศีลขันธ์จนได้บรรลุฌาน 4

อธิปัญญาสิกขา คือศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฌานแล้วจนได้บรรลุวิชชา 8 คือเป็นพระอรหันต์

(พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ พ.ศ. 2548)

วิสุทธิ หมายถึง ความบริสุทธิ์ ความหมดจด ในทางพระพุทธศาสนา มีการกล่าวถึง วิสุทธิ 7 ซึ่งหมายถึง ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปตามลำดับ เป็นการทำให้บริสุทธิ์ ด้วยการฝึกฝนตนเองที่เรียกว่าไตรสิกขา ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดมุ่งหมายคือนิพพาน มี 7 ขั้น คือ

ศีลวิสุทธิ หรือ ความหมดจดแห่ง ศีล คือ การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ ตั้งใจรักษา ทำให้สามารถปฏิบัติสมาธิกับวิปัสสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึง ปาริสุทธิศีล 4 ซึ่งหมายถึง ความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล มีสี่ข้อ ได้แก่

1. ปาฏิโมกขสังวรศีล หมายถึง ศีลคือความสำรวมในพระ ปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม และทำตามข้ออนุญาต ตลอดจนประพฤติเคร่งครัดใน สิกขาบท (คือ ศีลและมารยาทที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกนั่นเอง)

2. อินทรียสังวรศีล หมายถึง ศีลคือความสำรวม อินทรีย์ 6 ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมเกิดขึ้นได้ ในขณะที่รับรู้อินทรีย์ทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

3. อาชีวปาริสุทธิศีลหมายถึง ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ เลี้ยงชีพในทางที่ชอบธรรม

4. ปัจจัยสันนิสิตศีล หมายถึง ศีลที่เกี่ยวกับปัจจัยสี่ คือ การพิจารณาใช้สอย ปัจจัยให้เป็นไปตามประโยชน์ที่แท้ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วย ตัณหา เช่น ไม่บริโภคด้วยความอยากรับประทาน ไม่บริโภคด้วยความอยากอยากใช้สอย

จิตตวิสุทธิ หมายถึง ความหมดจด แห่งจิต คือ การฝึกอบรมจิตจนบังเกิดสมาธิ ให้ได้ อุปจาระสมาธิและอัปปนาสมาธิ ได้ฌาน ได้อภิญญาสมาบัติ อันเป็นปทัฏฐาน ที่สำคัญเพราะจะทำให้เกิดวิปัสสนาขึ้นได้ง่าย ยิ่งสมาธิดีเท่าใดยิ่งบรรลุได้ง่ายเท่านั้น

ทิฏฐิวิสุทธิ หมายถึง ความหมดจดแห่ง ทิฏฐิ คือ ความรู้เข้าใจ มองเห็น นามรูป ตามสภาวะที่เป็นจริง เห็นรูปธาตุและนามธาตุเป็นคนละธาตุกันอย่างชัดเจน เป็นเหตุข่มความเข้าใจผิดว่ารูปขันธ์นี้เป็นเราเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด

กังขาวิตรณวิสุทธิ หมายถึง ความหมดจดแห่ง ญาณเป็น เครื่องข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้ กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนดรู้ปัจจัย แห่งนามรูปได้แล้ว จึงสิ้นสงสัยเห็นปฏิจจสมุปบาท

มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องรู้เห็นว่าทางหรือมิใช่ทาง จิตรับรู้ถึงกระแสแห่งไตรลักษณ์ได้

ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน (วิปัสสนาญาณ 9)รู้ ทุกขอริยสัจจ์ทั้ง 8 ระดับจึงรู้สมุทัยอริยสัจจ์ทั้ง 8 จึงรู้นิโรธอริยสัจจ์ทั้ง 8 จึงรู้มรรคอริยสัจจ์ทั้ง 8 และพิจารณาทั้งสิ้นพร้อมกัน (สามัคคีธรรม)เมื่อถึงสัจจานุโลมมิกญาณ คือหมุนธรรมจักรทั้ง 8 และพิจารณาดุจผู้พิพากษาพิจารณาเหตุทั้งสิ้น

ญาณทัสสนวิสุทธิ หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ คือการปฏิบัติบริบูรณ์จนก้าวผ่านภูมิจิตเดิมคือโคตรภูญาณและวิทานะญาณ ได้ความรู้แจ้งในอริยมรรคหรือมรรคญาณ ความบรรลุเป็นอริยบุคคลหรือ ผลญาณ พิจารณาธรรมที่ได้บรรลุแล้วคือ ปัจจเวกขณะญาณ ย่อมเกิดขึ้นในวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือไตรสิกขา หรือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

วิสุทธิ 7 กับ วิปัสสนาญาณ

วิสุทธิ7 เป็นปัจจัยส่งต่อกันขึ้นไปเพื่อบรรลุนิพพาน อันหมายถึงการปฏิบัติธรรมนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อเข้าสู่พระนิพพาน มิใช่ทำเพื่อบรรลุเป็นอริยบุคคล (ญาณทัสสนวิสุทธิ) คือแม้แต่การเป็นพระ อรหันต์ก็ยังมิใช่เป้าหมายสูงสุด แต่เป็นเพียงทางผ่าน ดังบรรยายในรถวินีตสูตร (พระสูตรหนึ่งใน พระไตรปิฎก) เปรียบวิสุทธิ 7 กับรถเจ็ดผลัด ส่งต่อกันให้บุคคลถึงที่หมาย สามารถเปรียบเทียบ ไตรสิกขา วิสุทธิ 7 ญาณ 16 ปาริสุทธิศีล 4 และสมาธิ ได้ดังนี้

อธิศีลสิกขา : ศีลวิสุทธิ

1. ปาฏิโมกขสังวรศีล
2. อินทรียสังวรศีล
3. อาชีวปาริสุทธิศีล
4. ปัจจัยสันนิสิตศีล

อธิจิตตสิกขา : จิตตวิสุทธิ

อุปจารสมาธิ
อัปปนาสมาธิ ในฌานสมาบัติ

อธิปัญญาสิกขา : ทิฏฐิวิสุทธิ

1. นามรูปปริจเฉทญาณ

: กังขาวิตรณวิสุทธิ

2. นามรูปปัจจัยปริคคหญาณ

มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ

3. สัมมสนญาณ
4. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ที่ยังเป็นวิปัสสนาญาณอย่างอ่อน (ตรุณอุทยัพพยญาณ)

ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ

5. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ที่เจริญขึ้น (พลวอุทยัพพยญาณ)
6. ภังคานุปัสสนาญาณ
7. ภยตูปัฏฐานญาณ
8. อาทีนวานุปัสสนาญาณ
9. นิพพิทานุปัสสนาญาณ

10. มุจจิตุกัมยตาญาณ
11. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ
12. สังขารุเบกขาญาณ
13. สัจจานุโลมิกญาณ

ญาณทัสสนวิสุทธิ

14. โคตรภูญาณ
15. มัคคญาณ
16. ผลญาณ
17. ปัจจเวกขณญาณ

สติ แปลว่า ความระลึกได้ ความนึกขึ้นได้ ความไม่เผลอ ฉุกคิดขึ้นได้ การคุมจิตไว้ในกิจ หมายถึง อาการที่จิตนึกถึงสิ่งที่จะทำจะพูดได้ นึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดไว้แล้วได้ เป็นอาการที่จิตไม่หลงลืม ระงับยับยั้งใจได้ ไม่ให้เลินเล่อพลั้งเผลอ ป้องกันความเสียหายเบื้องต้นยับยั้งชั่งใจไม่บุ่มบ่าม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความไม่ประมาท สติ เป็นธรรมมีอุปการะมาก คือทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ เป็นเจตสิกชนิด หนึ่ง สตินั้นหากนำมาใช้กับทางโลกทั่วไปก็ย่อมมีประโยชน์มหาศาลอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการงาน ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ การคิดอ่านย่อมเป็นระบบ จิตย่อมมีสมาธิในการทำกิจการงานใด ๆ อารมณ์มักจะเป็นปกติ ไม่ค่อยโกรธ เครียด หรือทุกข์ใจอะไรมาก ๆ กล่าวโดยรวม คือย่อมเกื้อกูลชีวิตประจำวันทางโลกได้อย่างดีซึ่งเป็นประโยชน์ ที่เห็นได้ชัดเจน ถ้ารู้เนือง ๆ มาก ๆ เข้าจนเป็นมหาสติ ก็จะได้ประโยชน์จากทางธรรมด้วย การที่เรามีสติอยู่เนือง ๆ รู้ตัวบ้าง ไม่รู้ตัวบ้าง ทำอย่างติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน ก็เพื่อให้สติเกื้อกูลต่อการ “เห็นความจริง” ความจริงนี้เป็นสิ่งที่ใกล้ตัวที่สุดก็คือกายกับใจจุดหมายของการรู้ก็เพื่อ ให้เห็นความจริง อันได้แก่อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่ากายและใจของเรานั้นเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวเรา สติ เป็นคุณธรรมที่เกิดเองไม่ได้ต้อง ทำให้เกิดขึ้นด้วยการฝึกฝนรวบรวมจิตใจให้นิ่งแน่วด้วยวิธีต่างๆ เช่นการเจริญ วิปัสสนา คือการฝึกตามมหาสติปัฏฐานสูตร ทำสมาธิ สวดมนต์ ภาวนา คือให้มีความรู้สึกตัวผ่าน อายตนะ ทั้ง 6 หลักการเจริญสติ สามารถกระทำได้ในทุกอิริยาบถ การเจริญสติ มิใช่เพื่อให้จิตนิ่งถาวรอันเป็นการเพ่งแบบสมาธิ คือ จิตนั้นต้องรู้เอง มิใช่จงใจดักรู้ จิตเผลอไปก่อนค่อยตามรู้ทีหลัง ว่าเผลอไปแล้วแต่ไม่ไปบังคับจิตให้หายเผลอ รู้แบบสักว่ารู้ รู้แบบไม่เพ่ง ไม่เผลอ แต่ก็ไม่ประคอง จิตที่มีสติ รู้ตัวต้องนุ่มนวล อ่อนโยน รู้ตื่น เบิกบาน คล่องแคล่ว ควรแก่การงาน รู้แบบซื่อๆ รู้แบบสบายๆ รู้แล้วจบลงที่รู้ แต่ไม่จงใจให้จบ รู้ด้วยใจที่ตั้งมั่นและเป็นกลาง แต่ไม่จงใจประคองรักษาความเป็นกลาง รู้โดยสภาวะ จิตมีสภาวะใดๆก็รู้ทัน รู้แบบไม่ต้องเคร่ง ต้องเครียด ซึม ทื่อ แค่เพียรทำเหตุให้ถึงพร้อมโดยไม่จำเป็นต้องหวังผล รู้ตามความจริงที่เกิดอย่างที่เป็น รู้สภาวะที่เกิดจริงๆตามความเป็นจริง ไม่ช่วยสมมุติเพิ่ม รู้คือรู้ ไม่ใช่ความคิด อย่าอยากผลักไสความชั่ว อย่าอยากรักษา ความดี เพราะจะเหนื่อย

และเครียด จงรู้กายใจตามจริงว่าเผลอคิดชั่ว คิดดีก็รู้ทัน จิตที่เผลอคิด มันก็ห้ามไม่ได้เพราะจิตทำงานเอง ทุกสิ่งล้วนเป็นอนัตตา คือไม่มีตัวตนไม่ได้อยู่ในอำนาจของเรา จิตก็เป็นอนัตตา สติก็เป็นอนัตตา สติก็บังคับให้เกิดตามใจอยากไม่ได้ สติจะเกิดก็เพราะมีเหตุ ด้วยการฝึกตามรู้มีสติบ่อยๆ การพยายามจงใจรู้จึงมิใช่สติ แต่เป็นความโลภอยากได้สติ เล ยสร้างสภาวะเลียนแบบสติ สติเป็นอนิจจัง คือไม่เที่ยง ไม่คงที่ แม้สติก็ต้องเสื่อมเป็นธรรมดา แม้ความนิ่งก็เป็นอนิจจัง มีเหตุก็ฟุ้ง ไม่มีเหตุก็ดับ การบังคับจิตให้นิ่งเป็นการฝืนธรรมชาติของจิต แม้เผลอมีอารมณ์ก็ไม่นานเปลี่ยน อารมณ์ใดๆที่ถูกรู้จะอยู่ไม่ได้เพราะจะมีแต่สภาวะรู้เท่านั้น จึงอย่าหวงแหนสติ จิตจะดีไม่ดีก็จงรู้อย่างที่เป็น สติคือการรู้อย่างอิสระ ไม่ยินดียินร้าย วางใจกลางๆ ยอมรับความจริงในค วามเจริญหรือความเสื่อมของสรรพสิ่ง คลายความยึดมั่นถือมั่น อย่างเช่นนั้นเอง

มรรค (ภาษาสันสกฤต : มรฺค; ภาษาบาลี : มคฺค) คือ หนทางถึงความดับ ทุกข์ เป็นส่วนหนึ่งของ อริยสัจ (เรียกว่า มัคคสัจจ์ หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ) และนับเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งใน พระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหนทาง 8 ประการด้วยกัน เรียกว่า "มรรคมีองค์แปด" หรือ "มรรคแปด" (อัฏฐังคิกมรรค) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. สัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบ หมายถึง เห็นถูกตามความเป็นจริงด้วยปัญญา
2. สัมมาสังกัปปะ คือดำริชอบ หมายถึงการใช้สมองความคิดพิจารณาแต่ในทางกุศลหรือความดีงาม
3. สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ หมายถึง การพูดสนทนา แต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงาม
4. สัมมากัมมันตะ คือ การประพฤติดีงาม ทางกายหรือกิจกรรมทางกายทั้งปวง
5. สัมมาอาชีวะ คือ การทำมาหากินอย่างสุจริตชน
6. สัมมาวายามะ คือ ความอุตสาหะพยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรม
7. สัมมาสติ คือ การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ จิตเลื่อนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติ
8. สัมมาสมาธิ คือ การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัด จากกิเลส นิวรณ์อยู่เป็นปกติ

อริยมรรคมีองค์แปด เป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) คือ ทางที่นำไปสู่การพ้นทุกข์ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้แล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำ ญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

มรรคมีองค์แปด สามารถจัดเป็นหมวดหมู่ได้เป็น ศีล สมาธิ ปัญญา

ข้อ 3-4-5 เป็น ศีล (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ)

ข้อ 6-7-8 เป็น สมาธิ (สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ)

ข้อ 1-2 เป็น ปัญญา (สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ)

มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง หมายถึง ทางปฏิบัติที่ไม่สุดโต่งไปในทางอุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่งเกินไป มุ่งเน้นใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา มักไม่ยึดถือหลักการอย่างงมงาย เช่น ถือวัตถุหรือจิตใจมีค่า ยึดสิทธิปัจเจกชนหรือสังคมสำคัญ ในทางพุทธศาสนาหมายถึง ทางสายกลาง คือ อริยมรรคมีองค์ 8 เมื่อย่นย่อแล้ว เรียกว่า "ไตรสิกขา" ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ไม่ใช่ทางสายกลาง คือ สักแต่ว่ากลาง แต่ไม่กำหนดวิธีที่ถูกต้องเ ลย คือ การไม่ยึดถือสุดทางทั้ง 2 ได้แก่ อัตตกิลมถานุโยค คือ การประกอบตนเองให้ลำบากเกินไป กามสุขัลลิกานุโยค คือ การพัวพันในกามในความสบาย (อุปาทิยสูตร มัญญมานสูตร อภินันทมานสูตร ขันธ . สํ. (139, 140 ,141) ตบ. 17 : 91-94 ตท. 17 : 79-82 ตอ. K.S. 3 : 64-65)

ศาสนสถาน วัดอันเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธ ซึ่งเป็นสถานที่อยู่อาศัย หรือที่จำพรรษา ของ พระภิกษุ สามเณรตลอดจน แม่ชี เพื่อใช้ประกอบกิจกรรมประจำวันของพระภิกษุสงฆ์ เช่น การทำวัตรเช้าและเย็น และ สังฆกรรมในพระอุโบสถ อีกทั้ง ยังใช้ประกอบพิธีกรรมเช่น การเวียนเทียน เป็น ต้นในวันสำคัญทางศาสนาพุทธ และยังเป็นศูนย์รวมในการมาร่วมกันทำกิจกรรมในทางช่วยกันส่งเสริมพุทธ ศาสนา เช่นการมาทำบุญในวันพระของแต่ละท้องถิ่นของพุทธศาสนิกชน อีกด้วย สำหรับประเทศไทย วัด จะมีองค์ประกอบพื้นฐาน คือ พระอุโบสถ หรือ โบสถ์ ใช้เป็นที่ทำสังฆกรรมต่างๆ กุฏิ ใช้เป็นที่จำวัดของภิกษุ/สามเณร บางวัดอาจมี ศาลาการเปรียญ เพิ่มเติม สำหรับใช้เป็นที่ทำบุญในวันพระและโรงเรียนพระปริยัติธรรมไว้ใช้ศึกษาธรรมะของภิกษุ/สามเณร วิหาร สถานที่เก็บพระพุทธรูปสำคัญ มณฑป สถานที่เปิดให้แสดงการสักการะต่อรูปเหมือนพระสงฆ์ที่น่านับถือ หอสวดมนต์ สถานที่ทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็น เมรุ ที่กระทำการฌาปนกิจศพ (เผาศพ) ศาลาธรรมสังเวช สถานที่ประกอบพิธีกรรมแก่ผู้ล่วงลับ หอไตร ที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและหนังสือทางพุทธศาสนาและหอระฆัง เป็นต้น เจดีย์,สถูป เป็น สังเวชนียสถาน เพื่อรำลึกถึงพระพุทธเจ้า หรือบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุ ในประเทศไทย มีเจดีย์สำคัญๆ หลายๆ แห่ง อาทิ พระปฐมเจดีย์ ที่จังหวัดนครปฐม

พิธีกรรม ต่าง ๆ ในทางศาสนาพุทธรวมเรียกว่า ศาสนพิธี ในทางพุทธศาสนาพิธีกรรมที่มีบัญญัติ ไว้เป็นอย่างเป็นหลักการคือ สังฆกรรมของ พระภิกษุสงฆ์ และพิธีกรรม ที่มีมาตามวัฒนธรรม คืออัญชลี (การประนมมือ) วันทา (การไหว้) และอภิวาท (การกราบ) รวมถึงการเวียนประทักษิณ (เดินวนขวาสามรอบหรือการเวียนเทียน) และการพรมน้ำมนต์ เนื่องจากศาสนาพุทธถือว่าพิธีกรรมเป็นเพียงอุบายในการช่วยให้เข้าสู่ความดี ในผู้ที่ยังไม่เข้าถึงแ ก่นแท้ทางศาสนา จึงไม่จำกัดหรือเจาะจงแน่ชัดลงไป ดังนั้นพิธีกรรมของชาวพุทธจึงมีความยืดหยุ่นและเป็นไปตามวัฒนธรรมของชนชาติ นั้นๆตามความชอบของสังคมนั้น ทำให้ ประเพณี ชาว พุทธทั่วโลกจึงมีลักษณะที่แตกต่างกัน อันเนื่องจากพุทธไม่ถือว่าวัฒนธรรมตนเป็นวัฒนธรรมเอกและเห็นวัฒนธรรมอื่น เป็นวัฒนธรรมรองจนต้องทำลายหรือดูดกลืนวัฒนธรรมของชนชาติอื่นๆ พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ใจกว้างในความแตกต่างทางวัฒนธรรม ยินดีในความหลากหลายทางประเพณี ยอมรับในวัฒนธรรมที่แตกต่างของกันและกันได้ดี

ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาที่สำคัญคือ ไม่มี พระผู้เป็นเจ้า และไม่มีการบังคับศรัทธา บางคนไม่เข้าใจในพระพุทธศานาอย่ างถ่องแท้ เอาแต่อ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่เกิดในยุคที่สังคมอินเดียมีสภาพการณ์หลายอย่างที่วุ่นวาย เช่น มีการแบ่งแยกกดขี่ทางชนชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ชัดเจน ถือชั้นวรรณะอย่างเข้มงวด มีความแตกต่างกันทางฐานะอย่างมากมาย (มีทั้งเศรษฐีมหาศาลแล ะคนยากขาดแคลน) และลัทธิความเชื่อ ศาสดา อาจารย์เกิดขึ้นมากมาย ที่สอนหลักการยึดถือปฏิบัติอย่างผิดพลาด หรือสุดโต่ง เช่น การใช้ สัตว์เป็นจำนวนมากเพื่อบวงสรวง บูชายัญ การบำเพ็ญทุกรกิริยาของนักบวชบางพวก การปล่อยชีวิตให้เป็นไปโดยไม่แก้ไขถือว่าเป็นพระ ประสงค์ของพระเจ้า รวมถึงการกีดกันไม่ให้คนบางพวก บางกลุ่มเข้าถึงหลักการ หลักคำสอนของตนได้ เนื่องจากข้อจำกัดของชาติกำเนิด ฐานะ เพศ เป็นต้น แต่พุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดได้เสมอกัน โดยไม่แบ่งแยกตามชั้นวรรณะ จึงเสมือนน้ำทิพย์ชโลมสังคม อินเดีย โบราณให้ขาวสะอาดมากกว่าเดิม คำสอนของพุทธศาสนาทำให้สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็น

ศาสนาแห่งเหตุผล พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้ เพราะเป็นศาสนาที่เกิดจากพระอัจฉริยภาพของพระพุทธองค์เอง จากปัญญาของพระองค์ ให้เสรีภาพในการพิจารณา ให้ใช้ปัญญาเหนือศรัทธา ในขณะที่บางศาสนาสอนว่าศาสนิกชนต้องมีศรัทธามาก่อนปัญญาเสมอ และต้องมีความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ผู้นับถือจะสงสัยในพระเจ้าไม่ได้ ศาสน าพุทธเป็นศาสนาแห่งการศึกษา และการแสวงหาความจริง และส่งเสริม (ท้าทาย) ให้ศาสนิก พิสูจน์ หลักธรรมนั้นด้วยปัญญาของตนเอง ไม่สอนให้เชื่อง่ายโดยไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบก่อน เช่น หลักกาลามสูตร

ศาสนาแห่งอิสรภาพและเสรีภาพ พุทธศาสนาไม่มีการบังคับ ให้คนศรัทธา หรือเชื่อแต่ท้าทายให้เข้ามาเรียนรู้ และพิสูจน์หลักธรรม ด้วยตนเอง ศาสนาของพระพุทธเจ้าคือคำสอน ซึ่งทรงสอนให้ผู้ฟังใช้ปัญญ าพิจารณาอย่างถ่องแท้ก่อนจะปลงใจเชื่อ ไม่ใช่เทวโองการ (Gospel) จากพระเจ้าซึ่งแย้งไม่ได้ พระสงฆ์หรือพุทธสาวกก็มิใช่มิชชันนารี ซึ่งมีภารกิจหลักคือจาริกไปชี้ชวนให้

ใครต่อใครมานับถือพระศาสนา พระสงฆ์หรือพุทธสาวกมีหน้าที่เพียงอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ คนที่สนใจฟังเท่านั้น ใครไม่สนใจฟัง ชาวพุทธก็ไม่เคยใช้กฎหมายหรือรัฐธรรมนูญบังคับให้นับถือ ไม่เคยตั้งกฎให้คู่รักศาสนิกของตนต้องเปลี่ยนศาสนาย้ายมานับถือก่อนจึงจะให้ แต่งงานได้ ไม่เคยตั้งกองทุนให้การศึกษาฟรี แล้วสร้างเงื่อนไขให้ผู้รับทุนเปลี่ยนมาเป็นชาวพุทธ ไม่เคยสร้างที่พักอาศัยให้หรือแจกทานให้อาหารฟรีๆ แล้ววางเงื่อนไขให้คนมาขออาศัยตนต้องหันมานับถือศาสนาในภาวะจำยอม ความใจกว้างและมีหลักคำสอนที่เป็นสัจธรรม เชิญชวนให้มาพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติเอง และเน้นให้ใช้ปัญญาไตร่ตรองให้รอบคอบ ก่อนนับถือ ทำให้ศาสนาพุทธได้รับกา รยอมรับจากวิญญูชนไปทั่วโลก นักปราชญ์ทั้งหลายทั้งในอดีต และปัจจุบันจึงกล่าวยกย่องว่าเป็นศาสนาที่ประกาศความเป็นอิสระของมนุษย์ให้ ปรากฏแก่โลกยิ่งกว่าศาสนาใดๆที่มีมา ทั้งจุดมุ่งหมายเป็นอิสระจากกิเลสตัณหาและมายาสิ่งสมมุติทั้งปวง ในอีกนัยหนึ่ง พุทธศาสนา สอนว่าทุ กคนมีอิสระ และเสรีที่จะเลือกทำ เลือกเป็น เลือกสร้าง โลก ได้อย่างเต็มที่ด้วยตนเอง โดยการสร้างเหตุ และเตรียมปัจจัยให้พร้อม ที่จะทำให้เกิดผลอย่างที่ต้องการ (เมื่อเหตุและปัจจัยพร้อม ผลก็จะเกิดขึ้น) ซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับการดลบันดาลของใคร หรือกรรมเก่า (ที่เป็นเพียงแค่ปัจจัยหนึ่ง หรือเงื่อนไขหนึ่งเท่านั้น)

3. ศาสนาอเทวนิยม

เพราะเหตุว่าศาสนาพุทธไม่เชื่อว่ามีพระเจ้า ไม่ยอมรับในอำนาจการดลบันดาลของพระเจ้า จึงจัดอยู่ในศาสนาประเภท อเทวนิยมในความหมายที่ว่าไม่เชื่อว่า พระเจ้าบันดาลทุกสรรพสิ่ง ไม่เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่ผูกติดกับพระผู้ดลบันดาล หรือ พระเจ้า ไม่ได้ผูกมัดตนเองไว้กับพระเจ้า ไม่พึ่งพาอำนาจของพระผู้เป็นเจ้า เชื่อในความสามารถของมนุษย์ว่ามีศักยภาพเพียงพอ โดยไม่ต้องพึ่งอำนาจใดๆ ภายนอก เชื่อว่ามนุษย์เองสามารถปลดเปลื้องความทุกข์ได้โดยไม่รอการดลบันดาล และพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้โดยไม่มีใครสั่งสอน และไม่อ้างว่าเป็นทูตของพระเจ้า แต่หากจะเ ปรียบเทียบกับศาสนาอื่นที่มีพระเจ้า ชาวพุทธทุกคนคือพระเจ้าของตัวเอง เนื่องจากตัวเองเป็นคนกำหนดชะตาชีวิตของตัวเองว่าจะมีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตหรือมีความตกต่ำในชีวิต จากการประพฤติปฏิบัติของตัวเอง ดังคำพุทธพจน์ที่ว่า ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน ซึ่งต่างกับศาสนาที่มีพระเจ้าผู้เป็นใหญ่ ที่ชะตาชีวิตทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งที่พระเจ้า กำหนดมาแล้วเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ไม่ว่าจะเจอเรื่องดีหรือร้าย ก็ต้องทนรับชะตากรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

อเทวนิยมคือเครื่องบ่งชี้ความเป็นพุทธ แม้เราจะมีพุทธศาสนิกชนไม่ต่ำกว่า 90% ของประชากรทั้งประเทศ แต่ก็จำแนกออกได้ยากว่า ใครเป็นเทวนิยมหรืออเทวนิยม เพราะพิธีกรรมในพุทธศาสนก็เต็มไปด้วยการบนบานศาลกล่าวการสวดอ้อนวอนร้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ดลบันดาลเช่นเดียวกับศาสนาเทวนิยมแต่จะนับว่าอยู่ในกลุ่มของเทวนิยม ศาสนาที่นับถือพ ระเจ้าทั้งหลายก็คงลำบากใจเพราะส่วนใหญ่ เขามีกฎเหล็กห้ามนับถือบูชารูปปั้นที่จะใช้เอามาเป็นตัวแทน

ของศาสดาเพราะคนจะไปติดยึดกันแค่รูปปั้นเลยไม่เข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าเหมือนชาวพุทธที่มีความเชื่อกันว่าพระพุทธรูปทองคำมีความน่าศรัทธามากกว่าพระพุทธรูปที่ทำจากอิฐ หินดินปูนธรรมดา เมื่อพระพุทธรูปทองคำดีกว่าพระเนื้อสัมฤทธิ์ พระพุทธรูปรุ่นทวาราวดีสวยกว่าพระพุทธรูปสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือพระพุทธรูปที่ปลุกเสกโดยพระอาจารย์รูปนั้นมีฤทธิ์เดชมากกว่าพระพุทธรูปที่ปลุกเสกโดยหลวงตารูปนี้ เลยก่อให้เกิดการปั่นหุ้นปั่นราคากันขึ้นมาจนเกิดการค้ากำไรเกินควรทำให้เกิดสำนวน "พุทธพาณิชย์" ขึ้น แต่ดูเหมือนว่าสำนวนของท่านเจ้าคุณพยอม (พระพิศาลธรรมพาที) จะบ่งชี้ว่าศาสนาพุทธทรุดหนักเกินกว่าพุทธพาณิชย์เป็นไสยพาณิชย์ไปแล้ว ซึ่งท่านได้ออกมาสนับสนุนในการที่สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ จะออกกฎควบคุมการผลิตพระเครื่องพระบูชาหรือการอวดอ้างคุณวิเศษต่างๆ ซึ่งท่านเจ้าคุณได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า เห็นด้วยอย่างยิ่งกับการคุมเข้มการผลิตเพราะที่ผ่านมาผลิตกันโดยไม่ต้องขออนุญาต บางวัดก็ใช้วิธีการต่างๆอวดอ้างสรรพคุณ อย่างวัดหนึ่งเอาพระเครื่องไปแช่น้ำ หมากกับน้ำปัสสาวะให้ดูขลังแล้วก็ไปโฆษณาให้ประชาชนมาเช่า เดี๋ยวนี้วัดหลายวัดเน้นไสยพาณิชย์มากกว่าพุทธพาณิชย์เสียอีก ท่านเจ้าคุณพยอมกล่าวว่า อยากให้วัดต่างๆเอาธรรมะนำพระเครื่องไม่เช่นนั้นประชาชนก็จะเชื่อความขลังของพระเครื่องมากกว่าที่จะปฏิบัติตาม หลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธ (หนังสือพิมพ์มติชน . 13 มี.ค. 2547)

"ทุกวันนี้พวกเราเอาแต่ไหว้ พอบอกให้ประพฤติธรรมก็กำหู " คือสำนวนที่ท่านพุทธทาสอธิบายพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของชาวพุทธในยุคปัจจุบัน จึงทำให้วิถีชีวิตหลุดออกมาทั้งอเทวนิยมและ เทวนิย มแต่ตกมาอยู่ที่ไสยนิยมแทน ซึ่งชาวบ้านพร้อมที่จะไหว้อะไรก็ได้ ไม่ว่าเป็นต้นกล้วย ต้นไม้ ปลาไหลเผือก วัว 5 ขา บั้งไฟพญานาค กุมารทอง หรือปลัดขิก ทั้งวัตถุมงคลและอัปมงคล จึงทำให้ชาวพุทธที่หมายถึง ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน กลายเป็นผู้หลง-ผู้หลับใหล-ผู้ทุกข์ใจเข้ามาแทน สยามเมืองยิ้ม กลายเป็นสยามเมืองหุบ คตินิยมที่เชื่อกันว่าทำดีได้ดีถูกเปลี่ยนเป็น “ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป”

ความเป็นพุทธจะกลับมาผงาดผุดผ่องสดใสอีกครั้งถ้าชาวพุทธต่างเชื่อมั่นใน "กรรม" ของตนว่า ศักดิ์สิทธิ์และยิ่งใหญ่ไม่ต่างจาก "GOD" หรือพระเจ้าที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย และกรรมหรือการกระทำใดๆ ของเรา ไม่ว่าจะเป็นกายกรรม วจีกรรม หรือมโนกรรม เมื่อได้กระทำลงไปด้วยเจตนาทุกๆ กรรมก็จะสั่งสมลงเป็น "ทรัพย์ของตน" ถ้าทำดีก็จะเป็นทรัพย์ดี ถ้าทำชั่วก็ย่อมเป็นทรัพย์ชั่ว ย่อมส่งผลหรือดลบันดาลให้ชีวิ ต เกิดวิบากดีมีสุข หรือวิบากชั่วทุกข์ร้อนแสนสาหัสไปชั่วนิจนิรันดร์ จนกว่า จะปรินิพพานนั้นนั่นเทียว เมื่อใดที่ชาวพุทธหันกลับมาพึ่ง "กรรม" และพึ่ง "ตน" (อัตตา หิ อัตตโน นาโถ) เมื่อใดที่พึ่งตนจนเป็นที่พึ่ง ของผู้อื่นได้ เมื่อนั้นคือดัชนีชี้ค่าความเป็นพุทธแท้ๆ นั่นเทียว

นิยามของคำว่า “พุทธมิวนิสต์”

พระพุทธเจ้านั้นไม่ใช่คอมมิวนิสต์ท่านทรงเบื่อหน่ายการเมือง และอำนาจต่างๆ จึงทรงละทิ้งราชบัลลังก์เพราะความเบื่อหน่ายในเรื่องทางโลก แม้พระเจ้าพิมพิสารมอบเมืองให้กึ่งหนึ่งท่านก็มิทรงรับ นี่แสดงให้เห็นว่าทรงไม่นิยม การใช้อำนาจเหนือผู้ใด ดังคำกล่าวของพระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ว่า “ตถาคต เป็นเพียงผู้บอกเท่านั้น ” ความหมายโดยขยายคือ พระ พุทธเจ้าทรงสอนทรงบอกกล่าว แต่มิได้ทรงทำให้ใครหรือบังคับให้ใครทำได้ นี่แสดงถึงการให้อิสรภาพในการปกครองอย่างเต็มที่ก่อน 2,550 ปีกว่าแล้ว ก่อนระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยจะเริ่มต้นขึ้นบนโลกนี้เสียอีก ความเป็นประชาธิปไตยของพระพุทธเจ้า การเคารพในสิทธิมนุษยชน ของพระพุทธเจ้านั้นแสดงถึง จุดยืนที่ชัดเจน ในการมอบอิสรภาพส่วนบุคคลพร้อมปัญญา ที่จะคอยนำทางบุคคลให้เดินไปข้างหน้าได้ อย่างปลอดภัยไม่ทำร้ายใคร ประดุจบุรุษผู้เดินทางในคืนมืด ถือคบเพลิงนำทางไปย่อมไม่เหยียบย่ำทำร้ายสัตว์ด้วยการมองไม่เห็นฉะนั้น ทว่าเมื่อเวลาผ่า นไป แนวทางคำสอนหรือแม้แต่วิธีการปกครองหมู่สงฆ์ของพระพุทธเจ้าก็ถูกบิดเบือน เลือนหายด้วยปัจจุบัน มีการปกครองพุทธบริษัทด้วยการละเมิดสิทธิมนุษยชนมากขึ้น ไม่มีการสอน แต่กลับใช้อำนาจบังคับ เพื่อให้หมู่สงฆ์ดูเรียบร้อยสวยงามน่าศรัทธาในสายตาชาวพุทธ โดยหวังเอาลาภสัก การะเข้าวัดมากๆ เรียกว่า “พุทธมิวนิสต์” ดังจะให้คำจำกัดความดังต่อไปนี้

“พุทธมิวนิสต์” คือ กระบวนการใดๆ อันเกิดจาก มโนกรรม , วจีกรรม, กายกรรม เพื่อให้เกิดผลทางใดทางหนึ่งที่ตนต้องการด้วยวิธีการที่ไม่ให้อิสรภาพบุคคลอื่นลิดรอนสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น หรือกร ะทำโดยผู้ถูกบังคับไม่สมัครใจที่จะกระทำ เช่น การบังคับให้สวดมนต์ทำสังฆกรรมร่วมกัน ซึ่งสงฆ์บางรูปอาจทราบว่ามีสงฆ์อีกรูปที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม เมื่อทำสังฆกรรมร่วมกันแล้วจะก่อให้เกิดกรรมร่วมพัวพันกันได้ เมื่อสงฆ์รูปนั้นพึงจะเลี่ยงเสีย ก็เลี่ยงไม่ได้เพราะถูกบังคับ จะบอกกล่าวก็กล่าวไม่ได้เพราะจะกลายเป็นการกล่าวร้ายทำลายสงฆ์รูปนั้นๆ จำต้องทำตามๆ คนส่วนใหญ่ไปอย่างไม่เต็มใจ เป็นต้น

พุทธมิวนิสต์ เปลือกหนาที่ปิดมิดแก่นธรรม

หัวใจสำคัญชุดหนึ่งของพระพุทธศาสนา ได้แก่ “ทาน, ศีล, ภาวนา” ได้ถูกบิดเบือนและเปลี่ยนแปลงโดยพฤตินัย เช่น ทาน ถูกเปลี่ยนเป็น “พุทธพาณิชย์” และได้รับการยอมรับกันอย่างกว้างขวาง เพราะเมื่อเงินไหลเข้าวัดมากๆ พระสงฆ์องค์เจ้าก็มีผลงานเป็นที่นิยมชมชอบไม่ต่างจาก ส.ส. ผู้มีผลงานฉะนั้น พวกเขาได้เงินจาก พุทธพาณิชย์ มาเพื่อพัฒน าวัด ให้ดูเจริญทางวัตถุ ที่ล้วนไม่ใช่หลักสำคัญของพระพุทธศาสนา แต่พวกเขายังคงวนเวียน อยู่แต่กับการสร้างถาวรวัตถุ อยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวถึงแนวคิดที่ผิดทางจัดเป็น “มิจฉาทิฐิ ” อีกแบบหนึ่งที่พบได้ในพระพุทธศาสนาปัจจุบัน คือ การนำศีลมาบิดเบือนไปให้กลายเป็ น “พุทธมิวนิสต์” และได้รับความนิยมอย่างมากต่อมหาชน ที่ไม่เข้าถึงธรรมอันแท้จริง มองแต่เพียงเปลือกนอกก็งดงามด้วยศีลและ

จริยา แต่หาแก่นแท้แห่งธรรมไม่ได้เลย แม้จะเทศนาธรรมเก่งมาก มีเปรียญธรรมเป็นเครื่องยืนยัน แต่นั่นไม่ใช่หนทางที่ทำให้ผู้ฟังเกิดปัญญาได้เลยก็มี จึงได้ตั้งชื่อบทความนี้ว่า "พุทธมิวนิสต์ เปลือกหนาที่ปิดมิดแก่นธรรม" ดังที่จะได้อธิบายให้ท่านสาธุชนทั้งหลายเข้าใจต่อไป

อนึ่ง การบังคับขู่เข็ญ หรือเคี่ยวเข็ญให้ทำความดีนั้น ในสมัยโบราณ ครูบาอาจารย์ผู้มีใจที่ดีงามหวังดีต่อผู้อื่น ก็เคยใช้วิธีขู่บังคับให้กระทำความดีเหมือนกัน แต่หากศิษย์ไม่เอาด้วยแล้ว ท่านก็ต้อง "ปล่อยวาง" ไม่อาจยึดยื้อ หรือผูกจิตคิดเอาชนะ บังคับให้กระทำกันได้ การบังคับผู้อื่น ย่อมไม่ใช่วิสัยของพระอรหันต์เลย แม้ว่าเป็นความดี ก็ไม่สามารถบังคับใจให้ทำกันได้ จำต้องรออย่างอดทน ให้เขามีความพร้อมเต็ มใจก่อนจึงค่อยกระทำ พระอรหันต์แม้จะดูเคร่งครัดต่อลูกศิษย์ขนาดไหนก็ตามแต่สุดท้ายท่านจะรู้จักปล่อยวางก่อนลูกศิษย์เสียอีก ดังนั้น สุดท้ายแล้วคนที่ยังยึดยื้ออยู่จะต้องไม่ใช่อาจารย์ผู้สอนธรรม

พุทธมิวนิสต์ กับการบังคับใช้ศีลและการปกครองคณะบุคคล

ในพุทธศาสน านั้น เรามีศีลเพื่อปกครองคณะสงฆ์ ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขก็จริง แต่ในสมัยพุทธกาลเราพบว่าพระอรหันตสาวกบางองค์ท่านก็ไม่ได้อยู่ในธรรมวินัย เช่น ท่านสุภัททะ ซึ่งบวชใหม่ ไม่ทันได้รับพระวินัยไปฝึกก่อน แต่สำเร็จอรหันต์ได้ในคืนวันนั้นเอง ท่านนี้ก็ปรามาสธรรมวินัย จนเป็นเหตุให้พระมหากัสสป ต้องทำการสังคายนาพระธรรมวินัย นอกจากนี้ยังมีอีกหลายท่าน เช่น ท่านฉันนะ ซึ่งเป็นคนเลี้ยงม้าของพระพุทธเจ้า ผู้ไม่ยอมอยู่ในการปกครองของผู้ใด ไม่ฟังหมู่สงฆ์และท้ายที่สุด ก็ได้รับ "พรหมทัณฑ์" จากพระพุทธเจ้า การบังคับศีลนั้น ต่างจากอำ นาจทางโลก อำนาจทางโลก มีการบังคับใช้กฎหมาย มีบทบัญญัติ มีบทลงโทษที่รุนแรงกว่า คือ สูงสุดประหารชีวิต แต่ในทางธรรม โทษสูงสุด คือ สิ้นสภาพความเป็นนักบวชในพุทธศาสนา เดิมเป็นอย่างไร เข้ามาบวชแล้วหากผิดขั้นสูงสุด คือ ปาราชิก ก็กลับไปเป็นอย่างเก่า ไม่อาจอยู่ในสมณ เพศได้อีกเท่านั้นเอง สำหรับปาราชิกนั้นมี 4 ประการ คือ ฆ่าคน , ลักทรัพย์ที่มีค่า 1 บาทขึ้นไป , มีเพศสัมพันธ์, และอวดอุตริมนุษยธรรม การผิดศีลใดๆ ใน 227 ข้อนั้น หากไม่ใช่ผิดสี่ประการนี้ก็ไม่ถึงขั้นปาราชิก ไม่ต้องสึก ดังนี้ ท่านฉันนะ จึงไม่ต้องสึก แต่ได้ รับโทษเป็นพรหมทัณฑ์แทน คือ หมู่สงฆ์จักไม่ยุ่งเกี่ยวด้วย เท่านั้นเอง ด้วยเหตุนี้ ศีลหากผิดแล้วมากมายเท่าไรก็ตาม หากไม่ผิดปาราชิกสี่ข้อ ก็ไม่ต้องสึก หากมีผู้ว่ากล่าวแล้วไม่เชื่อฟัง อย่างมากก็ได้รับพรหมทัณฑ์เท่านั้น ไม่ถึงขั้นสึก ปัจจุบัน มีหลายท่านใช้หลั ก "พุทธมิวนิตส์" จับพระสึกเสียมากมาย แม้ท่านไม่ผิดปาราชิกสี่ข้อ เช่น ท่านเมาส่งเสียงดัง พอชาวบ้านเห็นเข้ารับไม่ได้ ไม่พอใจ ก็บีบบังคับให้สึกเสีย อย่างนี้ก็มี นี่ไม่ใช่พุทธศาสนาเลย ในพระพุทธศาสนาของเรา แม้โจรอย่างองคุลิมาร ก็บวชได้ถ้ากลับตัวกลับใจ แต่ทำไมเราหลงลืมพระเมตตาของพระพุทธเจ้า เพ่งจับผิด มีจิตโหดเหี้ยม ลงทัณฑ์กันด้วยกฎหมู่ที่หมู่ของตนเองคิดว่าถูกเอามาพิพากษาพระสงฆ์หลายรูปถูกบีบให้ออกจาผ้าเหลืองด้วยเหตุอย่างนี้ คือ "กฎหมู่ของชาวบ้านที่ไม่ได้เข้าใจพระพุทธศาสนาจริงๆ " พวกเขาบางคนไม่เคยทำบุญเลยก็มี แต่พอเห็นพระสงฆ์ทำตัวไม่งาม ก็เอาเรื่อง ทำเป็นเรื่องใหญ่โต เหยียบพระสงฆ์ที่พลาดหลงผิดล้มลงไป เพื่อก้าวข้าม เพื่อยกตนให้สูงกว่าพระสงฆ์ เพื่อจะประกาศกับสังคมว่า "ฉันเป็นคนดี ฉันทำความ

ดี” ด้วยการจับพระสึก นี่ก็เกิดขึ้นแล้วจำนวนมาก บางวัดอยากให้คนศรัทธา เจ้าอาวา สก็ใช้เล่ห์เหลี่ยม บีบบังคับ ให้พระสงฆ์ที่อาพาธ หมดประโยชน์ ออกไปจากวัด แล้วเลือกพระหนุ่มที่มีประโยชน์ไว้ในวัดเพื่อให้วัดเจริญมีหน้ามีตาแข่งขันกับเขาได้นี่ก็มีเกิดขึ้นแล้วอย่างแนบเนียนเกินกว่าที่บุคคลภายนอกจะเข้าใจได้กระบวนการใช้อำนาจและการบีบบังคับลิดรอนสิทธิของพระสงฆ์นั้นเกิดขึ้นอย่างที่ไม่มีผู้ใดเหลียวแลและคิดที่จะ ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ

คนบางคน มีหน้าที่การงานทางโลกอยู่ดีๆ แต่เบื่อหน่ายทางโลกจริงๆ อยากมีอิสระ อยากหลุดพัน ก็คิดได้ว่าอยากบวช แต่เมื่อบวชเข้าไปแล้ว กลับต้องตกเป็น “ทาส” เป็นเชลย เป็น “ผู้น้อย” ต้อง แก่งแย่งแข่งขัน เพื่อให้ตนเอง หลุดพันเป็นอิสระ ด้วยการทำเปรียญให้ได้บ้าง , ทำสมณะศักดิ์ให้ได้บ้าง, ทำพรรษาให้ได้บ้าง , ทำตำแหน่งให้ได้บ้าง ฯลฯ สุดท้าย ก็หลงทาง จากเดิมคิดจะหลุดพ้นเป็นอิสระแล้วแต่กลับถูกบ่วงจับมัดไว้อย่างนี้ จะเข้าถึงพุทธศาสนาได้ อย่างไร ในเมื่อบ่วงมากมาย ถูกสร้างขึ้นไว้จับพระสงฆ์อย่างนี้ไหนจะบ่วงเปรียญธรรมถ้าไม่มีก็ไม่ได้สิทธิ์อย่างนั้นอย่างนี้,บ่วงสมณะศักดิ์,บ่วงพรรษาแก่อ่อนฯลฯ พระสงฆ์บางรูปเจ้าเล่ห์เหมือนจิ้งจอกเก้าหาง มักอาศัยความเก๋าเกมของตน หลอกล่อให้พระสงฆ์ผู้บวชใหม่อยู่รับ ใช้เป็นบริวารนานนักหนา ตนได้ความสบายได้บริวาร แต่พระนวกะได้รับบ่วงจองจำ ไม่ได้รับอิสรภาพที่แท้จริง ไม่ได้สัมผัสรสชาติแห่งความเป็นอิสระ ความหลุดพ้นจากบ่วงทุกประการอย่างแท้จริงเลยก็มี เพราะเหตุว่ายึดมั่นแนวทางของตนว่าถูกต้อง “ตัวกูของกู” คือ “ความถูกต้อง” จึงเริ่มต้นหวังดีให้ผู้อื่นถูกต้องตามแบบฉบับของตน ด้วยวิธีการบีบบังคับก็ดี ใช้กฎระเบียบต่างๆ อ้างอิงเพื่อให้กระทำก็ดีฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นเล่ห์เหลี่ยมที่ถูกนำมาใช้ครอบงำและลิดรอนสิทธิ์ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันทั้งสิ้นซึ่งแบบนี้ไม่ใช่แนวทางคำสอนของพระพุทธเจ้าเลย

การปกครองหมู่สงฆ์ด้วยศีลอย่างถูกต้องนั้นควรทำอย่างไร การบังคับเคี่ยวเข็ญลูกศิษย์ให้ได้ดีนั้น ทำได้ ไม่ห้ามเลย แต่ในพระพุทธศาสนาของเรานั้น จะพิจารณาอินทรีย์ของศิษย์ก่อนว่ามีความกล้าแกร่งที่จะปฏิบัติเข้มมากน้อยเพียงใด ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าเคยเทศนาเข้มเ รื่องอศุภกรรมฐาน และยังผลให้มีภิกษุจำนวนหนึ่งรับความจริงไม่ได้ เพราะอินทรีย์ยังไม่แก่กล้า ถึงขนาดไปฆ่าตัวตายเลยก็มี ไม่ใช่รูปเดียว ตอนแรกก็เริ่มจากกลุ่มเล็กๆ ต่อมาก็ถึงขนาดจ้างวาน ให้เพชฌฆาตฆ่าเลย เพชฌฆาตผู้นั้นก็หลงผิดคิดว่าตนทำสิ่งที่ดี ตอบสนองความต้องกา รของเหล่าภิกษุ ถึงขนาดถือดาบเข้าไปหาหมู่สงฆ์บอกว่าใครจะให้ฆ่าอีกบ้าง นี่ก็เกิดขึ้นมาแล้ว มีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก นี่คือตัวอย่างที่ผิดพลาดไปของการถ่ายทอดธรรมแบบเข้ม ในหลักการถ่ายทอดธรรมที่ดีแท้จริง ผู้ถ่ายทอดได้ชื่อว่าครูหรือ “คุรุ” หมายถึง “ความหนักแน่น” เหตุที่ใช้คำว่าหนักแน่นเรียกเป็นนามของครูนี้เพื่อเตือนใจครูผู้ถ่ายทอดธรรม ว่าต้องมีความหนักแน่นอดทน รอรอคอยลูกศิษย์ ที่จะมีความพร้อม เพาะบ่มอินทรีย์จนแก่กล้าพอที่จะรับธรรมได้ ไม่ใช่ใช้การบังคับขู่เข็ญเร่งลัดแต่อย่างใด นี่คือ แนวทางที่ถูกต้องของพุทธศาสนาที่แ ท้จริง อนึ่ง เมื่อหมู่สงฆ์ทำสิ่งที่ผิดพลาดไป มีชาวบ้านมาร้องเรียน พระพุทธเจ้าก็ทรงว่ากล่าวตักเตือนและตราไว้เป็นธรรมวินัย แต่พระองค์มิได้ทรงมานั่งตรวจดูว่าต้องไม่ผิดศีล ต้องเคร่ง เลยแต่อย่างใด พระบางรูปอินทรีย์แก่กล้าปฏิบัติเข้มได้ผลดี เช่น พระมหากัสสป พระบางรูปยืดหยุ่นปรับตัวเข้ากับคนส่วนใหญ่ที่ย่อหย่อนได้ดี เช่น

พระอานนท์ นี่ก็ไม่มีท่านใดที่ผิด เพราะหมู่สงฆ์มีจำนวนมาก ความหลากหลายย่อมมี แต่จะบังคับขู่เข็ญ หรือวางมาตรฐานตามท่านใดท่านหนึ่งนั้นมิได้ จำต้องเคารพความหลากหลายของหมู่สงฆ์ สงฆ์บางรูปสามารถรับ วิธีบังคับขู่เข็ญได้ สงฆ์บางรูปไม่รับวิธีการบังคับขู่เข็ญ ดังนี้ จะเอาหลักว่า วิธีการบังคับขู่เข็ญให้ทำความดีนั้น ถูกหรือผิด ก็หาได้ไม่ ถ้ารูปใดรับได้ก็ใช้ไป ถ้ารูปใดรับไม่ได้ ก็พึงละเว้นเสีย ปรับตามอินทรีย์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ไม่มีมาตรฐานใดที่ใช้ได้กับ หมู่สงฆ์ทั้งหมด แต่ปัญญาของครูผู้สอนธรรมนั้นแหละที่จะสามารถใช้จำแนกแยกแยะอินทรีย์และวิธีการสอนให้แก่ลูกศิษย์ ที่หลากหลาย ได้ทั้งหมด สำคัญคือ อย่าได้ตั้งมาตรฐานกับมนุษย์ แต่จงใช้ปัญญาในการพิจารณามนุษย์แต่ละคน อย่างนี้ จึงค่อยหยิบใช้กฎหรือธรรมวินัยภายหลัง มา ตรฐานหรือกฎนั้นเป็นเครื่องมือให้เราใช้ ไม่ใช่เป็นเจ้านายที่คอยบังคับใช้เรา ปัญญาของมนุษย์สำคัญกว่ากฎที่ตายตัว เพราะปัญญาพลิกแพลงได้ไม่ตายตัว ทั้งยังยืดหยุ่นและแม่นยำกว่ากฎ คนจะเป็นผู้นำที่ดีได้ มิใช่ด้วยอำนาจ การบังคับใช้หรือมีกฎหมายในมือแล้วคนทั้งหลายจะยอ มจำนนก็หาไม่ แต่ภาวะความเป็นผู้นำของเขาต่างหาก ที่จะโน้มน้าวจิตใจ คนรอบข้างให้กระทำตามโดยมิต้องใช้อำนาจบังคับขู่เข็ญหรือใช้กฎบังคับกันเลย หากไม่บังคับจะทำให้คนเชื่อฟังได้หรือ ถ้าเขาไม่เชื่อฟังแล้วจะทำอย่างไร ดัง ที่กล่าวข้างต้นว่าบทความนี้ มีความเห็นว่าพระพุทธเจ้ามีความเป็นประชาธิปไตยมากกว่าเผด็จการ บางท่านอาจสงสัยว่าแล้วจะอยู่กันอย่างมีระเบียบเรียบร้อยได้อย่างไร ถ้าหากเขาไม่เชื่อฟัง ดื้อด้านจริงๆ แล้วจะแก้ไขได้อย่างไร ลองเจรจาแก้ปัญหาอย่างนี้

1. ยื่นพรหมทัณฑ์แก่เขา คือ หากไม่มีพระสงฆ์รูปใดที่จะคุมเขาได้ เขาไม่เชื่อฟังใครเลย ก็ยื่น "พรหมทัณฑ์ " แก่เขา บอกว่าความผิดของเขานั้นไม่ถึงปาราชิก จึงไม่ต้องสึก ในสมัยพุทธกาลก็มีอยู่ คือ พรหมทัณฑ์ ถ้ายินดีรับก็จะต้องอยู่อย่างอิสระไป ไม่เข้าร่วมกับสงฆ์รูปใด หมู่ใด และไม่ถือเป็นส่วนหนึ่งของคณะ หากทำผิด ชาวบ้านไม่นับถือ ก็ไม่นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัดใด วัดก็ไม่เสียหาย

2. ยื่นพระสงฆ์รูปอื่นแก่เขา คือ ในเมื่อเราไม่มีบารมีธรรม ไม่มีความส ามารถมากพอที่จะปกครองเขาได้ ก็บอกแก่เขาว่าให้เขาไปอาศัยพระสงฆ์รูปอื่นอยู่ หรืออาศัยคำสอนจากท่านอื่นแทนเรา เราไม่มีความสามารถที่จะสอนเขาได้อีก กรณีนี้ใช้ได้เมื่อเขายังฟังพระสงฆ์รูปอื่นอยู่บ้าง ทำให้เขาอาจต้องย้ายวัดไปอาศัยวัดอื่น ซึ่งก็แล้วแต่ว่าที่นั้นๆ จะต้องรับหรือไม่อย่างไร ปกติ วัดไม่มีเจ้าของอยู่แล้ว ใครจะอาศัยก็ได้ทั้งนั้น แต่การอยู่ร่วมกับคนอื่นในวัดนั้น เลี่ยงการกระทบไม่ได้ (MyLullaby. 2551: พุทธพาณิชย์: ผลประโยชน์จากความเชื่อ. ออนไลน์)

สู่ยุคธรรมะมาร์เก็ตติ้ง เมื่อถามว่า วันนี้พระยุคปัจจุบันหันมาดำเนินกิจเป็น "พุทธพาณิชย์" มากขึ้น ถือเป็นรอยด่างของพุทธศาสนา ท่าน ว .วชิรเมธี กล่าวว่า พุทธพาณิชย์จะผิด ก็ต่อเมื่อมีเจตนาที่ไม่สุจริต ทำเพื่อเป็นประโยชน์ของปัจเจกบุคคล "สำหรับสิ่งที่อาตมาทำอยู่นี้ อาตมาเรียกว่า ธรรมะ มาร์เก็ตติ้ง หรือ สัมมา มาร์เก็ตติ้ง คื อ การประยุกต์กลไกตลาดเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ธรรมะ อาตมามีเจตนาที่บริสุทธิ์ มีวิธีการที่ชอบธรรม และรายได้ทั้งหมดที่ได้ อาตมาก็นำไปสร้างวัดป่าชานเมือง ที่จะเป็นสถานที่เผยแผ่พุทธศาสนาเชิงรุกแบบครบวงจร เป็นรีสอร์ททางจิต วิญญาณที่มีความสงบ ร่มเย็น" (โมไนย พจน์. 2552. พุทธทุนนิยม : การระดมทุนด้วย(วัตถุ)พุทธพาณิชย์. ออนไลน์)

ศาสนาพุทธไม่ใช่ศาสนาแห่งการขอ แต่เป็นศาสนาแห่งการลงมือทำ

บทสัมภาษณ์พระมหาวุฒิชัย (ว.วัชิรเมธี) ในรายการวู๊ดดีเกิดมาคุย ทางรายการทำให้เรารวบรวมสรุป สาระและแก่น พระพุทธศาสนา อาจจะไม่ได้ลงรายละเอียดในทุกข้อแต่เป็นใจความสำคัญที่ท่านเน้น

1. ว่าถึงเรื่องการดั้นด้นตามไหว้พระวัดดังๆ ของชาวพุทธบางกลุ่ม ท่านสอนว่า "ไหว้พระตามแนวพุทธไหว้ด้วยใจ"

2. เรื่องการ ฆ่าสัตว์เล็กๆ ที่เราไม่เองไม่รู้ตัว ท่านสอนว่า " กรรมไม่มี บาปไม่มี หากไม่ได้เจตนาให้ดูที่เจตนาเป็นสำคัญ"

3. เรื่องการ ดูหมอ ท่านกล่าวว่า "คนที่รู้จักตัวเอง ไม่จำเป็นต้องหาหมอดู ดีชั่วอยู่ที่ตัวทำ สูงต่ำอยู่ที่ทำตัว " ท่านไม่เชื่อเรื่องหมอดู แต่ท่านเชื่อ กฎแห่งกรรม กฎแห่งการกระทำ กฎที่บอกว่า ชีวิตเราจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับตัวเรา

4. การห้อยพระ ท่านกล่าวว่า "กฎแห่งกรรมของพระพุทธเจ้าก็เป็นหมัน เพราะง้างกับกฎแห่งกรรม " โยงถึงเรื่อง ธุรกิจพิมพ์พระ ซึ่งท่านกล่าวว่า "บาปไม่บาปให้วัดที่เจตนา หากมีเจตนาเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ไม่บาป"

5. การแก้กรรม ท่านกล่าวว่า "คนไทยชอบแก้กรรม เหมือนเราถูกมัดไว้แล้วต้องมานั่งแก้ กรรมคือตัวความคิดของเรา ง่ายนิดเดียวคือการเปลี่ยนความคิด " และท่านเสริมว่า หลายสิ่งหลายอย่างพิสูจน์ไม่ได้ในห้ องแล็ป ของพวกนี้ไม่ได้เห็นด้วยตาแต่เห็นด้วยปัญญา สิ่งสำคัญไม่ใช่โลกหน้ามีรึไม่มีแต่โลกนี้มีอยู่จริงและเราใช้ชีวิตอย่างไร

6. พุทธพาณิชย์ ท่านกล่าวว่า "ให้วัดที่เจตนา หากท่านพิมพ์คำเทศน์ คำสั่งสอนเป็นหนังสือ อ่านกันได้ทั่วโลก กำไรคือสติ ปัญญา การหายโง่ ง มงาย ไม่ใช่พุทธพาณิชย์ หาวัดกำไรเป็นเม็ดเงินนั่นแหละคือพุทธพาณิชย์"

7. เรื่องค่าตัวท่านในการนิมนต์เทศน์ ท่านกล่าวว่า "ท่าน เป็นพระ ไม่มีต้นสังกัด ไม่มีค่าย ท่านเป็นต้นสังกัดของตัวท่านเอง เวลานิมนต์อย่าถามราคา ถ้าท่านว่างและเห็นว่าเป็นประโยชน์ ท่านก็ไปให้"ท่านยังเสริมอีกว่าถ้าคุณเป็นคนดีนั่นก็บรรลุวัตถุประสงค์ของการมีวัดวัดอยู่ที่ใจคุณแล้ว

8. คำถามจากผู้ชมทางบ้าน

8.1. ถ้าเราไม่เคารพพระที่เราไม่ชอบ เพราะประพฤติมิชอบ บาปไหม ท่านตอบว่า "ถ้า ไม่มีความดีให้เราเคารพ ก็ไม่ควรเคารพ ไม่เสียหายอะไร คนเราจ ะเคารพคนที่สูงกว่าเรา ดีกว่าเรา เป็นเรื่องปกติถ้าเราไปเคารพคนที่ไม่ควรเคารพอันนี้บาป"

8.2. ถ้านำแกนนำเหลือง- แดงมาให้ท่านเทศน์ท่านจะเทศน์อย่างไรท่านฝากไว้สองข้อว่า

8.2.1. อย่าเห็นแก่ตัวจนไม่เห็นหัวประเทศไทย

8.2.2. ต้องยอมถอยเพื่อที่จะก้าวไปข้างหน้า

9. คนเรา จิตตก จะมีวิธีแก้อย่างไร ท่านสอนว่า "จิตตก ก็ยกจิต ต้องออกจากสภาพแวดล้อมแบบนั้น หาหนังสือธรรมอ่าน " ท่านยัง เสริมถึงเรื่องกัลยาณมิตร คือเพื่อนแท้ ที่คนจิตตกควรมีและสร้างให้มีได้ส่วนปาปะมิตรคือเพื่อนเลวที่ดึงชีวิตเราให้ต่ำลง

10. มาหาพระพุทธเจ้าอย่าขอ แต่บอกว่า พระพุทธองค์จะเป็นต้นแบบของเรา ท่านมีหน้าที่สร้างแรงบันดาลใจ พระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาแห่งการขอ เป็นศาสนาแห่งการลงมือทำ การลงมือทำเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

11. บุคคลต้นแบบของท่านว.วุฒิชัย

11.1. พระพุทธเจ้า

11.2. ท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นแรงบันดาลใจในการคิดนอกกรอบ กล้าคิดกล้าทำยินดีที่จะพูดความจริงโดยไม่กลัวว่าตัวเองจะต้องตาย

11.3. พระพรหมคุณาภรณ์ มีความแม่นยำในพระธรรมวินัย ท่านเป็นพระที่ไม่ได้จบจากนอก แต่ท่านสามารถสอนที่ม.Harvard

11.4. ท่านดาไล ลามะ ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมดีเลิศ ท่านเป็นพระที่อยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชาวโลกจนชาวโลกรู้สึกได้

11.5. ท่านติชนัทฮันท์พระชาวเวียดนาม

12. พูดถึงกิเลสที่ทำให้ เกิดความอยาก ท่านกล่าวว่า ความอยากมี 2 อย่าง หนึ่งอยากเพราะถูกกดดันด้วยตัวกิเลสและสองอยากเพราะถูกผลักดันโดยปัญญา อย่างหลังเป็นความอยากที่ถูกต้อง

13. เรื่องการระงับอารมณ์ทางเพศของพระ

ความสุขที่มนุษย์บอกว่าสุขถึงที่สุดและก็ทุกข์ถึงที่สุดก็เพราะความสุขชนิดนี้ คือสุขเพราะกามารมณ์นี่ พระอาจารย์อยากจะบอกว่ามันเป็นแค่ความสุขขั้นต่ำที่สุด จุดสุดยอดในวงการพุทธศาสนาคือการเป็นพระอรหันต์การบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณเหมือนที่พระพุทธเจ้าบรรลุเพราะฉะนั้นถ้าเราไปถึงที่สุดทุกข์เราบรรลุมรรคผลนิพพานเราวิวัฒนาการถึงจุดสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์และเรามีความสุ ขตลอดกาล ยังมี ขั้นที่สอง ปัญญาสุข สุขจากการแสวงหาปัญญา ขั้นที่สามสมาธิสุข สุขจากการที่หลับตานั่งนิ่งๆตามดูลมหายใจพอจิตสงบร่างกายก็สดชื่นเบิกบานหลั่งสารเอนโดรฟินซึ่งเป็นสารแห่งความสุข ออกมาเท่านั้นแหละจะรู้สึกว่า ตนชุ่มเย็นมันเบิกบาน ไปทั้งเนื้อทั้งตัว พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอาไว้ว่า เวลาสารแห่งความสุขมันหลั่งออกมานะ ไม่มีที่ไหนตั้งแต่หัวจรดเท้าที่รังสีแห่งความสุขแผ่ไปไม่ถึง นี่เรียกว่าสมาธิสุขนะวันหลังลองนั่งสมาธินานๆนะซักครั้งละครึ่งชั่วโมงนะ แล้ววู้ดดี้จะเห็นว่าสุขจากกามารมณ์ที่ตัวเองเคยผ่านพบน ะมันเป็นแค่อะไรที่เล็กที่สุด ต่ำ ต้อยที่สุด แล้วเธอจะหันไปมองความสุขชนิดนั้นเหมือนกับคนที่ถ่มน้ำลายทิ้งแล้วไม่เสียดายเลย แล้ว คุณจะรู้ว่าคุณมันหลงอยู่ตรงนั้นซะตั้งนาน สุขสูงกว่านั้นก็มีอยู่ทำไมไม่มองไม่เพียงแต่ไม่มองบางครั้ง มันดูถูกด้วยนะ เห็นมั้ยนี่ก็แค่ขั้นที่สามนะ สมาธิสุขนี่นะ สุขจนน้ำหูน้ำตาไหลนี่แค่ขั้นที่สาม สุขที่สี่ สุขที่สุดท้ายปลายทางชีวิตมนุษย์ทุกคนควรไปให้ถึง นิพพานสุข เป็นความสุขที่เรา เป็นอิสระจากกิเลสอย่างสิ้นเชิง (หะ-เหมียว. 2553. อ้างอิงจาก ว.วชิรเมธี.ในรายการวู้ดดี้เกิดมาคุย. ออนไลน์)

ศาสนาแห่งสันติภาพ

ในกระบวนการนักคิดของโลก ศาสนาพุทธได้รับการยกย่องจากทั่วโลกว่า เป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะไม่ปรากฏว่ามีสงครามศาสนาเกิดขึ้นในนามของพุทธศาสนา หรือเผยแผ่ศาสนาโดยการบังคับผู้อื่นให้มานับถือ สอนให้มีความรักต่อสรรพชีวิตใดๆไม่ใช่เพียงแค่มนุษย์ รวมถึงสรรพสัตว์ทั้งหมด ที่ร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย รักสุข-เกลียดทุกข์เช่นเดียวกับเรา สอนให้เมตตาทั้งผู้อื่นและตัวเอง สอนให้รักษาปกป้องสิทธิของตนเองและไม่ให้ละเมิดสิทธิของผู้อื่น สหประชาชาติจึงยกย่องให้วัน วิสาขบูชาเป็นวันสันติภาพโลก

ศาสนาพุทธ แบ่งออกเป็นนิกายใหญ่ได้ 2 นิกายคือ เถรวาท และมหายาน นอกจากนี้แล้ว ยังมีการแบ่งที่แตกต่างออกไปแบ่งเป็น 3 นิกาย เนื่องจากวัชรยานไม่ยอมรับว่าตนคือมหายาน เนื่องจาก มหายานมีต้นเค้ามาจากท่านโพธิธรรม (ปรมาจารย์ตั๊กม้อ) ส่วนวชิรยานมีต้นเค้ามาจากท่านคุรุปัทสัมภวะ

เถรวาท (เดิมเรียกอีกชื่อว่า 'หินยาน' แปลว่า ยานเล็ก) หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งคำสั่งสอน และ หลักปฏิบัติ จะเป็นไปตาม พระไตรปิฎก แพร่หลายอยู่ใน ประเทศไทย ศรีลังกา พม่า ลาว กัมพูชา และ บางส่วนของ ประเทศเวียดนาม ส่วนมากเป็นชาวเขมร บังกลาเทศ และ มาเลเซียส่วนมากเป็นชาวไทย

มหายาน (ยานใหญ่) หรือ อาจาริยวาท แพร่หลายใน จีน ญี่ปุ่น มองโกเลีย ภูฏาน ไต้หวัน เกาหลีเหนือ เกาหลีใต้และ สิงคโปร์ และบางส่วนของ อินเดีย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ส่วนมากเป็นชาวจีน เนปาล บรูไนส่วนมากเป็นชาวจีน ฟิลิปปินส์ส่วนมากเป็นชาวจีน อุซเบกิสถาน และ ทาจิกิสถาน

วัชรยาน หรือ มหายานพิเศษ ปัจจุบันมีใน อินเดียบริเวณลาดักในรัฐชัมมูและกัษมีร์ และในรัฐสิกขิม ประเทศเนปาล ภูฏาน ปากีสถาน มองโกเลีย

4. ความหมายของพระเครื่องเบญจภาคี

ความหมายที่ 1

พระชุดเบญจภาคี คำว่า เบญจ แปลว่า 5 ภาคี แปลว่า ผู้มีส่วนร่วม หมายความว่า การนำเอาพระ 5 องค์มารวมกันอันได้แก่

พระสมเด็จวัดระฆังจังหวัดกรุงเทพมหานคร
พระรอดมหาวันจังวัดลำพูน
พระผงสุวรรณจังหวัดสุพรรณบุรี
พระนางพญาจังหวัดพิษณุโลก
พระซุ้มกอจังหวัดกำแพงเพชร

ความหมายที่ 2

หมายถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 5สมัย อันได้แก่สมัยทวาราวดี ผสมลพบุรี ได้แก่พระรอดเจ้า สร้างโดยฤๅษีนารอดจัดเป็นพระเครื่องที่มี ความเก่าเป็นที่ 1 ในพระชุดพระเบญจภาคี และมีความสวยงาม ได้สัดส่วนเป็นหนึ่งในด้านสุนทรียภาพและศิลปะชั้นสูงคลาสสิก เสมือนจะมีชีวิต มีความรู้สึก ประกอบไปด้วยมวลสารอันประกอบไปด้วย ดินศักดิ์สิทธิ์ในการสร้างอันได้แก่ ดินศิลาธิคุณ อันมีคุณสมบัติพิเศษ ในการสมานเนื้อว่าน พระธาตุกายสิทธิ์ และว่าน 108 ประการ ที่มีความหมายในตัวเอง มุ่งไปในทางคงกระพันชาตรี ที่มีความขลังอย่างลึกซึ้งจากประสบการณ์ครั้งแล้วครั้งเล่าในสงครามอินโดจีน ,สงครามเวียตนาม ,ภูหินร่องกล้า ที่ทหารไทยได้ใช้มีประสบการณ์อย่ามากมายจนมีคำพูดที่ว่า ใครได้ครอบครองพระรอดถือเป็นผู้มีบุญบารมีสูงส่ง จึงเกิดนิยายต่างๆ นาๆของเซียนพระ และ การปลอมพระรอดกันอย่างแพร่ หลาย เพื่อหลอก คนที่ ไม่เคยเห็นพระรอดแท้ การสร้างพระรอดนั้น ยังแฝงด้วยปรัชญาที่จารึกบนองค์พระเช่นเครื่องหมายพระราชลัญจก ร ที่บริเวณ พระอุระด้านขวา ของพระรอดวัดจามเทวี ที่แสดงถึงอาณาจักรอันยิ่งใหญ่ของจามเทวีวงศ์แห่งหริภุญชัยนคร พระรอดถือเป็นเพชรน้ำหนึ่งของเมืองลำพูน มีพิมพ์หลักๆ ค้นพบ มี 5 พิมพ์ทรงอันได้แก่พิมพ์ใหญ่ ,พิมพ์กลาง, พิมพ์เล็ก, พิมพ์ต้อ, พิมพ์ตื้น แต่ละพิมพ์ท รง ก็แยกไปอีกหลายบล็อก แต่ดูภาพรวมๆ แล้วจะเหมือนกันในตำหนิและพิมพ์ทรงและอยู่ในตระกุลใหญ่ๆ 3 กลุ่มดังนี้

1. กลุ่มพระสงค์ อันไดแก่ น้อยหมา และอดีตเจ้าอาวาสวัดมหาวัน พระญาณชุมพล กลุ่มนี้จะมีพระรอดมากเพราะเป็นพระยุคแรกที่ไปบูรณะวัดมีการก่อสร้างบ่อยครั้ง

2. กลุ่มช่างโยธา เทศบาลนครลำพูน ในการไปก่อสร้างบุรณะ กุฏิหอระฆังศาลา เอนกประสงค์ พระวิหาร เหล่านี้ ล้วนต้องใช้เครื่องมือหนักเข้าไปทำงานอันได้แก่ รถแบ็คโฮ ขุดได้ลึกว่าแรงคน กลุ่มนี้จะพบพระรอดมากกว่ากลุ่มแรกพระรอดมักอยู่ในหม้อดินเผาโบราณ

3. กลุ่มคนงานที่ไปทำงานก่อสร้างของเทศบาล และช่างรับเหมา กลุ่มนี้จะได้พระรอด แต่ได้จำนวนไม่มา เท่าสองกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้น พระรอดส่วนใหญ่จะเป็นพระรอดที่กระจายออกมานอกหม้อดินเผาจะเป็นพระรอดที่มีดินขี้กรุและดินชนวนติดมากว่าพระรอดที่บรรจุในหม้อ

สมัยอู่ทอง ได้แก่ พระผงสุพรรณ สร้างโดยฤๅษีพิราลัยพระมหาธรรมราชาลิไทย ผู้ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้แผ่อาณาจักรจากกำแพงเพชร มายังสุพรรณบุรี ดังความในศิลาจารึกไว้ว่า ในแผ่นใบลานทองจารึกอักษรขอมโบราณ ถึงประวัติการสร้างพระวัดมหาธาตุสุพรรณบุรี ไว้ว่า “พระราชาผู้ยิ่ง ใหญ่กว่าพระราชาทั้งหลาย ในอโยธยาทรงพระนามว่าจักรพรรดิ โปรดให้สร้างพระสถูปองค์นี้ขึ้นไว้และทรงบรรจุ พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ภายใน แต่สถูปของพระองค์ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา พระราชโอรสของพระองค์ ผู้ทรงเป็นพระราชา เหนือพระราชาทั้งหลายในแผ่นดินทั้งมวล และเปี นราชาธิราชผู้ประเสริฐโปรดให้ปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนดี และทรงบรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ในสถูปนั้น”พึงสันนิษฐานดังนี้

(1) พระทั้งสองมีอายุของเนื้อดินมีความใกล้เคียงกันหมายถึงพระกำแพงกับพระผงสุพรรณ

(2) มวลสารที่วิเคราะห์และใกล้เคียงกันเพียงแต่พระผงสุ พรรณนั้นมีความละเอียดกว่าบางพิมพ์ทรงเท่านั้น

(3) ศิลปะในการสร้างนั้นบางพิมพ์มีศิลปะสุโขทัยผสมผสานเข้าไปด้วย เช่น พิมพ์พระผงสุพรรณ หน้าสุโขทัย (Sukhothai.stye) และสร้างโดยพระฤาษีเช่นเดียวกันพุทธศิลป์ ศิลปะอู่ทอง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยเนื้อพระแก่ว่านห นึกนุ่มสวยงาม มีเสน่ห์แก่ผู้ที่ได้พบเห็น นับว่าเป็นหนึ่งในเรื่องของมวลสารและความหมาย ที่มีความสิริมงคล มิอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ดังได้พบบันทึกในลานทอง ซึ่งเป็นสิ่งประเสริฐยิ่งนักถือเป็นเพชรน้ำหนึ่งของเมืองสุพรรณบุรี

สมัยสุโขทัย ได้แก่ พระซุ้มกอ สร้างโดย พระมหาธรรมราชาลิไทย กษัตริย์กรุงสุโขทัย พระองค์มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงโปรดให้สร้างพระกำแพงเพชรหลายพิมพ์ ทรงได้รับการยอมรับเป็นศิลปะสุโขทัยที่มีความสวยงามพุทธศิลป์เป็นพระปางสมาธินั่งอยู่ในซุ้มประภามณฑล (คล้ายรูปตัวก) ด้านในเป็นลายกนกลวดลายที่ ลงตัว มวลสารในการสร้างความหมายลึกซึ้งที่ทรงคุณค่าในเรื่องของความคงกระพันชาตรี โชคลาภ เงิน ทอง ปรากฏในลานทอง บันทึกไว้ว่า มีกูแล้วไม่จน ถือเป็นเพชรน้ำหนึ่งของเมืองกำแพงเพชรและสร้างโดย พระฤาษี ก็ถือว่าเป็นเลิศในเรื่องของอิทธิฤทธิ์

สมัยอยุธยา ได้แก่ พระนางพญา สร้างโดยกษัตริย์อยุธยา (พระวิสุทธิกษัตริย์ และสมเด็จพระนเรศวร) ยุคกลาง พ.ศ. 200 – 2173 เป็นพระที่สร้างแม่พิมพ์ที่ทำจากไม้มงคลจากพิมพ์พระองค์ที่ชัดเจนจะปรากฏ เสี้ยนไม้ชัดเจน ที่สำคัญสร้างโดยเชื้อสายหรือราชวงศ์กษัตริย์นักรบ คือ พระวิสุทธิกษัตริย์เป็นรา ชธิดา ท้าวศรีสุริโยทัย และเป็นพระมารดาสมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ สร้างพิมพ์พระแจกให้ทหารนักรบ ที่เหลือนำบรรจุกรุวัดนางพญาวัดราชบูรณะ และวัดศรีรัตนมหาธาตุ พระที่สร้างโดยกษัตริย์ ที่เป็นนักรบซึ่งกอบกู้เอกราชชาติไทยนี้ ใครได้ครอบครองถือว่าได้พระบารมีกษัตริย์ที่เป็นนักรบ ที่ชนะศึกทุกครั้งที่มีการรบนับเป็นเพชรน้ำหนึ่งของเมืองพิษณุโลก

สมัยรัตนโกสินทร์ ได้แก่ พระสมเด็จวัดระฆัง สร้างโดยสมเด็จพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้บรรจงสร้างพระสมเด็จ ด้วยมวลสารที่เป็นสิริมงคล เช่น พระธาตุ ไม้มงคลชนิดต่าง ๆ เกสรดอกไม้ และพระกรุต่าง ๆ ที่เจ้าประคุณสมเด็จได้พบเมื่อธุดงค์ไปตามสถานที่สำคัญ ๆ ในต่างจังหวัด ซึ่งเป็นเชื้อพระราชวงศ์ที่มีความเป็นอัจฉริยะ และเป็นที่ปรึกษาพระมหากษัตริย์ ทำให้ประเทศไทยพ้นรอดปลอดจากเล่ห์กลโกงของต่างชาติและเป็นไทย เช่น ปัจจุบัน และท่านยังมีความแตกฉานในเรื่องของธรรมะและทางฤทธิ์อย่างลึกซึ้ง ดังเช่นที่ท่านได้ค้นพบพระคาถาชินบัญชร ซึ่งถือว่าเป็นเลิศ

ในการปลุกเสกสร้างพระสมเด็จวัดระฆังที่มีชื่อเสียงโด่ง ดังจากอดีตจนถึงปัจจุบัน นับเป็นเลิศที่ได้อัญเชิญมาเป็นพระประธานในพระชุดเบญจภาคีที่ ลงตัว ทั้งในด้าน ความสมดุล และสวยงามในด้านสุนทรียภาพ พระสมเด็จวัดระฆังเป็นพุทธศิลป์สมัยรัตน์โกสินทร์ ปางสมาธิ ในซุ้มหวายโค้ง ภายในกรอบสี่เหลี่ยมที่มีความสมานกลมกลืนเป็นเพชรน้ำหนึ่งแห่งเมืองสยาม

ความหมายที่3

อันได้แก่ พระเจ้า 5 พระองค์ เพราะประกอบไปด้วย พระ 5 องค์ ซึ่งเป็นของดีในแต่ละท้องถิ่น บางคนมีความเชื่อว่า นำไปแก้อาถรรพ์ ภูตผีปีศาจ นำไปเสริมบารมี สวมใส่แล้วร่ำรวยเงินทอง มีสง่าราศี พระบางองค์ มีคุณสมบัติ 3 ประการครบอันได้แก่ คงกระพันชาตรี , โภคทรัพย์, เมตตามหานิยม นำไปสะสม อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น บางคนนำไปแลกเปลี่ยนเพื่อหวังผลทางกำไร ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความเชื่อและความศรัทธา ของแต่ละคน แต่ละกลุ่ม เช่น ปัจจุบันแบ่งกันเป็น 3 กลุ่ม หรือทางสามแพงได้แก่ กลุ่มพระแท้ , กลุ่มพระเซียน, กลุ่มพระตลาด แล้วแต่ทัศน์วิสัยพึงเลือกได้ของแต่ละกลุ่ม

ความหมายที่4

เชื่อใน อิทธิฤทธิ์ อภินิหาร ความศักดิ์สิทธิ์เชื่อในพระพุทธคุณในองพระ จากประสบการณ์ครั้งแล้วครั้งเล่าจากอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นจนมีความเชื่อว่า

พระสมเด็จวัดระฆังมีพุทธคุณทางคลาดแคล้ว,เมตตามหานิยม
พระรอดมหาวันมีพุทธคุณทางคงกระพันชาตรี,คลาดแคล้ว
พระผงสุพรรณมีพุทธคุณทางคงกระพันชาตรี,เมตตามหานิยม
พระซุ้มกอมีพุทธคุณทางคงกระพันชาตรี,โชคลาภ,เงินทอง
พระนางพญามีพุทธคุณทางคลาดแคล้ว,โชคลาภ,เงินทอง

ความหมายที่5

มีความเชื่อว่าการรวมตัวของธาตุทั้ง5อันได้แก่,ดิน,น้ำ,ลม,ไฟและทอง

1. ดินได้แก่พระสมเด็จความหมายคงกระพันชาตรี,ความมั่นคงความหนักแน่น
2. น้ำได้แก่พระรอดความหมายแคล้วคลาด,เมตตา
3. ลมได้แก่พระผงสุพรรณความหมายแคล้วคลาด,เมตตา,คงกระพันชาตรี
4. ไฟได้แก่พระนางพญาความหมายแคล้วคลาด,แก้อาถรรพ์
5. ทอง ได้แก่ พระซุ้มกอ (ทองมาจากดิน) ความหมาย คงกระพันชาตรี ,มั่นคง

5. ประวัติพระเครื่อง พิมพ์สมเด็จ

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) "สมเด็จโต" โดยที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้เคยเป็นเจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตารามเมื่อ พ .ศ. 2395 และวัดระฆังเป็นวัดที่อยู่ในพื้นที่เขตบางกอกน้อย ชาวบางกอกน้อยจึงถือท่านเป็นเสมือนเพชรประดับในเรือนใจของชาวบางกอกน้อย ชาตะวันพฤหัสบดีที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2331 ตรงกับเดือน 5 ขึ้น 12 ค่ำ ปีวอก จ.ศ. 1150 เวลาพระบิณฑบาต 06.45 น. ย่ำรุ่ง 9 บาท) มารดาชื่อ งุด เกศ บิดาไม่ปรากฏแน่ชัด บางแห่ง อ้างว่าเป็นราชวงศ์จักกรี

บวชเป็นสามเณร เมื่ออายุได้ 13 ปี ณ วัดใหญ่เมืองพิจิตร ต่อมาย้ายมาศึกษาพระปริยัติธรรม ณ เมือง ชัยนาทพออายุได้ 18 ปี ก็ย้ายมาศึกษากับอาจารย์แก้ว วัด บางลำพู กรุงเทพฯ และยังได้ ศึกษาพระปริยัติธรรมกับเสมียนตราด้วง ขุนพรมเสนา ปลัดเสนา ปลัดกรมนุท เสมียนบุญ และพระกระแสร์ต่อมาได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอดิศรสุนทร พระบรมโอรสาธิราชให้ทรงโปรดมาอยู่กับสมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุ

บวชเป็นพระภิกษุ พอถึง พ.ศ. 2351 อายุ 21 ปี สมเด็จเจ้าฟ้าพระบรมราชโอรสทรงรับภาระบรรพชาเป็น นาคหลวงโดยให้ไปบวชที่วัดตะไกร จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งโยมแม่และญาติ มีภูมิลำเนาอยู่ที่นั่น แล้วมาประจำอยู่กับพระสังฆราชวัดมหาธาตุต่อไป

เป็นเจ้าอาวาสวัดระฆังฯ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 สวรรคตลง เจ้าฟ้าทูลกระหม่อม ซึ่งบวชตลอดรัชกาลที่ 3 ที่วัดบวรฯ ก็ลาสิขาบทขึ้นเสวยราชย์ เป็นรัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์จักกรี ก็ได้ทรงมีพระบรมราชโองการให้เป็น "พระธรรมกิตติ" ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัด ระฆัง เมื่อ พ.ศ. 2395 ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสได้ไม่นาน พอถึง พ .ศ. 2397 ก็โปรด เกล้าฯ ให้เป็น "พระเทพกวี" ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2407 ก็โปรดเกล้าฯ ให้เป็น "สมเด็จพระ พุฒาจารย์" ชาวบ้านทั่วๆ ไปเรียกกันว่า "สมเด็จพุฒาจารย์โต วัดระฆัง" เรียกไปเรียกมา เหลือเพียง "สมเด็จโต" ในที่สุด ขณะที่โปรดเกล้าฯ เป็นสมเด็จนั้น มีอายุได้ 78 ปี อายุ พรรษาได้ 56 พรรษาแล้ว

มรณภาพ สมเด็จโต จะอาพาธด้วยโรคอะไรไม่ปรากฏ มรณภาพเมื่อวันเสาร์ แรม 2 ค่ำ เดือน 8 (ต้น) ปีวอก จ.ศ. 1234 ตรงกับวันที่ 22 มิถุนายน 2415 เวลาประมาณ 24.00 น.เศษ บนศาลา ใหญ่วัดอินวรวิหาร บางขุนพรหม

สมเด็จโตมีสิริรวมชนมายุของท่านได้ 85 ปี ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตาราม ได้ 20 ปี บริบูรณ์ ดำรงฐานันดรศักดิ์ สมเด็ จพระพุฒาจารย์โตมาได้ 7 ปี เศษ 65 พรรษา สมเด็จโต ทรงถวายความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นที่ยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นทางตรง และทางอ้อม ทุกประการ

อัจฉริยะและภูมิปัญญา

ท่านสมเด็จโตนั้น เป็นคนที่เกิดอายุได้ 5 รัชกาล ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 5 มีแม่เป็นชาวบ้านธรรมดา ชื่อใดนั้นตามประวัติหลายต่อหลายเล่มมิได้กล่าวอ้าง สมเด็จท่านเป็นคนอัจฉริยะภูมิปัญญาแตกฉาน ตั้งแต่สมเด็จโตขึ้นบวชเณรก็มีผู้อุปถัมภ์ค้ำชูมาโดยตลอด ไม่เคยยุ่งเกี่ยวทางด้านโลกีย์ หญิงใด ๆ มาชอบพอไม่เคยสน เป็นเด็กว่านอนสอนง่าย มักไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ ชอบดู เหตุผล ชอบคิดวิเคราะห์สติปัญญาจึงแตกฉาน พอโตขึ้นมาอายุได้ครบบวชเป็นพระ ท่านก็บวชสละเณร เปลี่ยนบวชเป็นพระต่อไปเลย การบวชเป็นพระนั้นเป็นที่ฮือฮาชอบพอรักใคร่ของผู้หลักผู้ใหญ่จนถึงกษัตริย์ จัดเป็นนาคหลวง เมื่อบวชเป็นพระเสร็จ ท่ านได้เที่ยวสัญจรไปมาตามที่ต่าง ๆ ตามนิสัยของท่านที่ของค้นคว้าหาความรู้จึงมุ่งศึกษาหาอาจารย์ต่าง ๆที่คงแก่เรียนด้านวิปัสสนากรรมฐานสมถะ จากอาจารย์ต่าง ๆ ขอเดินธุดงค์พงไพรไปด้วย

ขณะนั้นยศของท่าน ยังไม่ได้ยศเป็นสมเด็จ เป็นพระธรรมดา อาศัยท่านแตกฉาน ด้านปัญญา พระไตรปิฎกท่านรู้อย่างดี จิตใจท่านมุ่งแต่บูชาพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ท่านจึงริเริ่มสร้างพระขึ้นมา สมัยที่ขณะนั้นยศยังไม่ได้เป็นสมเด็จ ท่านสร้างขึ้นตามใจของท่าน รูปแบบพิมพ์พระสมเด็จที่ท่านสร้างตอนนั้น มิใช่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่เรากำลังแสวงหาพระสมเด็ จกัน รูปทรงพิมพ์สมเด็จขณะนั้นเป็นรูปคดหอย จับผงมาปั้นเป็นก้อน ๆ ยาว ๆ แล้วก็วนเป็น คดหอย ปลุกเสกแจกชาวบ้าน บางพิมพ์ก็เป็นรูปปูก็มี แสดงให้เห็นว่า ท่านสมเด็จเริ่มสร้างพระสมเด็จตั้งแต่ยังไม่ได้ยศสมเด็จจากในหลวงแต่งตั้ง วัดที่ท่านได้ไปอยู่ก็หลายต่อหลายวัด แต่ในที่นี้เราจะเอาเฉพาะวัดที่สำคัญในตระกูลพระสมเด็จที่เล่นกันอยู่ นั่นคือ วัดเกศไชโย วัดบางขุนพรหม และวัดระฆัง ทั้งสามวัดนี้ ท่านได้สร้างพระสมเด็จขึ้นมาจนทุกวันนี้เราก็ต่างเสาะแสวงหากันอยู่ การสร้างนั้นท่านสมเด็จจะปลุกเสกเดี่ยวแต่เพียงผู้เดียว เพราะฉะนั้นพลังจิตในพระสมเด็จทุกรุ่นทุกพิมพ์จึงเป็นพลังจิตของท่าน

หลังจากที่ท่านได้ร่ำเรียนจนสำเร็จวิปัสสนาญาณกรรมฐานชั้นสูง มีอาจารย์อยู่ท่านหนึ่ง อาจารย์ท่านนั้นคือ สมเด็จพระสังฆราชสุกไก่เถื่อน เหตุที่เรียกว่าสังฆราชสุกไก่เถื่อน เพราะมีไก่ป่า ท่านสังฆราชเอามาเลี้ยงจนเชื่องเล่นกันได้ จึงได้ฉายาว่าสังฆราชสุกไก่เถื่อน พระสังฆราชนั้นเป็นอาจารย์ของสมเด็จโต พร่ำสอนวิชาต่าง ๆ ให้จนสมเด็จโตเก่งแตกฉานทุ กอย่าง สมัยนั้นสมเด็จพระสังฆราชสุกไก่เถื่อนได้สร้างพระสมเด็จวัดพลับขึ้นมาปลุก เสกเอง ซึ่งสมเด็จโตก็รู้ จากนั้นมาไม่นาน ท่านสมเด็จโตก็ได้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดระฆัง

จากการที่ได้รับยศเป็นถึงสมเด็จนั้น ท่านจำใจยอมรับ เพราะตอนนั้นในหลวงเป็นเจ้าฟ้า ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะฟ้านั้นปกคลุมพื้นดินไปหมด จะหนีฟ้าก็ไม่พ้น แต่ถ้าเป็นเจ้าแผ่นดินสมเด็จโตท่านมีความรู้ย่อมหนีพ้นจึงไม่รับยศ หนีออกนอกแผ่นดิน โดยเดินธุดงค์ไปหลายเดือนเพื่อหนียศ แต่นี่กษัตริย์เป็นยศถึงเจ้าฟ้าไม่พ้นจึงจำใจรับยศสมเด็จ และเป็นเจ้าอาวาสตั้งแต่นั้นมา

มีคราวหนึ่ง ท่านสมเด็จโตได้สร้างพระสมเด็จขึ้นมาพิมพ์หนึ่ง โดยฝีมือช่างหลวงช่วยแกะพิมพ์ให้ พอสร้างเสร็จปลุกเสกเสร็จท่านโตก็ได้ถวายพระสมเด็จทรงพิมพ์นี้ ให้ รัชกาลที่ 5 ท่านได้นำพระสมเด็จที่สมเด็จโตสร้างติดตัวไปประเทศเยอรมันพอถึงเยอรมัน กษัตริย์เยอรมันพบ เข้าก็แปลกใจ แลเห็นที่หน้าอกของ รัชกาลที่ 5 มีแสงสว่าง ประกายออกมา จึงกราบบังคมทูลถามว่า ในพระวรกายมีอะไร รัชกาลที่ 5 ก็นึกขึ้นมาได้ว่า มีพระสมเด็จองค์หนึ่งที่ท่านสมเด็จโตให้ติดตัวมา จึงถวายให้กับกษัตริย์เยอรมันไป เรียกสมเด็จทรงพิมพ์นี้ว่า ทรงพิมพ์ไกเซอร์

ว่าด้วยอภินิหาร

เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์(โต พรหมรังสี) ได้ศึกษาเชี่ยวชาญ ทั้งในทางคันถธุระและวิปัสสนาธุระดังกล่าวมา นับว่าท่านเป็นอัจฉริยะบุรุษผู้หนึ่งที่หาได้ยากในโลก (ด้วยปรากฏว่ามีแต่ผู้ชำนาญเฉพาะธุระเดียวที่ชำนาญทั้งสองธุระนั้ นหายาก) เห็นจะเป็นเพราะท่านเชี่ยวชาญในสองธุระประกอบกัน จึงเกิดเสียงเลื่องลือกันว่า ท่านทรงคุณในวิทยาคุณานุภาพศักดิ์สิทธิ์ว่าเครื่องวิทยาคมของท่าน มีคุณานุภาพศักดิ์สิทธิ์คือ แก้โรคต่าง ๆ ป้องกันสรรพภัย ค้าขายดีทางเมตตามหานิยมก็ว่าดีนัก อนึ่ งว่ากันว่า ท่านทรงคุณวิเศษถึงสามารถทำสิ่งซึ่งเหลือวิสัยมนุษย์สามัญให้สำเร็จได้ อาทิเช่น ทำให้คลื่นลมสงบ ห้ามฝน ย่นหนทาง เป็นต้น ดังจะยกมาสาธกเป็นอุทาหรณ์ต่อไป ในรัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้างพระราชวัง พระที่นั่ง และพระเจดีย์วิหารที่บนเขามหาสมณะ จังหวัดเพชรบุรี พระราชทานนามเรียกรวมกันว่า "พระนครคีรี" (และเขามหาสมณะนี้นพระราชทานนามใหม่ว่าเขามไหศวรรย์) ในจดหมายเกตุของหมอบรัดเล (พิมพ์ไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 120 หน้า 52) ว่า โปรด ให้เฉลิมพระราชมณเฑียรที่พระนครคีรี พร้อมกับบรรจุพระบรมธาตุในพระเจดีย์ศิลา เมื่อเดือนพฤษภาคม ปีจอ พ.ศ.2405 ดังนี้ กล่าวกันว่า เจ้าประคุณสมเด็จโต ได้ไปในงานพระราชพิธีนั้นด้วย ขากลับท่านออกเรือจากปากอ่าวบ้านแหลมจะข้ามมา อ่าวแม่แลอง เวลานั้นคลื่นลมจัดมาก ชาวบ้านห้ามท่านก็ไม่ฟัง ว่าท่านได้ออกมายืนที่หน้าเก๋งเรือโบกมือไปมา ไม่ช้าคลื่นลมก็สงบราบคาบ คราวหนึ่งมีการก่อพระเจดีย์ทรายที่ในวัดระฆัง ประจวบกับวันนั้นมีเมฆฝนตั้งมืดคลึ้ม คนทั้งหลายเกรงฝนตก จึงไปกราบเรียนปรารภกับเจ้าประคุณสมเด็จโต ท่านได้กล่าวพร้อมกับโบกมือว่า "ตกที่อื่น ๆ" ว่าน่าประหลาดที่ในวันนั้นปรากฏว่าฝนไปตกที่อื่นหาได้ตกที่ใน ตำบลศิริราชพยาบาลไม่ คราวหนึ่งเขานิมนต์เจ้าประคุณสมเด็จโต ไปในงานพิธีโกนจุกที่จังหวัดอ่างทอง ท่านได้เริ่มออกเดินทางก่อนถึงกำหนดเวลาเพียง 3 ชั่วโมง มีผู้สงสัยว่าท่านจะไปทันเวลากำหนดได้อย่างไร ถึงกับได้สอบถามไปยังเจ้าภาพในภายหลังต่อมาก็ไดรับคำตอบว่าท่านไปทัน เวลาตามฎีกาทุกประการ (ว่าวิชานี้ท่านได้เรียนต่อพระอาจารย์แสง ที่จังหวัดลพบุรี)กล่าวกันว่า เจ้าประคุณสมเด็จโต ไม่มีเงินติดตัว เพราะท่านเป็นผู้มีอัธยาศัยมักน้อยไม่เก็บสะสม แต่น่าประหลาดที่ท่านสามารถสร้าง ปูชนียวัตถุสถานใหญ่ๆ โตๆ สำเร็จหลายแห่ง (บางแห่งสร้างค้างไว้ เช่น พระโตวัดอินทรวิหาร ท่านประสงค์จะให้ผู้อื่นสร้างต่อบ้าง) มีผู้ได้พยายามสังเกตุ กันแล้วแต่ก็ไม่ทราบว่าท่านเอาเงินมาแต่ไหน พระเทพราชแสนยา ว่าคราวหนึ่ง ช่างปูนไปขอเงินค่าจ้าง ก่อสร้างจากเจ้าประคุณสมเด็จโต 1 ชั่ง (80 บาท) ท่านบอกให้หลวงวิชิตรณชัยหลายชาย ไปเอาเงินที่ใต้ที่นอน

ของท่าน หลวงวิชิต ฯ กลับมากราบเรียนว่า ได้ไปค้นหาดูแล้วไม่เห็นมีเงินอยู่เลย ท่านสั่งให้ไปค้นหาใหม่ ก็ได้เงิน 1 ชั่ง เรื่องนี้หลวงวิชิต ฯ ว่าน่าประหลาดนักหนา มีสิ่งหนึ่ง ที่เจ้าประคุณสมเด็จโต ได้ทำไว้ที่วัดระฆัง คือน้ำมน ต์ มีคำเล่ากันว่า เจ้าประคุณสมเด็จโต ได้ปลุกเสกลงเลขยันต์ศิลา 3 ก้อน ก้อนหนึ่ง เอาไปไว้ที่ในสระหลังวัด (สระนี้ตื้นเขินนานแล้ว) ก้อนหนึ่งเอาไว้ในสระกลางน้ำ (สระนี้ยังมีปรากฏอยู่) อีกก้อนหนึ่งเอาไว้ในแม่น้ำตรงหน้าวัด (ห่างเขื่อนราว 2 วา ประมาณว่าอยู่ตรงกลางโป๊ะท่าเรือ) ว่าน้ำในที่ทั้งสามแห่งนั้น มีคุณานุภาพศักดิ์สิทธิ์ต่างกัน คือน้ำที่สระหลังวัดอยู่คงกระพันชาตรี น้ำที่สระกลางวัด ทางเมตตามหานิยม น้ำที่หน้าวัดทำให้เสียงไพเราะ (เหมาะกับนักร้อง) และว่าเมื่อจะตักน้ำที่หน้าวัดน้ำให้ตักตามน้ำ (ห้ามตักทวนน้ำ) ถ้าน้ำนิ่งให้ตักตรงไป อภินิหารของเจ้าประคุณสมเด็จโต นับถือกันสืบมาจนเมื่อท่านถึงมรณภาพแล้ว ดังปรากฏว่ามีผู้คนไปบนบานปิดทองที่รูปหล่อของท่านเนือง ๆ ว่ากันว่าเพียงแต่ตั้งจิต ระลึกถึงท่าน ก็ยังให้เกิดประสิทธิผล อย่างน่ามหัศจรรย์ จะยกมาอ้างเป็นอุทาหรณ์ ดังเช่นเจ้าคุณธรรมกิติ (ลมูล สุตาคโม ป. 6) วัดระฆังกลับไม่ทันรถไฟ ต้องเดินมาลงเรือเมล์โดยสารที่ท่าเรือ พอย่างเข้าชานสถานีเรือ มีชายคนหนึ่ง ในเครื่องแต่งกายชุดดำ เดินออกจากที่กำบังตรงเข้ามาขวางทาง ถามว่า "ท่านจะไปไหน" ตอบว่า จะไปหาเจ้าประคุณสมเด็จโต ขอให้ช่วยคุ้มภัย ท่านว่า แล้วชายคนนั้นก็ออกเดินหลีกทางไปโดยไม่ได้พูดอะไร และอีกคราวหนึ่ง (ดูราว พ.ศ.2485) ท่านไปเทศน์ ที่วัดอินทา-ราม แขวงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้เรือจ้างส่งที่แพหน้าวัดสุวรรณเจดีย์ (ตำบลหัวเวียง) ด้วยหมายจะขึ้นไปพักวัดนั้นก่อน แต่ขึ้นวัดไม่ได้เพราะน้ำท่ วม เวลานั้นดึกมาก ผู้คนนอนหลับกันหมดแล้ว ทั้งฝนก็ตกพรำ ๆ ท่านมิรู้จะทำอย่างไร เลยนั่งพักอยู่บนตุ่มปูนที่ข้างแพนั้น สักครู่หนึ่งมีชาย 2 คน พายเรือทวนนี้ขึ้นไปทางเหนือ ท่านจึงเอาไฟฉายส่องที่ตัวท่านเองให้รู้ว่าเป็นพระ พร้อมกับร้องเรียกให้ช่วยรับส่งขึ้นที่วัด ชาย 2 คนนั้นจะได้ยินหรือไม่ไม่ทราบ แต่หาได้นำพาต่อคำขอร้องของท่านไม่ คงเร่งพายเรือต่อไป ท่านจึงตั้งจิตระลึกถึงเจ้าประคุณสมเด็จโต ว่า เวลานี้ลูกลำบาก ขอให้หลวงพ่อช่วยลูกด้วย ท่านว่า น่าประหลาดที่ต่อมาสัก 4-5 นาที ชาย 2 คนนั้นได้พายเรือมารับท่าน ส่งขึ้นวัด สุวรรณเจดีย์ตามประสงค์ พระอาจารย์ขวัญวิสิฏโฐ เล่าเรื่องหนึ่งว่า คราวหนึ่ง มีงานฉลอง สุพรรณบัฏสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร ณ อยุธยา) ที่วัดระฆังในงานนั้นมีอาจารย์มาประชุมกันหลายรูป พอตกบ่ายฝนตั้งเค้ามืดครึ้ม เสมียน (ตรา) เหมือน บ้านหลังตลาดบ้ านขมิ้น จังหวัดธนบุรี ผู้ซึ่งมีความเคารพในเจ้าประคุณสมเด็จโต มาก ได้กล่าวขึ้นในที่ประชุม ว่าท่านผู้ใดจะสามารถห้ามไม่ให้ฝนตกได้ ที่ประชุมต่างนิ่งไม่มีใครว่าขานแต่อย่างไร เสมียน (ตรา) เหมือน กล่าวต่อไปว่า (สมเด็จโตถึงจะห้ามฝนได้) แล้วผินหน้าไปทางรูปหล่อเจ้าป ระคุณสมเด็จโต จุดธูปเทียนบุชาสักการะตั้งสัตยาธิษฐานขออย่าให้ฝนตกที่วัด ว่าวันนั้นฝนตกเพียงแค่โรงหล่อ หาตกถึงที่วัดระฆังไม่ คนทั้งหลายต่างเห็นอัศจรรย์ยิ่งนัก พรรณาว่าด้วยอภินิหาร พระพุทธรูปที่เจ้าประคุณสมเด็จโต สร้างต่อไป จะกล่าวงถึงพระโตก่อน อันพระโต (หรือเรียกกันว่า "หลวงพ่อโต ") ที่เจ้าประคุณสมเด็จโต สร้างไว้นี้ ดูเหมือนจะมีอภินิหารศักดิ์สิทธิ์ทั้งนั้น ข้อนี้จะพึงสังเกตุเห็นได้ด้วยมีประชาชนไปปิดทองบนบาน ศาลกล่าวและเซียมซีเสี่ยงทายกันเนือง ๆ บางแห่งถึงจัดให้มีงานประจำปี มีพุทธศาสนิ กชนจากแหล่งต่าง ๆ ทั่วประเทศมาชุมนุมกันในคราวหนึ่ง ๆ นับแสน

ว่าเฉพาะพระโตวัดไชโย ปรากฏในหนังสือ "ลิลิตพายัพ" พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ 6 ว่าเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ.2448 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังดำรงค์พระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จประพาสหัวเมืองมณฑลพายัพ ขากลับกรุงเทพ เสด็จทางชลมารคถึงวัดไชโย ได้เสด็จขึ้นนมัสการ ดังที่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นโคลงไว้ดังนี้

"ถึงไชโยหยุดยั้ง นาวา พระเสด็จขึ้นอุรา วาสนั้น
นมัสการปฏิมา กรเกตุ คุณพระฉัตรกั้น เกศข้า ทั้งปวง"

อภินิหารพระโตวัดอินทรวิหาร เป็นนิทัศนุทาหรณ์ พระโตองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์มาก ว่าสามารถคุ้มกันสรรพภัยพิบัติและให้เกิดสุขสวัสดิ์ ลาภผลอย่างมหัศจรรย์ ดังพรรณนาไว้ในเรื่องประวัติ พิมพ์เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2490 ต่อไปนี้ อภินิหารของหลวงพ่อโตศักดิ์สิทธ์มาก ดังเป็นที่ประจักษ์อยู่แล้วโดยทั่วกัน เป็นสักขีพยานซึ่งได้เห็นกันอยู่ในระหว่างที่บ้านเมืองกำลังอยู่ในระหว่างศึก สงคราม (พ.ศ.2484-2487) หลวงพ่อโตหาได้กระทบเทือนอย่างใดไม่ คงอยู่เป็นมิ่งขวัญ เป็นที่สักการะของชาวเราอยู่ตลอดไป ได้มีผู้กล่าวสรรเสริญถึงอภินิหารความศักดิ์สิทธิ์ของท่านอยู่เสมอมิได้ขาด ในยามสงครามประชาชนในเขตอื่นๆ อพยพกันเป็นจ้าระหวั่นแต่ในบริเวณเขตหลวงพ่อโต มิใคร่จะมีใครอพยพกัน ซึ่งมีบางท่านกล่าวว่า จะไม่ยอมไปไกลจากองค์หลวงพ่อโตเป็นอันขาด แต่มีบางท่านจะต้องอพยพ ได้ไปลาสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสสเทว) วัดสุทัศน์ มีรับสั่งว่าอย่าไปเลย ในบริเวณวัดอินทรวิหารเหมาะและปลอดภัยแล้ว เพราะหลวงพ่อโตท่านก็คุ้มครองอยู่ คงจะปัดเป่าภยันตรายไปได้และสมเด็จพระพุฒ าจารย์(โต) ท่านเป็นผู้สร้างได้ทำไว้ดีแล้ว ประชาชนส่วนมากในวัดอินทรวิหารจึงไม่ใคร่อพยพจากไป นอกจากนั้นเมื่อมีภัยทางอากาศเกิดขึ้นในคราวใด ประชาชนในเขตอื่นๆ ยังพลอยหลบภัยเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณวัดอินทรวิหารเป็นจำนวนมาก ปรากฏว่ามีเครื่องบินมาทิ้งลูกระเบิดที่บริ เวณวัดอินทรวิหาร เป็นลูกระเบิดเพลิงรวมด้วยกัน 11 ลูกแต่ไม่ระเบิด และไม่เกิดเพลิงอย่างใด ต่อมาได้มีเครื่องบินมาทิ้งระเบิดที่ตำบลเทเวศร์ โดยเฉพาะองค์หลวงพ่อโตวัดอินทรวิหารใกล้กับจุดอันตรายมากแต่หาเป็นอันตรายแม้แต่น้อยไม่ซึ่งประชาชนส่วนมากที่หลบภัยเข้ามาในบริ เวณหน้าหลวงพ่อโตมองเห็นฝูงเครื่องบินมาทิ้งระเบิดบ่ายโฉมหน้ามุ่งตรงมายังหลวงพ่อโต ครั้นมาถึงในระยะใกล้เครื่องบินฝูงนั้นกลับวกมุ่งไปทางทิศอื่นเสีย ซึ่งดูประหนึ่งหลวงพ่อโตท่านโบกหัตถ์ให้ไปทางทิศอื่นประชาชนและบ้านเรือนในเขตบริเวณหน้าหลวงพ่อโตวัดอินทรวิหารจึ งหาเป็นอันตราย แต่ประการใด เรื่องที่กล่าวมานี้นับว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธ์อยู่มิใช้น้อย แสดงให้เห็นแล้วว่า ลวงพ่อโตวัดอินทรวิหาร านมีอภินิหารความศักดิ์สิทธ์มากเพียงใดจนกระทั่งในทุกวันนี้ประชาชนก็พากันมานมัสการสักการะบูชามิได้ขาดชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาชมพระนคร ก็ยังเลยมานมัสการหลวงพ่อโตเสมอ ตามปกติประชาชนนิยมน้ำมนต์ของท่านมาก มีผู้มาขอ น้ำมนต์ของท่านไม่เว้นแต่ละวัน น้ำมนต์ของทานเมื่ออธิษฐานแล้วใช้ได้ตามความปรารถนา เป็นมหานิยมดีด้วย เวลาที่จะไปหาผู้ใดผู้นั้นก็มีความเมตตากรุณา ก่อนที่จะใช้น้ำมนต์ของท่านให้ได้สมความปรารถนาแล้ว ควรจะทราบวิธีใช้ด้วย คือ

เมือผู้ใดจะเอาน้ำมนต์ของหลวงพ่อไปใช้ค วรหาเครื่องสักการบูชาเช่นธูปเทียนดอกไม้บูชา เสียก่อน แล้วตั้งจิตให้แน่วแน่น้อมระลึกถึงองค์หลวงพ่อโตตลอด จนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ผู้สร้างให้ช่วยตามความปรารถนาแล้วนำน้ำมนต์ไปให้รับประทานและอาบตามความ ประสงค์ ผู้นั้นจะประสบแต่โชคชัย เคราะห์ร้ายก็อาจจะกลับกลา ยเป็นดีได้ พระพิมพ์ของเจ้าประคุณสมเด็จโต หรือเรียกว่า "พระสมเด็จ" นั้น เจ้าประคุณสมเด็จได้สร้างขึ้นไว้ด้วยมุ่งหมายจะให้เป็นการ สืบต่ออายุพระศาสนาเป็นข้อสำคัญ แต่น่าประหลาดอยู่ ที่คนทั้งหลายต่างนับถือพรสมเด็จเป็นเครื่องรางที่ทรงคุณานุภาพเป็นอย่าง วิเศษ ว่าในบรรดาพระเครื่องราง พระสมเด็จเด่นอยู่ในความนิยม องสังคมในทุกยุคทุกสมัย ละว่าจะหาซื้อได้ด้วย เงินตราในราคาแพงมาก อันเรื่องเกี่ยวกับอภินิหารพระสมเด็จนั้น ได้ฟังเล่ากันมากมายหลายเรื่อง กล่าวกันว่า ภายหลังแต่เจ้าประคุณสมเด็จโต ถึงมรณะภาพพระสมเด็จ ที่ใส่บาตร สัด และกระบุงตั้งไว้ที่หอสวดมนต์นั้น ได้ขนย้ายเอาไปไว้ที่ในพระวิหารวัดระฆัง (บนเพดานพระวิหารก็มี) โดยมิได้มีการพิทักษ์รักษากันอย่างไร เป็นต้นว่าประตูวิหารก็ไม่ได้ใส่กุญแจ ในปีหนึ่งเป็นเทศกาลตรุษสงกรานต์ มีทหารเรือหลายคนมาเล่นการพนันที่หน้าวัด เช่ น หยอดหลุม ทอยกอง เป็นต้น จะเนื่องด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ ทหารเรือเหล่านั้นได้เกิดวิวาทถึงชกต่อยตีรันกันเป็นโกลาหล ทหารเรือคนหนึ่งได้เข้าไปเอาพระสมเด็จในพระวิหารมาอมไว้องค์หนึ่งแล้วกลับมาชกต่อยตีรัน กันต่อไปที่สุดปรากฏว่าทหารเรือคนนี้ไม่ได้รับบาดเจ็บอย่างไร แม้ รอยฟกช้ำก็ไม่มี ส่วนทหารเรือคนอื่น ๆ ต่างได้รับบาดเจ็บ ที่ร่างกายมีบาดแผลมากบ้างน้อยบ้างทุกคน อีกเรื่องหนึ่งว่า คราวหนึ่งมีชายคนหนึ่งอยู่บ้านตำบลไชโย จังหวัดอ่างทอง ป่วยเป็นโรคอหิวาต์ คืนหนึ่งฝันว่า เจ้าประคุณสมเด็จโต มาบอกว่า "ยังไม่ตายให้ไปเอาพระสมเด็จที่บนเพดานพระวิหารวัดระฆังมาทำน้ำมนต์กินเถิด" พวกญาติได้พยายามแจวเรือกันมา อาพระสมเด็จไปอธิษฐาน น้ำมนต์ให้กิน หายจากโรคนั้น พระอาจารย์ขวัญ วิสิฏโฐ เล่าว่า มีหญิงคนหนึ่ง ชื่อจัน ภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัดอ่างทอง คุ้นเคยสนิทสนมกับเ จ้าประคุณสมเด็จโต แต่ยังเยาว์วัย ต่อมานางจันได้ย้ายมาประกอบอาชีพตั้งร้านค้าอยู่ทางแขวงจังหวัดนนทบุรี ภายหลังยากจนลงเพราะการค้าขาดทุนนางจันได้ยินกิตติศัพท์เลื่องลือถึง คุณวิเศษของเจ้าประคุณสมเด็จโต วันหนึ่งจึงเข้าไปหาท่าน สนทนากันในตอนหนึ่ง นางจันกล่าวว่า "เวลานี้ดิฉันยากจนมาก" ท่านว่า "มาที่นี่ไม่จนหรอกแม่จัน" แล้วท่านหยิบพระประจำวันให้นางจันองค์หนึ่ง บอกให้อาราธนาทำน้ำมนต์อธิษฐานตามปรารถนา และว่า "ถ้าแม่จันรวยแล้วอย่ามาหาฉันอีกนะ" นางจันกราบเรียนถามว่า "เป็นยังไรหล่ะเจ้าคะ?" ท่านตอบว่า "ฉันไม่ชอบคนรวย ฉันช อบคนจน" ว่านางจันได้พระมาแล้วทำตามที่ท่านบอก แต่นั้นการค้าก็เจริญขึ้นโดยลำดับ ที่สุดนางจันก็ตั้งตัวได้เป็นหลักฐานผู้หนึ่งในถิ่นนั้น นางจันทีอายุอ่อนกว่าเจ้าประคุณสมเด็จโต เรียกเจ้าประคุณสมเด็จโต ว่า "หลวงพี่" มีคนถามนางจันว่า "รวยแล้วทำไมจึงไม่ไปหาสมเด็จโต อีกเล่า" นางจันตอบว่า "เพราะหลวงพี่โตสั่งไว้ว่า ถ้ารวยแล้วห้ามไม่ให้ไปหา หลวงพี่โตนี่แหละศักดิ์สิทธิ์นัก พูดคำไหนต้องเป็นคำนั้น " ร้อยเอกหลวงวิจารณ์พลฉกรรจ์ (แสวง ผลวัฒนะ) สัสดีจังหวัดกาญจนบุรี ว่า คราวหนึ่งไปราชการทหารที่ตำบลพนมทวนในจังหวัดนั้น ถูกคนร้ายล อบยิงหลายนัด แต่ไม่เป็นอันตราย ว่าเพราะมีพระสมเด็จที่บิดา (นายอาญาราช อิ่ม ซึ่งเมื่อบวชเป็นต้นกุฎิเจ้าประคุณสมเด็จโต ให้ไว้) นายเปลื้อง แจ่มใส ว่าเมื่อยังรับราชการในกรมรถไฟ แผนกช่างเวลา

นั้นอายุราว 25 ปี คราวหนึ่งได้ขึ้นไปตรวจทางรถไฟสายเหนือซึ่งเพิ่งสร้างเสร็จขณะยืนตรวจการ อยู่ท้ายรถถึงที่แห่งหนึ่ง (ตำบลบ้านแม่ปีน จังหวัดแพร่) รถแล่นเข้าโค้ง พอนายเปลื้องประมาทตัวนายเปลื้องได้พลัดตกจากรถลงไปนอนอยู่ข้างทาง (เวลาตกนั้นรู้สึกตัวเบามาก) แต่ไม่ได้รับบาดเจ็บอย่างใด เป็นเพียงเท้าขัดยอกบ้างเล็กน้อยเท่านั้น นายเปลื้องว่าที่ตัวไม่มีอะไรนอกจากพระสมเด็จ จึงเชื่อมั่นว่าที่ไม่เป็นอันตรายนั้นเป็นเพราะอานุภาพพระสมเด็จแน่นอน พระอาหรภัตรพิสิฐ (เล็ก อุณหนันท์) เล่า เรื่องหนึ่งว่า คราวหนึ่งหญิงลูกจ้างคนหนึ่งชื่อรูป เกิดโรคท้องเดินจนตัวซีด (เข้าใจว่าเป็นโรคอหิวาต์) ในเวลานั้นดึกมากราว 1.00 น. ไม่ทราบว่าจะไปหายาที่ไหน นึกขึ้นถึงพระสมเด็จที่มีอยู่ (เป็นพระชนิดปรกโพธิ์ใบ) คุณพระจึงอาราธนาทำน้ำมนต์ให้กินบ้าง เอาตบศีรษะบ้าง สักครู่หนึ่งก็นอนหลับ เมื่อตื่นขึ้นหญิงลูกจ้างบอกว่า ได้ฝันว่า มีพระสงฆ์ชราภาพ องค์หนึ่งมาบอกว่า "ยังไม่ตาย" ถ้าได้กินน้ำมนต์นั้นเรื่อยๆ มาจนอาการโรคคลายหายเป็นปกติดี เรื่องหนึ่งว่าเมื่อภรรยาจะคลอดบุตรคนสุดท้อง เจ็บครรภ์อยู่จนถึง 3 วันก็ยังไม่คลอด จึงจุดธูปเทียน บูชาสักการะอาราธนาพระสมเด็จลงแช่ในน้ำ ตั้งจิตอธิษฐานตามประสงค์ แล้วเอาน้ำนั้นให้กินบ้าง ตบศี รษะบ้าง ว่าไม่ช้านักก็คลอดอย่างง่ายดาย แขกที่พาหุรัดคนหนึ่ง ซึ่งชอบพอคุ้นเคยกับคุณพระบอกว่า ที่เขาได้ภรรยา 3 คนที่อยู่ด้วยกันในเวลานี้นั้น เพราะเขาเอาพระสมเด็จฝนให้กินทุกคน (ว่าพระนั้นเป็นพระสมเด็จกรุวัดใหม่บางขุนพรหม) พระสมเด็จงูไม่ข้าม คราวหนึ่งมีงูเลื้ อยมา คุณพระได้เอาพระเครื่องเหล่านั้น ทำดังนี้หลายครั้ง ปรากฏว่างูมิได้เลื่อยข้ามพระสมเด็จ แม้แต่เลื้อยเข้ามาใกล้ก็ไม่มี ส่วนพระเครื่องชนิดอื่น ๆ งูได้เลื้อยข้ามบ้าง เลื้อยเฉียดไปบ้าง คุณพระอาทรฯ เล่าต่อไปว่า ตัวคุณพระเองได้เคยฝ่าอันตรายมาหลายครั้ง แต่ก็ปลอดภัยทุกคราว และว่าน่าประหลาดอย่างหนึ่ง ที่คนกำลังทะเลาะวิวาทถึงจะทำร้ายกัน ถ้าเรามีพระสมเด็จอยู่กับตัวเข้าไปห้ามปราม คนเหล่านั้นจะเลิกทะเลาะต่างแยกย้ายกันไปทันที พระสมเด็จแก้โรคอหิวาต์ เมื่อปีระกา พ.ศ.2416 เกิดโรคอหิวาต์ (โรคป่วง) ครั้งใหญ่ ผู้คนล้มตายกันมาก กล่าวในจดหมายเหตุบัญชีน้ำฝนของ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (เล่ม3) ดังนี้

> "ระกาความไข้ คนตายนับได้ เกือบใกล้สี่พัน เบาน้อยกว่าเก่า หาเท่าลดกันมะโรงก่อนนั้น
> แสนหนึ่งบัญชี เขาจดหมายไว้ในสมุดปูนมีมากกว่าดังนี้เป็นไป (เดือน 8 ข้างขึ้น)
> เกิดไข้ในวัดม้วย วันละคน ตั้งแต่สองค่ำดล หกเว้น
> ศิษย์พระวอดวายชนม์ ถึงสี่ เทียวนา บางพวกไกลโรคเร้น ชีพตั้ง ยังเหลือ
> จบเสร็จเผด็จสิ้น ปีระกา โรคป่วงเกิดมีมา ทั่วดาน
> น้ำน้อยไม่เข้านา เสียมาก เทียวแฮ ในทุ่งรวงข้าวม้าน ไค่กล้า นาเสีย"

กล่าวกันว่า ในคราวนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระราชทานแจกสมเด็จ (ชนิดปรกเมล็ดโพธิ์ ที่เรียกกันว่า "สมเด็จเขียว") ว่าคนเป็นอันมากได้รอดตายเพราะพระสมเด็จนั้น จึงเกิดกิตติศัพท์เลื่องลือกันแพร่หลายสืบมา

6. ประวัติการสร้างพระนางพญา วัดนางพญา จังหวัดพิษณุโลก

พระนางพญา หรือ พระพิมพ์นางพญา ซึ่งนิยมกันว่าเป็น ราชินีแห่งพระเครื่อง เป็นพระเครื่องที่พบอยู่ในพระเจดีย์ และบริเวณวัดนางพญา จังหวัดพิษณุโลก ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดสร้างไว้ในแผ่นจาลึกลานทองขอพระครูอนุโยค วัดราชบูรณะ มีผู้คัดลอกกันไว้ว่า พระนางพญาสร้าง ในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา จากการพิจารณาเนื้อดินและพุทธศิลปะของพระนางพญาแล้ว มีความเก่าถึงช่วงต้นๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเฉพาะพิมพ์เข่าโค้งช่างในสมัยอยุธยาได้สร้างขึ้นเลียนแบบศิลปะสมัยสุโขทัย ซึ่งเห็นได้อย่างเด่นชัดนอกจากพิมพ์นี้พิมพ์เข่าตร ง ยังมีลักษณะใกล้เคียงกับศิลปะสมัยพระเจ้าอู่ทอง 2 จากภูมิสถานของวัดนางพญาก็อยู่ในสกุลช่างเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงกษัตริย์ทุกพระองค์ที่เคยครองเมืองพิษณุโลกแล้วพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถครองเมืองพิษณุโลกนานที่สุดในสมัยกรุงศรีอยุธยานับเป็นยุคทองของพระพุทธศาสน า ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองพิษณุโลกเป็นราชธานีแห่งที่ 2 มีความพรั่งพร้อมทั้งกำลังพลและกำลังทางเศรษฐกิจ พระนางพญาคงสร้างขึ้นเมื่อปลายปี พ .ศ.2007 - 2025 ในคราวเดียวกันกับที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก่อสร้างพระปรางค์แบบต้นสมัยอยุธยาที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกและได้บูรณะพระสถูปเจดีย์ใหญ่ ฐานคล้ายเจดีย์มอญ ที่วัดราชบูรณะ ซึ่งพระสถูปเจดีย์องค์นี้ยังเป็นสง่า อยู่ริมฝั่งลำน้ำน่านจนบัดนี้ พระนางพญา เป็นพระดินเผาที่มีเนื้อหยาบที่สุดในบรรดาพระเนื้อดินชุดเบญจภาคีมีเนื้อสีอิฐแดงเหลือง เนื้อเขียวเนื้อดำ จุดเด่นของเนื้อพระนางพญา คือ มวลดินประเภทเม็ดทรายที่แทรกปนอยู่ในเนื้อเป็นจำนวนมากเรียกกันว่าเม็ดแร่ ขนาดสัณฐานของเม็ดทรายจะต้องใกล้เคียงกันทั่วองค์พระ เพราะเป็นเนื้อที่ผ่านการกรองมาแล้วพิมพ์และตำหนิเอกลักษณ์พระนางพญามี 7 พิมพ์ด้วยกันคือ

1. พิมพ์เข่าโค้ง
2. พิมพ์เข่าตรง
3. พิมพ์เข่าตรง (มือตกเข่า)
4. พิมพ์อกนูนใหญ่
5. พิมพ์สังฆาฏิ
6. พิมพ์อกนูนเล็ก
7. พิมพ์อกแฟบ (พิมพ์เทวดา)

ตำหนิเอกลักษณ์

1. พระเกศเหมือนปลีกล้วย
2. ปรากฏกระจังหน้าชัดเจน
3. หน้าผากด้านขวาขององค์พระจะยุบหรือบุบน้อยกว่าหน้าผากด้านซ้ายขององค์พระ
4. ปลายหูด้านซ้ายมือขององค์พระ จะติดเชื่อมกับสังฆาฏิ

5. ปลายหูด้านขวามือขององค์พระ จะแตกเป็นหางแซงแซว
6. เส้นอังสะจะซ้อนเข้าใต้รักแร้
7. จะมีเม็ดผดขึ้นอยู่ระหว่างเส้นอังสะกับเส้นสังฆาฏิ
8. ท้องขององค์พระจะมีกล้ามเนื้อเป็น 3 ลอน
9. ปลายมือพระหัตถ์ข้างซ้ายขององค์พระจะแหลมแตกเป็นหางแซงแซว
10. พระหัตถ์ที่วางบนเข่า จะไม่มีนิ้วมือยื่นเลยลงมาให้เห็น

พระนางพญาพิษณุโลก จัดว่าเป็นพระเนื้อดิน ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง เ ป็นพระชั้นนำที่สุด ของเมืองพิษณุโลกและถูกจัดให้เป็นพระในชุด "เบญจภาคี" ที่ถือว่าสุดยอดของประเทศไทยอีกด้วย

พระนางพญากำเนิดที่ "วัดนางพญา" พิษณุโลกความจริงวัดนางพญาก็เป็นวัดเดียวกับ "วัดราชบูรณะ" ต่อมาภายหลังได้สร้างถนนผ่ากลางเลยกลางเป็น 2 วัด การได้ชื่อว่า "วัดนางพญา" ก็เพราะได้พบพระนางพญานั่นเอง ตามการสันนิฐาน พระนางพญานั้นเป็นผู้ที่สร้างคือ "พระวิษุสุทธิกษัตรี" มเหสีของ "สมเด็จพระมหาธรรมราชา" ผู้ที่ได้สร้างหรือปฏิสังขรณ์วัดราชบูรณะ ซึ่งเป็นบริเวณที่พบพระนางพญานั่นเอง เข้าใจว่าการสร้างพระนางพญ านั้นประมาณปี พ.ศ. 2090 – 2100 หรือประมาณสี่ร้อยกว่าปี พระนางพญา เป็นพระรูปทรงสามเหลี่ยมทุกพิมพ์นั่งมารวิชัยไม่ประทับบนอาสนะหรือมีฐานรองรับ รูปทรงงดงามแทบทุกพิมพ์โดยเฉพาะจะเน้นบริเวณอกที่ตั้งนูนเด่นและลำแขนทอด อ่อนช้อยคล้ายกับ "ผู้หญิง" จึงเรียกพระพิมพ์นี้ว่าพระพิมพ์ "นางพญา" อีกประการหนึ่งก็คือผู้ที่สร้างก็คือ "พระวิสุทธิกษัตรี" นั่นเอง พระนางพญาถูกค้นพบเมื่อประมาณ พ .ศ. 2444 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 จะเสด็จประพาสเมืองพิษณุโลก ทางจังหวัดจึงเตรียมการรับเสด็จที่วัดนางพญา โดยจัดการสร้างปรัมพิธีรับเสด็จ เมื่อคนงานขุดหลุมก็เกิดพบพระจำนานมาก ก็คือพระนางพญานั่นเอง ทางจังหวัดและเจ้าอาวาสก็เก็บพระเหล่านั้นไว้ พอสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จ ทางเจ้าอาวาสและทางจังหวัดก็ได้นำพระขึ้นทูลเกล้าฯ สมเด็จพุทธเจ้าหลวงก็ได้ทรงแจกจ่ายให้แก่ราชบริพารที่ตามเสด็จถ้วนหน้า ส่วนที่เหลือก็นำกลับกรุงเทพฯ

พระนางพญา ถูกค้นพบต่อมาอีกหลายกรุ แต่ก็เป็นพระพิมพ์เดียวกันกับพระที่พบที่วัดนางพญาทุกอย่าง และเนื้อพระก็เนื้อเดียวกัน อาจจะแตกต่างกันก็เพียงภูมิประเทศที่ค้นพบ เช่น พบที่บ้าน “ตาปาน” บริเวณนี้น้ำท่วมประจำ พระเสียผิวมีเม็ดแร่ลอยมาก จึงเรียกว่า “กรุน้ำ” ในปี พ.ศ. 2479 มีผู้พบพระนางพญา ที่วัด "อินทรวิหาร" บรรจุอยู่ในบาตรที่เจดีย์องค์เล็ก ต่อมามีผู้ค้นพบพระนางพญาที่วัดเลียบ (ราชบูรณะ) ในกรุงเทพฯ พบที่ "พระราชวังบวรมงคล" (วังหน้า) พบที่ "วัดสังฆจาย" ฝั่งธนบุรี ครั้งสุดท้ายพบที่ "วัดราชบูรณะ" จังหวัดพิษณุโลกอีกครั้ง เมื่อมีการทำท่อระบายน้ำในบริเวณวัดประมาณปี พ.ศ. 2532 พระนางพญา เป็นพระที่สร้างจากเนื้อดิน ผสมว่าน เกสรดอกไม้ 108 ตลอดจนแร่กรวดทรายต่าง ๆ แล้วนำไปเผา พระส่วนใหญ่จะมีเนื้อหยาบ ที่ละเอียดอ่อนจะมีน้อยกว่ามาก มีทั้งหมด 7 พิมพ์ด้วยกัน คือ

1. พิมพ์เข่าโค้งถือเป็นพิมพ์ใหญ่พิมพ์หนึ่ง

2. พิมพ์เข่าตรง ถือเป็นพิมพ์ใหญ่ โดยเฉพาะพิมพ์เข่าตรง แยกออกเป็น2 พิมพ์ด้วยกัน คือ พิมพ์เข่าตรง "ธรรมดา" กับพิมพ์เข่าตรง "มือตกเข่า" แต่ทั้งสองพิมพ์ก็ถือว่าอยู่ในความนิยมเหมือนกันทั้งคู่

3. พิมพ์อกนูนใหญ่ถือเป็นพิมพ์ใหญ่

4. พิมพ์สังฆาฏิถือเป็นพิมพ์กลาง

5. พิมพ์อกแฟบ(หรือพิมพ์เทวดาถือเป็นพิมพ์เล็ก)

6. พิมพ์อกนูนเล็กถือเป็นพิมพ์เล็ก

7. พิมพ์พิเศษ เช่น พิมพ์เข่าบ่วง หรือพิมพ์ใหญ่พิเศษ

พระนางพญาไม่ว่าพิมพ์ไหน ลักษณะของเนื้อจะเหมือนกันหมด ผิดกันแต่พิมพ์และทรงเท่านั้น ส่วนทางด้านพุทธคุณนั้นยอดเยี่ยมทางด้านเมตตามหานิยม และแคล้วคลาดเป็นเลิศ สมกับเป็นหนึ่งในห้าชุดของชุดเบญจภาคีนั้นเอง

7. ประวัติพระซุ้มกอ(พระกำแพงซุ้มกอ)จ.กำแพงเพชร

พระกำแพงซุ้มกอ จัดเป็นพระที่สุดยอด และเอกของเมืองกำแพงเพชร เป็นพระที่อมตะทั้งพุทธศิลป์ และพุทธคุณ ถูกจัดอยู่ในชุดเบญจภาคีที่สูงสุดของพระเครื่องเมืองไทย พระกำแพงซุ้มกอเป็นพระที่ทำจากเนื้อดินผสมว่านและเกสรดอกไม้ และทำจากเนื้อชิน ก็มีพุทธลักษณะของพระซุ้มกอนั้นองค์พระประติมากรรม ในสมัยสุโขทัย นั่งสมาธิลายกนกอยู่ด้านข้างขององค์พระนั่งประทับอยู่บนบัวเล็บช้างขอบของพิมพ์พระจะโค้งมนลักษณะคล้ายตัว ก .ไก่ คนเก่าๆ จึงเรียกว่า "พระซุ้ม-กอ" พระกำแพงซุ้มกอ ที่ค้นพบมีด้วยกัน 5 พิมพ์ ประกอบด้วย พิมพ์ใหญ่ แยกออกเป็น 2 ประเภท คือ มีลายกนกและไม่มีลายกนก พระที่ไม่มีลายกนกส่วนใหญ่มักจะมีสีดำ หรือสีน้ำตาลแก่ซึ่งเรามักจะเรียกว่า "พระกำแพงซุ้มกอดำ" พิมพ์กลาง ,พิมพ์เล็ก ,พิมพ์เล็กพัดโบก ,พิมพ์ขนมเปี๊ยะ

พระกำแพงซุ้มกอ ทั้งมีลายกนกและไม่มีลายกนก เป็นพระที่มีศิลปะของสุโขทัย ปนกับศิลปะศรีลังกา โดยเฉพาะไม่มีลายกน กจะเห็นว่าเป็นศิลปะศรีลังกาอย่างเด่นชัด พระกำแพงซุ้มกอเนื้อขององค์พระ ใช้ดินผสมกับว่านเกสรดอกไม้ จึงทำให้เนื้อของพระซุ้มกอมีลักษณะนุ่มมันละเอียดเมื่อนำสาลีหรือผ้ามาเช็ดถูจะเกิดลักษณะมันวาวขึ้นทันที ลักษณะของเนื้อที่เด่นชัดอีกประการหนึ่ง คือตามผิวขององค์พ ระจะมีจุดสีแดง ๆ ซึ่งเราเรียกว่า "ว่านดอกมะขาม" และตามซอกขององค์พระจะมีจุดดำ ๆ ซึ่งเราเรียกว่า "ราดำจับอยู่ตามบริเวณซอกของพระ " พระกำแพงซุ้มกอนั้นนอกจากเนื้อดินยังพบเนื้อชินและชนิดที่เป็นเนื้อว่านล้วน ๆ ก็มีแต่น้อยมาก พระกำแพงซุ้มกอที่ขุดค้นพบนั้นจะปรากฏอยู่ตามบริเวณวัดบรมธาตุ วัดพิกุล วัดฤาษีและตลอดบริเวณลานทุ่งเศรษฐีพระกำแพงซุ้มกอที่ไม่มีลายกนกที่มีสีน้ำตาลนั้นจัดเป็นพระที่หาได้ยากมาก เพราะส่วนใหญ่จะมีสีดำ

พระกำแพงซุ้มกอ เป็นพระพุทธคุณนั้นไม่ต้องพูดถึง เพราะพระกำแพงซุ้มกอ มีครบเครื่อง ไม่ว่าเรื่อง เมตตามหานิยม แคล้วคลาด ตลอดจนเรื่องโชคลาภ จนมีคำพูดที่พูดติดปากกันมาแต่โบราณกาลว่า “มีกูแล้วไม่จน” ประกอบกับพระกำแพงซุ้มกอ ถูกจัดอยู่หนึ่งในห้าของชุดเบญจภาคี ความต้องการของนักนิยมพระเครื่องจึงมีความต้องการสูงเพราะทุกคนต้องการแต่พระกำแพงซุ้มกอทั้งนั้น ราคาเช่าหาจึงแพงมาก และหาได้ยากมากด้วย พระกำแพงซุ้มกอ ไม่ว่าจะเป็นพิมพ์ไหนก็ตามหรือจะเป็นเนื้อดิน เนื้อว่าน ตลอดจนเนื้อชิน พุทธคุณเหมือนกันหมด แล้วแต่ว่าท่านจะหาพิมพ์ไหนมาได้

พระกำแพงซุ้มกอ จึงจัดว่าอยู่ในพระอมตะพระกรุอันทรงคุณค่าที่ควรค่าแก่การหา และนำมาเพื่อเป็นศิริมงคล เป็นอย่างมากทีเดียว

ประวัติความเป็นมาของพระซุ้มกอ

พระเครื่องสกุลกำแพงเพชร มีตำนานปรากฏชัดเจน จากการพบจารึกบนแผ่นลานเงิน ในกรุขณะรื้อพระเจดีย์องค์ใหญ่ของวัดพระบรมธาตุ เมืองนครชุม และเมื่อ .ศ.2392 สมเด็จพระพุฒาจารย์โต พรหมรังสี แห่งวัดระฆัง ซึ่งขึ้นมาเยี่ยมญาติที่เมืองกำแพงเพชร ก็ได้อ่านศิลาจารึกอักษรไทยโบราณที่วัดเสด็จฝั่งเมืองกำแพงเพชร มีอยู่ในจารึกได้กล่าวถึงพิธีการสร้างพระอุปเท่ห์ การอาราธนาพระรวมถึงพุทธานุภาพอย่างมหัศจรรย์ ของพระเครื่องสกุลกำแพงเพชรทั้งหลาย นอกจากนี้ในพระรา ชนิพนธ์ เรื่องเสด็จประพาสกำแพงเพชร ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งเขียนในปี พ.ศ. 2449 ก็ได้กล่าวถึงจารึกบนแผ่นลานทอง อันมีข้อความเกี่ยวกับการขุดพบพระต่างๆ ตามกรุต่างๆ หลักฐานชิ้นสำคัญอันเกี่ยวกับเมืองกำแพงเพชร ได้แก่ศิลาจารึกนครชุมที่กล่าวถึ งการสร้างเมืองโดยพระมหาธรรมราชาลิไทในราวปีพ.ศ.1279

จากหลักฐานการศึกษา เทียบเคียงทั้งหลายมีข้อสันนิษฐาน ที่เชื่อถือได้โดยสรุปว่า พระซุ้มกอสร้างโดยพระมหาธรรมราชาลิไท เมื่อครั้งดำรงพระยศผู้ครองเมืองชากังราว ในฐานะเมืองหน้าด่านสำคัญของอาณาจักรสุโขทัย ก่อนที่จะได้ทรงรับสถาปนาเป็นกษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งราชวงศ์สุโขทัย ดังนั้นอายุการสร้างของพระซุ้มกอจนถึงปัจจุบัน จึงมีประมาณ 700-800 ปี

พระซุ้มกอที่ได้รับความนิยมมีทั้งหมด 4 พิมพ์ คือ

พระซุ้มกอ พิมพ์ใหญ่มีกนก , พระซุ้มกอ พิมพ์ใหญ่ไม่มีกนก , พระซุ้มกอ พิมพ์กลาง , พระซุ้มกอ พิมพ์ขนมเปี๊ยะ

เนื้อของพระกำแพงซุ้มกอมีดังนี้

เนื้อดินผสมว่านและเกสรดอกไม้ เป็นเนื้อที่ได้รับความนิยมสูงสุด ,เนื้อว่าน แบ่งเป็นเนื้อว่านล้วนๆ และเนื้อว่านหน้าทองคำ เนื้อว่านหน้าเงิน ,เนื้อชินเงิน ,เนื้อว่านและเนื้อชินเงิน ปัจจุบันหาพบยาก

พิมพ์ใหญ่มีลายกนก เป็นพิมพ์ที่พบเห็นแพร่หลาย เป็นพระปางสมาธิ บนฐานบัว มีซุ้มลายกนกรอบองค์พระเป็นพระดินเผาผสมว่านและเกสรดอกไม้ตามผิวจะมีจุดแดงๆ เรียกว่า แร่ดอกมะขาม ซึ่งเป็นวัตถุธาตุตะกูลเหล็กไหล จุดดำเรียกรารัก จับกระจายเป็นหย่อมๆ พิมพ์ใหญ่ไมมีลายกนก คือพระซุ้มกอดำ เป็นเนื้อที่หายากมาก ราคาแพง พบที่กรุวัดบรมธาตุ , วัดพิกลุและกรุนาตาคำ พิมพ์กลาง มีลักษณะใกล้เคียงกับพิมพ์ใหญ่ลายกนก เพียงแต่บางและตื้นกว่า หายาก พิมพ์ขนมเปี๊ยะ ความจริงก็เป็นพิมพ์ต่างๆ นั่นเอง เพียงแต่ไม่ได้ตัดขอบมนออก จึ งดูคล้ายขนมเปี๊ยะ

การค้นพบพระกำแพงซุ้มกอ

เมื่อ พ.ศ.2392 สมเด็จพระพุฒาจารย์โต วัดระฆัง ได้ไปเยี่ยมญาติที่เมืองกำแพงเพชร ได้พบศิลาจากรึก ที่วัดเสด็จ จึงทราบว่ามีพระเจดีย์ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิง ฝั่งเมืองนครชุมเก่า ท่านจึงชักชวนเจ้าเมืองออกสำรว จ ก็พบเจดีย์ 3 องค์ อยู่ใกล้ๆ กัน แต่ชำรุดมาก จึงได้ชักชวนเจ้าเมืองทำการรื้อพระเจดีย์เก่าทั้ง 3 องค์ รวมเป็นองค์เดียวกัน เมื่อรื้อถอนจึงพบพระเครื่องซุ้มกอ จำนวนมาก หลวงปู่จึงนำเข้ากรุงเทพฯ ส่วนหนึ่งพร้อมเศษอิฐหิน และบันทึกใบลาน แล้วนำมาสร้างพระสมเด็จของท่าน จนขึ้นชื่อลือกระฉ่อน เพราะสร้างตามสูตรการสร้างพระซุ้มกอ ส่วนการสร้างเจดีย์ยังไม่ทันแล้วเสร็จ เจ้าเมืองก็ด่วนลาลับ ต่อมาพระยาตะก่ำ ขุนนางพม่า จึงปฏิสังขรณ์ต่อ จนเสร็จ จึงมีรูปลักษณ์เป็นเจดีย์พม่า พระกำแพงซุ้มกอ เป็นพระศิลปะสุโขทัยยุคต้น สร้างประมาณ พ.ศ.1900 สมัยพญาลิไท ขุดค้นพบหลายกรุ โดยครั้งแรกพบ ณ วัดพระบรมธาตุ โดยหลวงปู่โต ต่อมา พ.ศ.2490 และ 2501 ก็พบอีก แต่ไม่มาก ปี 2505 และ 2509 พบจากกรุวัดพิกุลทอง , วัดฤาษี วัดหนองลังกา และวัดซุ้มกอ

พระซุ้มกอ พิมพ์มีกนก ขุดค้นพบบริเวณฝั่งตะวันตกของลำแม่น้ำปิ ง จังหวัดกำแพงเพชร เป็นบริเวณทุ่งกว้างที่มีชื่อว่า " ลานทุ่งเศรษฐี " หรือโบราณเรียกว่า " เมืองนครชุมเก่า " บริเวณลานทุ่งเศรษฐีอันกว้างใหญ่นี้ ปรากฏซากโบราณสถานอยู่มากมาย เป็นชื่อวัดนับสิบกว่าวัดด้วยกัน พระซุ้มกอ พิมพ์ใหญ่ พิมพ์มีกนก ขุดพบที่กรุวัดมหาธาตุ กรุวัดพิกุล หรือหนองพิกุล กรุฤาษี กรุตาพุ่ม กรุนาตาคำ กรุลานดอกไม้ กรุวัดหนองลังกา และเจดีย์กลางทุ่ง ส่วนพระนามของพระซุ้มกอนั้น เป็นเอกลักษณ์ของซุ้มประภามณฑล ที่ครอบเศียรองค์พระ เป็นซุ้มโค้งงอเหมือน ก . ไก่ เลยเรียกติดปากมาตั้งแต่โบราณว่า " พระซุ้มกอ " พระกำแพงซุ้มกอ สันนิษฐานว่า จะสร้างในสมัย พระมหาธรรมราชาลิไท แห่งสุโขทัย พระพุทธศิลปะขององค์พระจะสง่างาม มีความล้ำสัน นั่งขัดสมาธิราบอยู่บนบัลลังก์บัวเล็บช้างภายใต้ซุ้มเรือนกนก, พระซุ้มกอ, พิมพ์ใหญ่, พิมพ์มีกนก

เป็นพระที่ขุดพบ มีจำนวนค่อนข้างน้อย เนื้อดิ นเผา เป็นพระที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ไม่เหมือนพระเครื่องดินเผาทั่วไป เป็นพระดินเผาที่มีเนื้อค่อนข้างนิ่ม ละเอียด ไม่มีเม็ดกรวดเจือปน เนื้อขององค์พระจะดูค่อนข้างจะเปื่อยและยุ่ยง่าย เหมือนพระดินดิบ คือเหมือนพระที่ไม่ผ่านการเผามา มีว่านดอกมะขามสีแดงปรากฏให้เห็นทั่วองค์พระ

ตำหนิเอกลักษณ์ การสังเกตพระซุ้มกอ

พระเกศเป็นเกศปลี ปลายแหลมสอบเข้า ,พระเนตรรี ลอยอยู่ในเบ้า ,พระนาสิกเป็นแท่งแหลม, พระโอษฐ์เล็ก ,พระกรรณโค้งเป็นแบบหูบายศรีเบาๆ , ยอดองค์ใต้คอเป็นแอ่งกระทะเบาๆ ,กนกข้างแขนขวาองค์พระเป็นเลข 6 ฝรั่ง, สังฆาฏิเป็นลำเล็ก, ซอกแขนลึก, ชายจีวรยาวเข้าไปซอกแขน, พระหัตถ์ขวากระดกขึ้นเล็กน้อย

8. ประวัติ พระผงสุพรรณ วัดพระศรีมหาธาตุ

ศิลปะแห่งองค์พระผงสุพรรณ จากสำเนาจารึกลานทองที่ค้นพบกล่าวถึงการสร้างพระผงสุพรรณไว้ ความว่า ศุภมัสดุ 1265 สิทธิการิยะ แสดงบอกไว้ให้รู้ว่า ฤาษีทั้งสี่ตน พระฤาษีพิมพิลาไลย์เป็นประธาน เราจะทำด้วยฤทธิ์ ทำด้วยเครื่องประดิษฐ์มีสุวรรณเป็นต้น คือบรมกษัตริย์พระยาศรีธรรมโศกราช เป็นผู้มีศรัทธา พระฤาษีทั้งสี่ตนจึงพร้อมกันนำเอาแต่ว่านทั้งหลาย พระฤาษีจึงอัญเชิญเทวดามาช่วยกันทำพิธีเป็นพระพิมพ์ไว้สถานหนึ่งแดง สถานหนึ่งดำ ให้เอาว่านทำเป็นผงก้อน พิมพ์ด้วยลายมือของมหาเถระปิยะทัสสะสี ศรีสารีบุตร คือ เป็นใหญ่เป็นประธานในที่นั้น ได้เอาแร่ต่าง ๆ มีอานุภาพต่างกัน เสกด้วยมนต์คาถาครบ 3 เดือน แล้วท่านให้เอาไปประดิษฐ์ไว้ในสถูปแห่งหนึ่งที่เมืองพันทูม ถ้าผู้ใดพบเห็นให้รับเอาไปไว้สักการบูชาเป็นของวิเศษ แม้จะมีอันตรายประการใดก็ดี ให้อาราธนาผูกไว้ที่คออาจคุ้มครองภยันตรายได้ทั้งปวงเอาพระลงสรงน้ำมันหอมแล้วนั่งบริกรรมพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ 108 จบ พาหุง 13 จบ ใส่ขันสัมฤทธิ์ นั่งสันนิษฐานเอาความปรารถนาเถิดให้ทาทั้งหน้าและผม คอหน้าอก ถ้าจะใช้ทางเมตตา ให้มีสง่า เจรจาให้คนทั้งหลายเชื่อฟังยำเกรง ให้เอาพระไว้ในน้ำมันหอม เสกด้วยคาถานวหรคุณ 13 จบ พาหุง 13 จบ พระพุทธคุณ 13จบให้เอาดอกไม้ธูปเทียนทำพิธีในวันเสาร์ น้ำมันหอมเก็บไว้ใช้ได้เสมอทาริมฝีปาก หน้าผาก และผม ถ้าผู้ใดพบพระตามที่กล่าวมานี้ พระว่านก็ดี พระเกสรก็ดี ทำด้วยแร่สังฆวานรก็ดี อย่างประมาทเลย อานุภาพพระทั้ง 3 อย่างนี้ดุจกำแพงแก้วกันอันตรายทั้งปวงแล้วให้ว่าคาถาทแยงแก้วกันอันตรายทั้งปวง แล้วให้ว่าคาถาทแยงสันตาจนจบพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณจนจบพาหุงไปจนจบแล้วให้ว่าดังนี้อีก กะเตสิกเกกะระณังมหาไชยังมังคะ สังนะมะพะทะ แล้วให้ว่า กิริมิติ กุรุมุธุ เกเรเมเถ กะระมะทะประสิทธิ และผงสุพรรณ

กรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี นับเป็นพระเครื่องเลื่องชื่อ ถูกบรรจุอยู่ในชุด “เบญจภาคี” ซึ่งมีทั้งเนื้อดินและเนื้อชินเงิน ที่เรียกว่า “พระผงสุพรรณยอดโถ” แต่สาเหตุที่เรียกว่า “ผงสุพรรณ” ก็เนื่องจากการค้นพบจารึกลานทอง กล่าวถึงการสร้างจากผงว่านเกสรดอกไม้อันศักดิ์สิทธิ์ จึงได้รับการเรียกขานกันว่า“ผงสุพรรณ”เรื่อยมา โดยสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 พิมพ์

1. พระผงสุพรรณ พิมพ์หน้าแก่
2. พระผงสุพรรณ พิมพ์หน้ากลาง
3. พระผงสุพรรณ พิมพ์หน้าหนุ่ม

ศิลปะพระผงสุพรรณมีความสัมพันธ์กับศิลปะพระพุทธรูปประเภทหนึ่ง ได้แก่ พระพุทธรูปศิลปะอู่ทอง เนื่องมาจากแหล่งต้นกำเนิดของพระผงสุพรรณอยู่ในบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของศิลปะทางศาสนาที่เรียกว่า ศิลปะอู่ทองประการหนึ่ง นอกจากนี้ ลักษณะการแบ่งแม่พิมพ์พระผงสุพรรณยังจำแนกและเรียกชื่อแม่พิมพ์ตามพุทธลักษณะของพระพุทธรูปอู่ทอง ซึ่งได้แก่ พิมพ์หน้าแก่ พิมพ์หน้ากลาง และพิมพ์หน้าหนุ่ม อีกด้วยในความเป็นจริงแล้ว ศิลปะอู่ทองเป็นศิลปะแห่งการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง สมัยทวาราวดีกับสมัยขอมหรือเขมรต่อมาช่วงหลังได้ผสมผสานศิลปะของสุโขทัยเข้าไปด้วย จนกลายเป็นพุทธศิลปะที่เกิดจากการผสมผสานโดยมีอายุตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 16 จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 19 กล่าวคือ เมื่อสิ้นยุคทวาราวดีขอมได้มีอำนาจในดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ศิลปกรรมแห่งทวาราวดี ยังคงสืบทอดต่อเนื่อง โดยผสมผสานศิลปะของขอมเข้าไปก่อนที่สุโขทัยจะกลายเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจรัฐและความเจริญทางด้านพุทธศาสนาต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ศิลปะอู่ทองเดิมจึงผสมผสานกับศิลปะสุโขทัยอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเราอาจแยกประเภทศิลปะของอู่ทองได้ดังนี้

1. ศิลปะอู่ทองยุคแรก มีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18 ศิลปะจะเป็นแบบผสมผสานระหว่างศิลปะทวาราวดีกับศิลปะขอมสามารถจำแนกออกเป็น

- ศิลปะอู่ทอง สกุลช่างลพบุรี รู้จักกันในชื่อ “อู่ทองเขมร” “อู่ทอง-ลพบุรี” หรือ “อู่ทอง-ฝาละมี”

- ศิลปะอู่ทอง สกุลช่างสุพรรณบุรี รู้จักกันในชื่อ “อู่ทอง-สุวรรณภูมิ” มีลักษณะคล้ายมนุษย์มาก ท่างดงามสุดยอดจะเรียกตามภาษาวงการพระว่า“สันแข้งคางคน”

2. ศิลปะอู่ทองยุคที่สอง มีอายุอยู่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ศิลปะจะผสมผสานระหว่างศิลปะอู่ทองยุคแรกกับศิลปะสุโขทัย ช่างสมัยจะคาบเกี่ยวกันระหว่างศิลปะสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น รู้จักกันในชื่อ “อู่ทอง-อยุธยาตอนต้น”

3. ศิลปะอู่ทองยุค ที่สาม มีอายุอยู่ในราว พ .ศ.1952 - 1991 อยู่ในช่วงสมัย สมเด็จพระนครินทราชา สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) จนถึงต้นรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ศิลปะจะได้รับอิทธิพลของอยุธยามากขึ้น (จากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณข้างศาลาหลวงพ่อเหยด้านทิศตะวันตกห่างจากองค์ปรางค์ประธาน ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ 30 เมตร พบแม่พิมพ์พระดินเผา ขนาดกว้าง 3 ซ.ม. สูง 42 ซ.ม. เป็นแม่พิมพ์พระผงสุพรรณ พิมพ์หน้าแก่ แต่ท่อนล่างหกชำรุด)

พุทธเอกลักษณ์พระผงสุพรรณ

พระผงสุพรรณ เป็นพระเครื่องที่พบในกรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.สุพรรณบุรี เป็นพระเครื่องเนื้อดินเผา จำลองพุทธลักษณะองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในลักษณะการปางมารวิชัย แบ่งแยกแม่พิมพ์ได้เป็นพิมพ์หน้าแก่ พิมพ์หน้ากลาง และพิมพ์หน้าหนุ่ม (สมัยโบราณเรียกพิมพ์หน้าหนู) องค์พระประทับนั่งปางมารวิชัยบนฐานเชียงชั้นเดียวพระเกศคล้ายฝาละมีมีกระจังหน้า พระพักตร์เคร่งขรึม พระนาสิกหนาใหญ่ พระอุระหนา ส่วนพระการทอดเรียว แสดงออกถึงศิลปะสกุลช่างอู่ทอง ที่เน้นความละม้ายคล้ายคลึงกับมนุษย์มากที่สุด ด้วยเหตุนี้ เมื่อพบพิมพ์พ ระ 3 ประเภทจึงเรียกชื่อตามลักษณะพระพักตร์และตามศิลปะสกุลช่างแห่งพระพุทธรูปที่พระพักตร์เหี่ยวย่นเหมือนคนแก่ เรียกว่าพิมพ์หน้าแก่ ที่พระพักตร์อิ่มเอิบเรียวเล็ก ปราศจากรอยเหี่ยวย่นเรียกว่าพิมพ์หน้าหนุ่มพระผงสุพรรณนั้นปรากฏตามจารึกลานทองกล่าวถึงการ สร้างว่า “พระฤาษีทั้งสี่ตนจึงพร้อมกันนำเอาแต่ว่านทั้งหลาย พระฤาษีจึงอัญเชิญเทวดามาช่วยกันทำพิธีเป็นพระพิมพ์ไว้สถานหนึ่งแดง สถานหนึ่งดำ ให้เอาว่านทำเป็นผงก้อน พิมพ์ด้วยลายมือของมหาเถระปิยะทัสสะสี ศรีสารีบุตรคือ เป็นใหญ่เป็นประธานในที่นั้น ได้เอาแร่ต่างๆ มีอานุภาพต่างกัน เสกด้วยมนต์คาถาครบ 3 เดือน แล้วท่านให้เอาไปประดิษฐ์ไว้ในสถูปแห่งหนึ่งที่เมืองพันทูม ถ้าผู้ใดพบพระตามที่กล่าวมานี้ พระว่านก็ดี พระเกสรก็ดี ทำด้วยแร่สังฆวานรก็ดี”

ความหมายจากจารึกลานทองได้กล่าวถึงประเภทของพระผงสุพรรณไว้ 2 ชนิด ได้แก่พระเนื้อดินที่มีส่วนผสมจากว่านและเกสรต่างๆ โดยเป็นพระเนื้อดินเผาตามกรรมวิธีการสร้างพระพิมพ์สมัยโบราณ สีพระผงสุพรรณจึงเป็น “สถานหนึ่งดำ สถานหนึ่งแดง” และอีกชนิดหนึ่งได้แก่พระผงสุพรรณที่ทำจากแร่ธาตุโลหะซึ่งเรียกตามจารึกว่า “ได้เอาแร่ต่างๆ มีอานุภาพต่างกันถ้าผู้ใดพบพระทำด้วยแร่สังฆวานรก็ดี ” ซึ่งหมายถึงพระผงสุพรรณเนื้อชินที่รู้จักกันในชื่อ “พระผงสุพรรณยอดโถ” สำหรับพระผงสุพรรณเนื้อดินนั้น เป็นพระเครื่องที่มีส่วนผสมวัสดุมวลสารจากดินละเอียด ว่านและเกสรต่างๆ คนโบราณเรียกว่า “พระเกสรสุพรรณ” จะสังเกตได้ว่าเนื้อดินของพระผงสุพรรณเป็นเนื้อดินค่อนข้างละเอียด หากเปรียบเทียบกับพระนางพญากรุวัดนางพญา จ.พิษณุโลก แล้วจะเห็นว่าเนื้อพระผงสุพรรณจะละเอียดกว่าแต่ไม่ละเอียดมากเหมือน พระรอด กรุวัดมหาวัน จ.ลำพูน ซึ่งดินที่ใช้เป็นดินในบริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งดินแต่ละที่จะมีเอกลักษณ์ไม่เหมือนกัน สำหรับปัญหาที่ว่า หากผสมว่านเมื่อพระผ่านการเผา มวลสารของว่านจะไม่สามารถทนอุณหภูมิความร้อนได้ ต้องย่อยสลายไปนั้น หากพิจารณาแล้วในองค์พระผงสุพรรณก็ไม่ปรากฏโพรงอากาศอันเกิดจากการย่อยสลาย ของเนื้อว่าน แต่อย่างใดนั้น ต้องพิจารณาถึงกรรมวิธีการสร้างพระของโบราณาจารย์เป็นสำคัญว่า มีหลายวิธี ประการหนึ่งซึ่งพบหลักฐาน ในการนำว่านผงเกสรมงคล 108 มาเป็นวัตถุมงคล ในการสร้างพระ ได้แก่ การนำหัวว่านมงคลต่างๆ มาคั้นเอาน้ำว่านเป็นส่วนผสมเข้ากับมวลสารอื่น ๆ ซึ่งจะพบว่าพระผงสุพรรณนั้นมี ความหนึกนุ่ม และซึ้งจัด หากได้โดนเหงื่อโคลนแล้วยิ่งขึ้นเป็นมันเงางามอย่างที่คนโบราณเรียกว่า “แก่ว่าน” ซึ่งได้แก่การคั้นน้ำว่านผสมลงไป ดังนั้นเมื่อผ่านการเผาจึงมิได้เกิดการย่อย สลายของเนื้อว่าน เนื่องจากพระผงสุพรรณเนื้อดินเป็นพระที่ผ่านการเผาไฟ สีสันขององค์พระจึงเป็นเฉกเช่นเดียวกับพระเนื้อดินที่ผ่านการเผาประเภทอื่นๆ คือ

มีตั้งแต่สีเขียวที่ถูกเผาในอุณหภูมิสูงและนานที่สุด สีแดง สีมอย สีน้ำเงินเข้ม สีเทา ไปจนถึงสีดำ การสร้างพระพิมพ์เนื้อดินเผา มีมาแต่สมัยโบราณโดยมีการพัฒนาเทคโนโลยีการสร้างควบคู่มากับเทคนิคการทำ เครื่องปั้น ดินเผา โดยเฉพาะดินแดนประเทศไทยนั้น พบพระพิมพ์ดินเผาตั้งแต่ยุคทวาราวดีเรื่อยมา ในศิลาจารึกหลักที่ 2 วัดศรีชุมซึ่งจารึกโดยพระมหาเถรศรีศรัทธา (พ.ศ. 1890 - 1917) ได้กล่าวถึงปาฏิหาริย์ของพระเกศธาตุโดย เปรียบเทียบกับการเผาดินโดยแสดงให้เห็นถึงเทคโนโลยีในการควบคุมอุณหภูมิดัง ความว่า “พระเกศ ธาตุเสด็จมี หมู่หนึ่งซีดัง สายฟ้าแลบดังแถว น้ำแล่นในกลางหาวอัศจรรย์ สิ่งหนึ่งเห็นตะวันออกเขียวดังสูงเผาหม้อเผาไห ” ซึ่งจากการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์พบว่า สีของเปลวไฟที่ออกเป็นสีเขียว จะต้องมีอุณหภูมิถึง 1,300 - 1,400 องศาเซนเซียส ซึ่งจะกระทำได้เมื่อมีเทคโนโลยีการสร้างเตาเผา การให้ความร้อนและการควบคุมอุณหภูมิอย่างดีเยี่ยม การเผาเนื้อดินของพระผงสุพรรณ เป็นการเผาที่ควบคุมอุณหภูมิอย่างสม่ำเสมอและเผาในอุณหภูมิสูงโดยใช้เทคโนโลยี ในการเผาเช่นเดียวกันกับการทำเครื่องปั้นดินเผา โดยเฉพาะในบริเวณแถบ สุพรรณบุรี- สิงห์บุรี ปรากฏแหล่งเตาเผาที่แสดงถึงเทคโนโลยีชั้นสูงที่บ้านบางปูน จ.สุพรรณบุรีและเตาแม่น้ำน้อยฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน้อยวัดพระปรางค์ อ.ชันสูตร สิงห์บุรี ซึ่งมีอายุในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้น จนถึงรัชสมัยพระนครินทราชา การเผาโดยวิธีควบคุมอุณหภูมิส่งผลให้พระผงสุพรรณมีสภาพความแกร่งคมชัดไม่หักเปราะง่าย แม้จะผ่านกาลเวลาเป็นนาน คนโบราณจะใช้วิธีสังเกตสีของเปลวไฟที่ลุกไหม้ เป็นหลักในการควบคุมอุณหภูมิการเผาจากการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์พบว่า

- ไฟที่มีสีแดงจัดจ้าอุณหภูมิประมาณ 800 องศาเซนเซียส
- ไฟที่มีสีแดงธรรมดา อุณหภูมิประมาณ 880 องศาเซนเซียส
- ไฟสีส้มอุณหภูมิประมาณ 950-1,100 องศาเซนเซียส
- ไฟสีนวลอุณหภูมิประมาณ 1,300 องศาเซนเซียส
- ไฟสีเขียวอุณหภูมิประมาณ 1,300 - 1,400 องศาเซนเซียส

พระผงสุพรรณ จะใช้วิธีการเผา โดยควบคุมอุณหภูมิที่ 1,000 – 1,300 องศาเซนเซียส องค์พระจะแกร่งส่วนใหญ่จะมีสีแดง ส่วนสีอื่นๆ ขึ้นอยู่กับการถูกความร้อนมาก - น้อย ต่างๆ กัน ดังนั้น พระผงสุพรรณ จึงเป็นพุทธปฏิมากรดินเผาที่แสดงให้เห็นถึงเทคโนโลยีหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเผาพระพิมพ์อย่างมีคุณภาพเอกลักษณ์ประการหนึ่งของพระผงสุพรรณก็คือ ด้านหลังองค์พระ จะมีรอยลายนิ้วมือ ซึ่งเป็นการกดเมื่อนำดินใส่ลงในแม่พิมพ์ใน จารึกลานทองกล่าวไว้ว่า “ให้เอาว่านทำเป็นผงก้อนพิมพ์ด้วยลายมือของมหาเถระปิยะทัสสะสี ศรีสารีบุตร คือ เป็นใหญ่เป็นประธานในที่นั่น” ลายมือที่ปรากฏจะเป็นลายนิ้วมือหัวแม่โป้งแบบ ”ก้นหอย” ขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นลักษณะลายมือของคนโบราณส่วนการตัดขอบ นั้นมักจะตัดเป็นรูปตามองค์พระด้านฐานผายกว้าง ด้านบนสอบเข้า โดยเฉพาะขอบข้างพระเศียรอาจตัดเป็นเหลี่ยม มุมทำให้กรอบพระผงสุพรรณมีห้าเหลี่ยมบ้าง สี่เหลี่ยมบ้าง ไม่สู้จะเสมอเหมือนกัน

เอกลักษณ์ในแม่พิมพ์

แม่พิมพ์มีความสำคัญในการพิจารณาพระเครื่องเป็นอย่างยิ่งพุทธเอกลักษณ์ของแม่พิมพ์ นอกจากจะแสดงถึงศิลป ะของสกุลช่าง ที่ปรากฏยังเป็นสิ่งพิสูจน์ ความแท้- เทียม ขององค์พระ การแกะสลักแม่พิมพ์ไม่ว่าจะเป็นหินสบู่ หินชนวน หรือแม่พิมพ์ดินเผา จะเป็น "ต้นแบบ" ที่ยากจะทำเลียนแบบได้ หากนำองค์พระไปถอดพิมพ์เพื่อทำพิมพ์ใหม่ องค์พระจะมีขนาดเล็กลง ซึ่งในสายตาผู้ชำนาญการจะสังเกตได้ จุดสังเกตที่ภาษานักสะสมพระเรียกว่า "จุดตาย" นั้นก็คือเอกลักษณ์หรือตำหนิในแม่พิมพ์ โดยเฉพาะส่วนลึกที่สุดขององค์พระ จะเป็นส่วนสูงที่สุดของแม่พิมพ์ซึ่งไม่คลาดเคลื่อนไม่ว่าพระองค์นั้นจะกดลึก หรือกดตื้น แต่ตำหนิสำคัญก็จะคงอยู่ สำหรับพระผงสุพรรณนั้น สามารถแยกแม่พิมพ์ออกเป็น 3 แบบด้วยกันคือ พิมพ์หน้าแก่ พิมพ์หน้ากลาง และพิมพ์หน้าหนุ่ม

พระผงสุพรรณพิมพ์หน้าแก่ นั้นเป็นพระพิมพ์เนื้อดินเผา ศิลปะอู่ทอง ประทับนั่งปางมารวิชัย บานฐานเชียง พระพักตร์มีเค้าความเหี่ยวย่น คล้ายคนชราภาพ เป็นที่มาของชื่อ "พิมพ์หน้าแก่"

ซึ่งมีจุดสังเกตดังนี้

- พระผงสุพรรณพิมพ์หน้าแก่ มีเพียงแม่พิมพ์เดียว สาเหตุที่ดูเผินๆ แตกต่างกันนั้นเนื่องมาจากการผ่านการเผา ทำให้ได้รับความร้อนไม่เท่ากัน ส่งผลให้ขนาด สีสัน วรรณะ การหดตัวไม่เท่ากัน นอกจากนี้การตัด การบรรจุกรุ สภาพการใช้ยังส่งผลต่อการพิจารณาพระผงสุพรรณด้วย
- พระเนตรด้านซ้ายขององค์พระยาวรีลึก ปลายพระเนตรตวัดขึ้นสูงกว่าพระเนตรด้านขวา
- พระนาสิกหนาใหญ่ สองข้างมีร่องลึกลงมารับพระโอษฐ์ซึ่งแย้มเล็กน้อย
- พระกรรณขวาขององค์พระจะขมวดคล้ายมุ่นมวยผม ไรพระศกทอดยาวลงมามากกว่า พระกรรณด้านซ้าย
- เกือบบนสุดของพระกรรณขวามีร่องลึก เหมือนร่องหู และพระกรรณด้านบนเหนือร่องจะหนาใหญ่โค้งคล้ายใบหูมนุษย์
- ด้านในของพระกรรณซ้ายจะมีเม็ดผดคล้ายเมล็ดข้าวสารวางสลับไปสลับมาเรื่ อยมาถึงปลายพระกรรณ
- พระอุระใหญ่ก่อนจะคอดกิ่วมาทางพระนาภีคล้ายหัวช้าง
- ระหว่างพระอุระกับพระอังสะซ้ายขององค์พระเว้าลึกปรากฏเป็นรอยสามเหลี่ยม
- มีเส้นบางๆ ลากผ่านเหนือพระอังสะซ้าย ไปจรดขอบนอกพระอุระด้านซ้าย ปลายเส้นปรากฏเม็ดผดเล็กๆ ขึ้นเรียงรายใต้ราวนมซ้าย

- พระหัตถ์ซ้ายหนาใหญ่อยู่กึ่งกลางลำพระองค์ปลายพระหัตถ์ไม่จรดพระกรขวาเหมือนพิมพ์หน้ากลาง มองเห็นร่องพระหัตถ์ชัดเจน
- ข้อพระกรขวาขององค์พระด้านในเว้าลึก

พระผงสุพรรณ พิมพ์หน้ากลาง มีพุทธลักษณะเนื้อหาทรวดทรงสัณฐานเช่นเดียวกับพระผงสุพรรณ พิมพ์หน้าแก่- แต่เค้าพระพักตร์ จะไม่เคร่งขรึมเหี่ยวย่น เหมือนพิมพ์หน้าแก่ ดูอิ่มเอิบ สดใส คล้ายหน้าหนุ่มที่ไม่สูงวัยมาก และจะมีแม่พิมพ์เพียงพิมพ์เดียว

มีลักษณะที่น่าสังเกตดังนี้

- พระพักตร์อิ่มเอิบ ไม่เหี่ยวย่นชราภาพเหมือนพิมพ์หน้าแก่
- พระเนตรทั้งสองข้างไม่จมลึกเท่าพิมพ์หน้าแก่ ปลายพระเนตรด้านซ้ายขององค์พระตวัดเฉียงขึ้นเล็กน้อย หากพิจารณาให้ดีจะเห็นได้ว่ารูปพระพักตร์ ระหว่างพระเนตรทั้งสองข้างวางได้ ระดับเท่ากันทั้งสองข้างไม่เอียงเหมือนพิมพ์หน้าแก่
- พระกรรณทั้งสองข้างจะเป็นเส้นเ อียงลง ตามเค้าพระพักตร์และมีความยาวเกือบเท่ากัน ทั้งสองข้าง
- ในองค์ที่ติดพิมพ์ชัด ปลายพระกรรณขวาขององค์พระจะเรียวยาวคล้ายจงอยที่ปลายงอเข้าหาด้านในเล็กน้อย ส่วนปลายพระกรรณซ้ายขององค์พระจะแตกเป็นหางแซงแซว
- พระอุระผายกว้างและสอบเพรียวตรงพระนาภีดูคล้ายหัวช้าง
- พระหัตถ์ซ้ายวางที่หน้าตัก แต่ให้สังเกตปลายพระหัตถ์ก็จะยาวยื่นไป เกือบชนลำพระกรขวาขององค์พระ ซึ่งจะแตกต่างจากพิมพ์หน้าแก่และพิมพ์หน้าหนุ่ม
- ข้อพระกรขวาเว้าลึกอย่างเห็นได้ชัด
- ในองค์ที่ติดชัดข้างฝ่าพระหัตถ์ขวามีติ่ง เนื้อเกินเล็ก ๆ วิ่งจากโคนนิ้วขึ้นด้านบน

พระผงสุพรรณพิมพ์หน้าหนุ่ม เป็นพิมพ์ที่มีความลึก คมชัดเป็นอย่างยิ่ง ดูจากสภาพองค์พระที่ปรากฏจะเห็นลักษณะการถอดออกจากแม่พิมพ์ค่อนข้างยากกว่า พระผงสุพรรณพิมพ์อื่น เหตุเพราะแม่พิม พ์มีความลึกมากเป็นพิเศษ ดังนั้น จึงพบองค์สภาพสมบูรณ์น้อยมา ก พระพักตร์จะดูอ่อนเยาว์ สดใสและเรียวเล็กกว่าพิมพ์อื่น สมัยโบราณเรียกว่า "พิมพ์หน้าหนู" ซึ่งพระผงสุพรรณ พิมพ์หน้าหนุ่มนี้มีแม่พิมพ์เดียวมีข้อสังเกตดังนี้

- พระพักตร์ดูอ่อนเยาว์ สดใส แตกต่างจากพิมพ์หน้าแก่และพิมพ์หน้ากลางอย่างเห็นได้ชัด
- พระเนตรทั้งสอข้างอยู่ในระนาบเดียวกัน ปลายพระเนตรซ้ายขององค์พระ ยกเฉียงขึ้นเล็กน้อย
- พระนาสิกหนาใหญ่ตั้งเป็นสัน
- ริมพระโอษฐ์หนา

- พระกรรณจะแตกต่างจากพิมพ์หน้าแก่และพิมพ์หน้ากลาง กล่าวคือ ตั้งขึ้นเป็นสันแนบชิดกับพระพักตร์และยาวลงมาเกือบจรดพระอังสะทั้งสองข้าง

9. ประวัติพระรอดกรุวัดมหาวันจ.ลำพูน

พระรอด เป็นนามที่ผู้สันทัดรุ่นก่อนเชื่อกันว่าเรียกตามนามพระฤาษีผู้สร้าง คือ พระฤาษี “นารทะ” หรือพระฤาษี “นารอด” พระรอดคงเรียกตามนามพุทธรูป ศิลา องค์ที่ประดิษฐ์อยู่ในวิหารวัดมหาวัน ที่ชาวบ้านเรียกว่า “แม่พระรอด” หรือ พระ “รอดหลวง” ในตำนานว่า คือ พระพุทธสิขีปฏิมา ที่พระนางจามเทวี อันเชิญมาจากกรุงละโว้ พระนามนี้เรียกกันมาก่อนที่จะพบพระรอด พระพุทธรูปองค์นี้ที่พื้นผนังมีกลุ่มโพธิ์ใบคล้ายรัศมีปรากฏด้านข้างทั้งสองด้าน

พระรอด มีการขุดพบครั้งแรกราวต้นรัชกาลที่ 5 แต่ที่สืบทราบมาได้จากการบันทึกไว้ ของท่านอธิการทา เจ้าอาวาสวัดพระคงฤาษีในขณะนั้น และอาจารย์บุญธรรม วัดพระมหาธาตุหริภุญไชย ว่าในปี พ.ศ. 2435 พระเจดีย์วัดมหาวันได้ชำรุดและพังทลายลงบางส่วน ในสมัยเจ้าหลวงเหมพินทุไพจิตร ทางวัดได้มีการปฏิสังขรณ์องค์พระเจดีย์ขึ้นใหม่ ในครั้งนั้นได้พบพระรอดภายในกรุเจดีย์มากที่สุด พระรอดมีลักษณะของผนังใบโพธิ์คล้ายพระศิลา ในพระวิหารวัดมหาวัน ผู้พบพระรอด ในครั้งนั้นคงเรียกตามนามพระรอดหลวง แต่นั้นมาก็ได้นำพระรอดส่วนหนึ่งที่พบในครั้งนี้นำเข้าบรรจุไว้ในองค์พระเจดีย์ตามเดิมอีกประมาณหนึ่งบาตร

พระรอด ขุดค้นพบในปี พ.ศ. 2451 ในครั้งนั้นฐานพระเจดีย์ใหญ่ วัดมหาวันชำรุด ทางวัดได้รื้อออกเสียและปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ได้พบพระรอดที่บรรจุไว้ใน พ.ศ. 2435 ได้นำออกมาทั้งหมด และนำออกแจกจ่ายแก่ข้าราชการและผู้ร่วมงานในขณะนั้น เป็นการพบพระรอดจำนวนมาก พระรอด กรุนี้ถือเป็นพระกรุเก่าและตกทอดมาจนบัดนี้และทางวัดมหาวัน ได้จัดพิธีสร้างพระรอดรุ่นใหม่ บรรจุไว้แทน เข้าใจว่าคงเป็นรุ่นพี่พระครูบากองแก้ว เป็นผู้สร้างไว้ เพราะมีบางส่วนนำ ออกแจกให้ประชาชนในขณะนั้นเรียกว่าพระรอดครูบากองแก้ว

จากนั้นช่วงเวลาผ่านมาจนถึง ปี พ.ศ. 2498 ได้ขุดพบพระรอดด้านหน้าวัด และใต้ถุนกุฏิพระได้พบพระรอดจำนวนเกือบ 300 องค์ มีทุกพิมพ์ทรง กรุนี้ถือว่าเป็นกรุพระรอดกรุใหม่ ที่หมุนเวียนอยู่ในปัจจุบันนี้ถึงปี พ.ศ. 2506 ทางวัดมหาวันได้รื้อพื้นพระอุโบสถ เพื่อปฏิสังขรณ์ใหม่ ได้พบพระรอดครั้งสุดท้ายที่มีจำนวนมากถึง 300 องค์เศษ พระรอดรุ่นนี้มีผู้นำมาให้เช่า ในกรุงเทพจำนวนมาก พระรอดส่วนใหญ่จะคมชัด และงดงามมากเป็นพระรอดกรุใหม่รุ่นสอง หลังจากนั้นต่อมาก็มีผู้ขุดหาพระรอด ในบริเวณลานวัด แทบทุกซอกทุกมุมทั่วพื้นที่ในวัด นานๆ ถึงจะได้พบพระรอดขึ้นมาองค์หนึ่ง เป็นเวลาผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จนกระทั่งทางวัดได้ระงับการขุดพระรอด นอกจากพระรอดแล้ว วัดมหาวัน ยังขุดพบพระเครื่องสกุลลำพูน เกือบทุกพิมพ์ ที่พิเศษคือ ได้พบพระแผ่นดุนทองคำ เงินแบบเทริดขนนกมากที่สุดในลำพูนด้วย

พระรอดได้ขุดค้นพบที่วัดมหาวันเพียงแห่งเดียว เท่านั้นเนื้อดินเผาละเอียดหนักนุ่มมาก องค์พระประทับนั่งขัดเพชรปางมารวิชัยประกอบด้วยพื้นผนังใบโพธิ์ทั้งสองด้าน มีศิลปะโดยรวมแบบทวาราวดี ศรีวิชัย เป็นรูปแบบเฉพาะของสกุลช่วงสมัยหริภุญไชย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 แบ่งลักษณะแบบได้ 5 พิมพ์ทรง คือ พิมพ์ใหญ่ , พิมพ์กลาง, พิมพ์เล็ก, พิมพ์ต้อ และพิมพ์ตื้นนั้นมีลักษณะจุดตำหนิโดยรวมที่เป็นสัญลักษณ์ปรากฏทุกพิมพ์ ในพิมพ์ใหญ่ กลาง เล็ก

เริ่มจากด้านบนของทั้งสาม พิมพ์มีจุดโพธิ์ติ่ง ทั้งสามพิมพ์นี้มี 3 ใบ ปรากฏที่เหนือปลายเกศ และด้านข้างพระเศียร 2 ใบ กลุ่มใบโพธิ์แถวนอกจะใหญ่กว่าแถวใน และโพธิ์คู่ทั้ง 3 พิมพ์นี้มีระดับสูงเกือบเสมอกัน เส้นรอยพิมพ์แตกมีเฉพาะพิมพ์ใหญ่เท่านั้น มีรูปคล้ายตัวหนอนปรากฏเส้นข้างพระกรรณด้านซ้า ยขององค์พระ เหนือเข่าด้านซ้ายขององค์พระมีเส้นน้ำตกเป็นเส้นนูนเล็กมากวาดจากใต้ข้อศอกพระรอดใต้ฐานชั้นบน เฉพาะพิมพ์ใหญ่มีฐาน 4 ชั้น พิมพ์กลาง เล็ก ต้อ ตื้น มีฐาน 3 ชั้น พิมพ์ใหญ่ ,พิมพ์กลาง พิมพ์ตื้นมีเนื้อดินยื่นจากใต้ฐานล่างที่สุดเรียกว่า ฐาน 2 ชั้น พิมพ์เล็ก พิมพ์ต้อไม่มี กลุ่มโพธิ์แถวนอกของทุกพิมพ์จะคล้าย ๆ กันเพราะทำมาจากช่างคนเดียวกัน

นอกจากนั้นพิมพ์ต้อกับพิมพ์ตื้นกลับไม่ค่อยมีใบโพธิในพิมพ์ตื้นมีพื้นผนัง โพธิ์แถวใน ใบโพธิ์ติดชิดกับองค์พระแล้วลาดเอียงลงที่กลุ่มโพธิ์แถวนอก ตรงแสกหน้ามีรอยพิมพ์แตกเป็นจุ ดสังเกต ในพิมพ์ต้อไม่ปรากฏโพธิ์แถวใน พื้นผิวติดองค์พระสูงลาดเอียงลงมา ที่กลุ่มโพธิ์แถวนอก เฉพาะตรงปลายเส้น ชี้นูนสูงที่สุดเป็นจุดสำคัญ นอกจากนี้ประการสำคัญที่สุดของพระรอด ที่ของปลอมจะทำเลียนแบบได้ยากคือ การจำรูปแบบพิมพ์ทรง และความเก่าของเนื้อเฉพาะพิมพ์ใหญ่จะปรากฏพระโอษฐ์ (ปาก) เม้มจู๋คล้ายปากปลากัด มีรอยหยักพับที่ริมฝีปากบนชัดเจนมาก เป็นจุดลับที่ควรสังเกตไว้ และกลุ่มโพธิ์แถวนอกของพิมพ์ใหญ่ด้านซ้าย ขององค์พระ มีระดับลาดเอียงเห็นได้ชัดเจนมาก เป็นจุดสังเกตที่ของปลอมจะทำได้ยาก

พระรอดวัดมหาวันลำพูน ลักษณะ:พระเนื้อดิน เป็นพระพิมพ์ขนาดเล็ก ชื่อพระรอดนั้นมีข้อ-สันนิษฐาน 3 ทางได้แก่

1. ออกเสียงตามผู้ที่สร้างขึ้นคือพระฤาษีนารอดซึ่งออกเสียงตามภาษามอญ
2. ผู้ที่สักการะบูชา และนำติดตัวไปยังที่ต่าง ๆสามารถรอดพ้นจากอันตรายเป็นอย่างดี จึงเรียกว่าพระรอด
3. เนื่องจากเป็นพระเครื่องที่มีขนาดเล็กกว่าพิมพ์อื่น ๆจึงได้ชื่อว่าพระลอด และเพี้ยนมาเป็นพระรอด

ลักษณะทั่วไปของพระรอด เป็นพระปางมารวิชัย มีฐานอยู่ใต้ที่นั่ง และมีผ้านิสีทนะ (ผ้านั่งปู) รองรับปูไว้บนฐานข้างหลังองค์พระมีลวดลายกระจัง ชาวพื้นเมืองเหนือเรียกกันว่า ใบโพธิ์ เพราะกระจังนั้นดูคล้าย ๆ ใบโพธิ์มีกิ่งก้านไม่อยู่ในเรือนแก้ว พระพักตร์จะปรากฏพระเนตร (ตา) พระกรรณ (หู) ยาวลงมาเกือบจรดพระอังสะ (บ่าหรือไหล่) ทั้งสองข้าง ส่วนด้านหลังนั้นไม่มีลวดลายอะไรนอกจากรอยนิ้วมือเป็นเนื้อดินทั้ง หมดบางองค์มีลักษณะนูนบ้างแบนบ้าง สามารถแบ่งได้ 5 พิมพ์

1. พิมพ์ใหญ่
2. พิมพ์กลาง
3. พิมพ์เล็ก
4. พิมพ์ต้อ
5. พิมพ์ตื้น

นอกจากนี้ยังมีสีสันและวรรณะต่างๆของพระรอด ซึ่งมีอยู่ 6 สีด้วยกันคือ

1. สีเขียว
2. สีพิกุล(สีเหลือง)
3. สีแดง
4. สีเขียวคราบเหลือง
5. สีเขียวคราบแดง
6. สีเขียวหินครก

สำหรับสีของพระรอด ทั้ง 6 สี นี้เป็นสีของพระรอดทุก พิมพ์ทั้ง 5 พิมพ์จะมีสีสันวรรณะแตกต่างกันไป ตามสีทั้ง 6 และนอกเหนือจากทั้งสี 6 สี นี้พระรอดจะไม่มีสีอื่นๆ ไปโดยเด็ดขาด นอกจากนี้พระรอดทุกพิมพ์ (ทั้ง 5 พิมพ์) พระกรรณ หรือใบหูของพระองค์ จะต้องติดชัดทุกพิมพ์ และฝ่าพระหัตถ์ด้านขวา ที่วางคว่ำบนพระชานุ (เข่า) ด้านขวาจะต้องมี 6 พิมพ์ และทุกองค์ โดยเฉพาะองค์ที่มีความคมชัดจะเห็นได้ชัดเจน

พระรอดวัดมหาวันพิมพ์ใหญ่

พระรอดพิมพ์นี้ต้องเรียกว่าพิมพ์ใหญ่ ก็เพราะว่าลักษณะขององค์พระจะมีฐาน 4ชั้น ซึ่งมีมากกว่าพระรอดพิมพ์ อื่นๆ (ที่มีเพียง 3 ชั้นเท่านั้น) ดังนั้นถ้าพระรอดมีฐาน 4 ชั้นก็จะต้องเป็นพระรอดพิมพ์ใหญ่เท่านั้น ซึ่งฐาน 4 ชั้น ของพระรอดพิมพ์ใหญ่จะต้องประกอบด้วย ฐานชั้นที่ 1, ชั้นที่ 2, ชั้นที่ 3, และชั้นที่ 4 โดยฐานชั้นที่ 3 และชั้นที 4 จะติดกัน ส่วนด้านล่างสุด เป็นเนื้อเกินที่ล้นพิมพ์ และจะกดพับขึ้นมาชนกับฐานชั้นที่ 4 นอกจากนี้ยังมีแอกลักษณ์ ที่เป็นพระพิมพ์ใหญ่อีก ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป และจะได้พิจารณาถึงเอกลักษณ์ที่เป็นพิมพ์ใหญ่ ซึ่งเป็นหลักในการพิจารณาพิมพ์ของพระรอดพิมพ์ใหญ่

ตำหนิเอกลักษณ์ การสังเกตุพระรอด

1. พระเกศและพระเมาลีคล้ายฝาชี
2. พระพักตร์สอบเสี้ยมองค์ติดชัดๆ พระเนตรโปนโตพระนาสิกสั้นโตพระโอษฐ์เจ่อ
3. มีเส้นแตกพาดเฉียงจากพระเนตรมาชนใบโพธิ์
4. ปลายพระกรรณซ้ายมือองค์พระจะแหลมเป็นตัววี

5. พระพิมพ์ใหญ่โดยมากจะมีขอบปีกพระ

6. นิ้วหัวแม่มือขวาองค์พระจะขาดส่วนปลายนิ้ว4นิ้วที่เหลือมักติดชัด

7. แขนซ้ายองค์พระแบ่งเป็น3ส่วนส่วนกลางมักเห็นเป็นกล้าม

8. เส้นน้ำตกใต้แขนซ้ายองค์พระ มาโผล่ที่ใต้เข่าอีกจุด และในร่องใต้ฐานอาสนะชั้นบนสุด อาจมี-เส้นน้ำตกแผ่วๆ ในแนวเดียวกัน

9. ร่องใต้ฐานอาสนะชั้นบนสุดจะมีเส้นแซมบางๆ หนึ่งเส้น

10. ฐานอาสนะชั้นล่างสุดมี3ชั้นชั้น2และ3บางทีติดกันโดยมีร่องตื้นๆ คั่นกลาง

11. ก้นฐานพระมีรอยบี้และมีรอยนิ้วมือติดอยู่ เกิดจากตอนดันพระออกจากพิมพ์ เป็นแบบนี้ทุกองค์

12. ต้นแขนขวาองค์พระค่อกเล็กน้อยคล้ายพระคงแต่อาการน้อยกว่า

13. พระพิมพ์ใหญ่ส่วนใหญ่จะเห็นปลายพระบาทซ้ายองค์พระคล้ายหัวงูมีร่องปากเล็กๆ ปรากฏ

พุทธคุณ : พระอานุภาพของพระรอด มีความเชื่อกันว่า พระรอด มีความศักดิ์สิทธิ์ หรือความขลังในด้านแคล้วคลาด ปราศจากภัยอันตราย และความวิบัติต่างๆ มีเสน่ห์เมตตามหานิยม ได้ลาภผล และคงกระพันชาตรี

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

ในการทำวิจัย การศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์: กรณีความเสื่อม ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย ผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัย เพื่อที่จะนำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการของการปฏิบัติงานเพื่อการสร้างสรรค์ผลงานอย่างมีเหตุและผล เพื่อที่จะนำมาซึ่งการทำงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดและเนื้อหาของผลงาน

ในส่วนของวิธีการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยไว้ ดังนี้

1. การกำหนดประชากรและเลือกกลุ่มตัวอย่าง
2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ภาพร่างผลงานจำนวน 20 ชิ้นจากแนวความคิดเรื่องกรณีความเสื่อม ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย โดยผู้วิจัยใช้ข้อมูลทั้งภาคทฤษฏีและข้อมูลทางกายภาพที่ปรากฏตามเอกสารสิ่งพิมพ์และงานวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ผลงานศิลปะที่ผู้เชี่ยวชาญด้านทัศนศิลป์คัดเลือกแบบกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือผลงานศิลปะที่ผู้เชี่ยวชาญด้านทัศนศิลป์คัดเลื อกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 1 ชุด คือแนวต้นแบบจาก พระเครื่องชุดเบญจภาคี โดยเป็นผลงานศิลปะที่ทำด้วยเทคนิคจิตรรม และ สื่อเทคนิคผสม จำนวน 5 ชิ้นงาน โดยมีขนาด 150 เซ็นติเมตร x 200 เซ็นติเมตร ตามแนวต้นแบบจากพระเครื่องยอดนิยม คือ พระเครื่องพิมพ์สมเด็จ , พระเครื่องพิมพ์นางพญา , พิมพ์พระกำแพงซุ้มกอ , พิมพ์พระผงสุพรรณ , พิมพ์พระรอด และปรับประยุกต์ สอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับหลักปฏิบัติความดี ความงามและความไม่ดี ไม่งาม ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ตามแนวทางที่สร้างสรรค์ที่มีความถนัดเฉพาะตัว

2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อประกอบการศึกษาวิจัย ได้แก่ แบบประเมินผลจากผู้ชมผลงาน

ขั้นตอนสร้างเครื่องมือ มีดังนี้

ผู้วิจัยทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นความรู้พื้นฐานสำหรับการสร้างเครื่องมือ เครื่องมือในที่นี้คือ แบบประเมินผลจากผู้ชมผลงาน ซึ่งแบ่งแบบประเมินเป็น 2 ด้าน คือ 1. ด้านของการรับรู้ความงาม /สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) กับผลงานศิลปะ และ 2. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิด (Concept) กับ ผลงานที่นำเสนอ (Work of Art)

แบบประเมิน ผู้วิจัยดำเนินการสร้างแบบประเมินความเข้าใจและความรู้สึกร่วมของผู้ชมประมาณ 100 คน ที่มีต่อผลงานศิลปะที่ทำด้วยเทคนิคจิตรรม ผสม จำนวน 5 ชิ้นงานที่สอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกั บหลักปฏิบัติความดี ความงามและความไม่ดี ไม่งาม ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยแบบประเมินมีประเด็นดังต่อไปนี้

1. ด้านของการรับรู้ความงาม/สุนทรียศาสตร์(Aesthetics) กับผลงานศิลปะ

- สถานที่ในการจัดแสดงผลงานศิลปะ(Exhibition)
- วิธีการนำเสนอทางทัศนศิลป์ (Representation)
- คุณลักษณะของผลงานกับความเข้าใจของผู้ชม
- บรรยากาศและสภาพแวดล้อมโดยรอบของผลงานศิลปะ(Work of Art)
- แสงสว่างโดยรอบที่ใช้ในการจัดแสดงผลงาน
- พื้นที่สำหรับเดินชมผลงานศิลปะโดยรอบ

2. ด้านความสัมพันธ์ระหว่าง แนวความคิด (Concept) กับ ผลงานศิลปะ (Work of Art) ที่นำเสนอ

- การสร้างสรรค์ผลงานกับแนวความคิด
- รูปแบบผลงานกับแนวความคิดการนำเสนอ
- สีสันของผลงานกับแนวความคิด
- จำนวนและผลงานศิลปะกับแนวความคิด
- ขนาดของผลงานศิลปะกับแนวความคิด
- ความสัมพันธ์ของแนวความคิดกับการนำเสนอผลงานศิลปะ

วิธีการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

การตรวจสอบแบบประเมิน มีวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

1. นำแบบประเมินเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและปรับปรุงแก้ไขเบื้องต้น

2. ปรับปรุงแก้ไข ตรวจสอบความถูกต้องจัดทำเป็นฉบับที่สมบูรณ์ และนำไปเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. นำผลงานไปจัดแสดง
2. แจกแบบประเมินให้กับผู้มาเข้าร่วมชมงาน
3. ตรวจสอบจำนวนและความถูกต้องของแบบประเมินที่ได้รับคืน เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละจากจำนวนของผู้ชมที่ได้จากการดูผลงานและแบบประเมินความเข้าใจและความรู้สึกร่วมที่มีต่อผลงานศิลปะตามแนวความคิดจากหลักธรรมเรื่อง กรณีความเสื่อม ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย โดยกำหนดเกณฑ์การให้คะแนน และเก ณฑ์การแปลผล ซึ่งกำหนดค่าคะแนน (Weight) แบ่งออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

5 หมายถึง	ผลการประเมิน ในระดับมากที่สุด
4 หมายถึง	ผลการประเมิน ในระดับมาก
3 หมายถึง	ผลการประเมิน ในระดับปานกลาง
2 หมายถึง	ผลการประเมิน ในระดับน้อย
1 หมายถึง	ผลการประเมิน ในระดับน้อยที่สุด

กำหนดเกณฑ์การแปลความหมายข้อมูลที่เป็นค่าเฉลี่ยต่างๆ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยระหว่าง	ความหมาย
4.51-4.50	ผลการประเมิน ในระดับมากที่สุด
3.51-4.50	ผลการประเมิน ในระดับมาก
2.51-3.50	ผลการประเมิน ในระดับปานกลาง
1.51-2.50	ผลการประเมิน ในระดับน้อย
1.00-1.50	ผลการประเมิน ในระดับน้อยที่สุด

วิธีการการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล (แบบประเมินความคิดเห็นของผู้ชมงานศิลปะ) ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยสถิติ ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานใช้สถิติร้อยละในการวิเคราะห์

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลทางการวิจัยเรื่อง กรณีความเสื่อม ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย ผู้วิจัยได้กำหนดสัญลักษณ์และอั กษรย่อในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลทางการวิจัยเรื่อง กรณีความเสื่อม ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย ผู้วิจัยได้ทำ การวิเคราะห์และนำเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำอธิบายโดยเรียงลำดับคือ

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยดำเนินการสร้างแบบสอบถามจำนวน 100 ชุด เพื่อสอบ ถามความพึงพอใจของผู้ชมที่มีต่อผลงานศิลปะที่ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์ขึ้น จำนวน 5 ชิ้น โดยแบ่งแบบสอบถามเป็น 2 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 เป็นคำถามแบบเลือกตอบเกี่ยวกับข้อมูลทางประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบสอบถามปรากฏผลการวิเคราะห์แบบสอบถาม ดังตาราง 1

ตาราง 1 การวิเคราะห์ข้อมูลทางประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรม

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
1.1 เพศของผู้ตอบแบบสอบถาม		
เพศชาย	15	15
เพศหญิง	85	85
รวม	100	100

ตาราง 1 (ต่อ)

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
1.2 ช่วงอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม		
น้อยกว่า 25 ปี	30	30
26 – 35 ปี	35	35
36 – 45 ปี	25	25
46 – 55 ปี	10	10
มากกว่า 55 ปี	-	-
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
1.3 การศึกษา		
ต่ำกว่ามัธยมศึกษา	-	-
มัธยมศึกษาตอนต้น	-	-
มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช.	5	5
อนุปริญญา	25	25
ปริญญาตรี	40	40
สูงกว่าปริญญาตรี	30	30
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
1.4 อาชีพ		
กำลังศึกษา	30	30
ข้าราชการ / รัฐวิสาหกิจ	20	20
หน่วยงานเอกชน	20	20
ธุรกิจส่วนตัว	15	15
อื่นๆ	15	15
รวม	100	100

ตาราง 1 (ต่อ)

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
1.4 รายได้ต่อเดือน		
ต่ำกว่า 10,000 บาท	35	35
10,001 – 20,000 บาท	35	35
20,001 – 30,000 บาท	10	10
30,001 บาท ขึ้นไป	20	20
รวม	100	100

สรุปผลข้อมูลทางประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบสอบถาม ดังนี้

1. เพศชาย คิดเป็นร้อยละ 15
2. เพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 85
3. ช่วงอายุ 26 – 35 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 35
4. ระดับการศึกษา ระดับปริญญาตรีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40
5. อาชีพ กำลังศึกษา มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30
6. รายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 10,000 บาท และ 10,001 – 20,000 บาท มากที่สุดเท่ากันคือร้อยละ 35

จากแบบสอบถามเพศหญิงตอบแบบสอบถาม ร้อยละ 85 และอยู่ในช่วงอายุ 26-35 ปี มากที่สุดและกำลังศึกษาในระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 40 รายได้ต่อเดือนอยู่ในระหว่าง 10,000 – 20,000 บาท

ตอนที่ 2 เป็นคำถามแบบเลือกตอบเพื่อประเมินความพึงพอใจที่มีต่อภาพผลงานศิลปกรรม ด้านความงาม สุนทรียศาสตร์ ผลปรากฏดัง ตาราง 2

ตาราง 2 การวิเคราะห์ข้อมูลความพึงพอใจของผู้ตอบแบบสอบถาม ที่มีต่อภาพผลงานศิลปกรรม ด้านความงาม สุนทรียศาสตร์ จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 100 คน

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.1 สถานที่ในการจัดแสดงผลงานศิลปะ		
พึงพอใจน้อยที่สุด	3	3
พึงพอใจน้อย	2	2
พึงพอใจปานกลาง	20	20
พึงพอใจมาก	65	65
พึงพอใจมากที่สุด	10	10
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.2 วิธีการนำเสนอทางทัศนศิลป์		
พึงพอใจน้อยที่สุด	1	1
พึงพอใจน้อย	4	4
พึงพอใจปานกลาง	10	10
พึงพอใจมาก	30	30
พึงพอใจมากที่สุด	55	55
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.3 รูปแบบของผลงานศิลปะ		
พึงพอใจน้อยที่สุด	3	3
พึงพอใจน้อย	7	7
พึงพอใจปานกลาง	20	20
พึงพอใจมาก	30	30
พึงพอใจมากที่สุด	40	40
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.4 ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์สมเด็จ (พิมพ์นิยม 2555/1)		
พึงพอใจน้อยที่สุด	6	6
พึงพอใจน้อย	4	4
พึงพอใจปานกลาง	20	20
พึงพอใจมาก	30	30
พึงพอใจมากที่สุด	40	40
รวม	100	100

ตาราง 2 (ต่อ)

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.5 ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์นางพญา (พิมพ์นิยม 2555/2)		
พึงพอใจน้อยที่สุด	2	2
พึงพอใจน้อย	8	8
พึงพอใจปานกลาง	25	25
พึงพอใจมาก	35	35
พึงพอใจมากที่สุด	30	30
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.6 ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระกำแพงซุ้มกอ (พิมพ์นิยม 2555/3)		
พึงพอใจน้อยที่สุด	5	5
พึงพอใจน้อย	10	10
พึงพอใจปานกลาง	15	15
พึงพอใจมาก	30	30
พึงพอใจมากที่สุด	40	40
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.7 ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พิมพ์พระรอด (พิมพ์นิยม 2555/4)		
พึงพอใจน้อยที่สุด	5	5
พึงพอใจน้อย	15	15
พึงพอใจปานกลาง	10	10
พึงพอใจมาก	40	40
พึงพอใจมากที่สุด	30	30
รวม	100	100

ตาราง 2 (ต่อ)

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.8 ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระผงสุพรรณ (พิมพ์นิยม 2555/5)		
พึงพอใจน้อยที่สุด	5	5
พึงพอใจน้อย	5	5
พึงพอใจปานกลาง	10	10
พึงพอใจมาก	40	40
พึงพอใจมากที่สุด	40	40
รวม	100	100

ด้านพุทธศิลป์ คือ การใช้ทักษะทางศิลปะ (ทัศนศิลป์) นำเสนอโดยอาศัยแนวความคิด (Concept) ทางพระพุทธศาสนา เรื่อง "พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย" เพื่อสื่อสารกับผู้ดูผลงาน

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.9 การสร้างรูปแบบของผลงานกับแนวความคิด		
พึงพอใจน้อยที่สุด	5	5
พึงพอใจน้อย	5	5
พึงพอใจปานกลาง	10	10
พึงพอใจมาก	50	50
พึงพอใจมากที่สุด	30	30
รวม	100	100

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.10 ขนาดของชิ้นงานกับแนวความคิด		
พึงพอใจน้อยที่สุด	-	-
พึงพอใจน้อย	-	-
พึงพอใจปานกลาง	20	20
พึงพอใจมาก	45	45
พึงพอใจมากที่สุด	35	35
รวม	100	100

ตาราง 2 (ต่อ)

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.11 สีสันของชิ้นงานกับแนวความคิด		
พึงพอใจน้อยที่สุด	-	-
พึงพอใจน้อย	10	10
พึงพอใจปานกลาง	30	30
พึงพอใจมาก	35	35
พึงพอใจมากที่สุด	25	25
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.12 จำนวนผลงานศิลปะกับแนวความคิด		
พึงพอใจน้อยที่สุด	-	-
พึงพอใจน้อย	5	5
พึงพอใจปานกลาง	35	35
พึงพอใจมาก	35	35
พึงพอใจมากที่สุด	25	25
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.13 ขนาดของผลงานศิลปะกับแนวความคิด		
พึงพอใจน้อยที่สุด	-	-
พึงพอใจน้อย	-	-
พึงพอใจปานกลาง	30	30
พึงพอใจมาก	35	35
พึงพอใจมากที่สุด	35	35
รวม	100	100

ตาราง 2 (ต่อ)

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.14 ความสำพันธ์ของแนวความคิดกับการนำเสนอผลงานศิลปะ		
พึงพอใจน้อยที่สุด	-	-
พึงพอใจน้อย	5	5
พึงพอใจปานกลาง	25	25
พึงพอใจมาก	35	35
พึงพอใจมากที่สุด	35	35
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.15 มีความเข้าใจเรื่องพุทธกับความเสื่อมผ่านผลงานศิลปะ		
พึงพอใจน้อยที่สุด	-	-
พึงพอใจน้อย	10	10
พึงพอใจปานกลาง	25	25
พึงพอใจมาก	25	25
พึงพอใจมากที่สุด	40	40
รวม	100	100
ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.16 หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาสามารถแสดงออกหรือนำเสนอได้ในรูปแบบของผลงานศิลปะ		
พึงพอใจน้อยที่สุด	5	5
พึงพอใจน้อย	15	15
พึงพอใจปานกลาง	20	20
พึงพอใจมาก	30	30
พึงพอใจมากที่สุด	30	30
รวม	100	100

ด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” กับการดำเนินชีวิต

ตาราง 2 (ต่อ)

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.17 แนวคิดเรื่อง "พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย " เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อลดความ เสื่อมของสังคมไทย		
พึงพอใจน้อยที่สุด	5	5
พึงพอใจน้อย	20	20
พึงพอใจปานกลาง	25	25
พึงพอใจมาก	25	25
พึงพอใจมากที่สุด	25	25
รวม	100	100

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.18 แนวคิด เรื่อง "พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย " สามารถนำไปใช้ เพื่อลด ความเสื่อมทางพระพุทธศาสนาได้จริงในชีวิตประจำวัน		
พึงพอใจน้อยที่สุด	10	10
พึงพอใจน้อย	10	10
พึงพอใจปานกลาง	35	35
พึงพอใจมาก	20	20
พึงพอใจมากที่สุด	25	25
รวม	100	100

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.19 แนวคิด เรื่อง "พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย " เป็นประโยชน์ต่อตนเองและคนรอบข้างสำหรับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน		
พึงพอใจน้อยที่สุด	5	5
พึงพอใจน้อย	5	5
พึงพอใจปานกลาง	25	25
พึงพอใจมาก	20	20
พึงพอใจมากที่สุด	45	45
รวม	100	100

ตาราง 2 (ต่อ)

ลักษณะพฤติกรรมและความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
2.20 แนวคิดเรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสัง คมไทย” สามารถลดปัญหาความทุกข์ทางใจของตนเองได้		
พึงพอใจน้อยที่สุด	5	5
พึงพอใจน้อย	5	5
พึงพอใจปานกลาง	15	15
พึงพอใจมาก	20	20
พึงพอใจมากที่สุด	55	55
รวม	100	100

สรุปผล ข้อมูลความพึงพอใจที่มีต่อผลงานศิลปะ ชุด กรณีความเสื่อม ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทยจำนวน 5 ชิ้นงาน จากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 100 ชุด ดังนี้

1. ด้านความงาม/ สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) กับผลงานศิลปะ

1.1 สถานที่ในการจัดแสดงผลงานศิลปะ (Exhibition) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 10

1.2 วิธีการนำเสนอทางทัศนศิลป์ (Representation) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 55

1.3 บรรยากาศและสภาพแวดล้อมโดยรอบของผลงานศิลปะ (Work of Art) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 40

1.4 ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์สมเด็จ (พิมพ์นิยม 2555/1) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 40

1.5 ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์นางพญา (พิมพ์นิยม 2555/2) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 30

1.6 ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระกำแพงซุ้มกอ (พิมพ์นิยม 2555/3) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 40

1.7 ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พิมพ์พระรอด (พิมพ์นิยม 2555/4) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 30

1.8 ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระผงสุพรรณ (พิมพ์นิยม 2555/5) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 40

2. ด้านพุทธศิลป์ คือ การใช้ทักษะทางศิลปะ (ทัศนศิลป์) นำเสนอโดยอาศัยแนวความคิด (Concept) ทางพระพุทธศาสนา เรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” เพื่อสื่อสารกับผู้ดูผลงาน

2.1 การสร้างรูปแบบของผลงานกับแนวความคิด มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 30

2.2 ขนาดของชิ้นงานกับแนวความคิด มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 35

2.3 สีสันของชิ้นงานกับแนวความคิด มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 25

2.4 จำนวนและผลงานศิลปะกับแนวความคิด มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 25

2.5 ขนาดของผลงานศิลปะกับแนวความคิด มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 35

2.6 ความสัมพันธ์ของแนวความคิดกับการนำเสนอผลงานศิลปะ มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 35

2.7 มีความเข้าใจเรื่องพุทธกับความเสื่อมผ่านผลงานศิลปะ มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 40

2.8 หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาสามารถแสดงออกหรือนำเสนอได้ในรูปแบบของผลงานศิลปะ มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 30

3. ด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” กับการดำเนินชีวิต

3.1 แนวคิดเรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อลดความเสื่อมของสังคมไทย มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 25

3.2 แนวคิดเรื่อง“พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” สามารถนำไปใช้เพื่อลดความเสื่อมทางพระพุทธศาสนาได้จริงในชีวิตประจำวัน มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 25

บทที่ 5
สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง กรณีความเสื่อม ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย เพื่อออกแบบและผลิตชิ้นผลงานศิลปกรรมด้วยเทคนิค ปะติดกระดาษหนังสือพิมพ์แช่น้ำผสมกาวลาเท็กซ์ เก็บร่องรอยในส่วนละเอียดให้ดูมีลักษณะคล้ายผู้คนกำลังเคลื่อนไหวทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไปโดยทั่วทั้งผืนภาพและสื่อสารถึงผู้ชมภาพผลงานให้ได้รับรู้ถึงแนวคิดของผู้วิจัย ซึ่งมีวิธีดำเนินการดังนี้

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ภาพผลงานศิลปะ จำนวน 5 ชิ้น จำนวน 1 ชุด คือ แนวต้นแบบจาก พระเครื่องชุดเบญจภาคี โดยเป็นผลงานศิลปะที่ทำด้วยเทคนิคจิตรรม และ สื่อเทคนิคผสม จำนวน 5 ชิ้นงาน โดยมีขนาด 150 เซนติเมตร x 200 เซนติเมตร ตามแนวต้นแบบจาก พระเครื่องยอดนิยม คือ พระเครื่องพิมพ์สมเด็จ , พระเครื่องพิมพ์นางพญา , พิมพ์พระกำแพงซุ้มกอ, พิมพ์พระผงสุพรรณ, พิมพ์พระรอด

2. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 6 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 กระบวนการสร้างแบบสอบถามความคิดเห็นความนิยม กลุ่มนักสะสมและเช่าบูชาพระเครื่อง บูชา

ตอนที่ 2 กระบวนการออกแบบชิ้นงานจำนวน 20 แบบ โดยใช้ต้นแบบของ พระเครื่องบูชา ชุดเบญจภาคี

ตอนที่ 3 กระบวนการคัดเลือกแบบ โดยให้ผู้เชียวชาญทางพระเครื่องบูชา ประเมินรูปแบบ โดยอ้างอิง พิมพ์พระ เป็นเกณฑ์

ตอนที่ 4 คัดเลือกแบบร่าง ผลงาน โดยให้ผู้เชียวชาญทางด้านศิลปกรรม ให้เหลือ 10 ชิ้น เพื่อนนำมาสร้างสรรค์ เป็นภาพผลงานศิลปกรรม

ตอนที่ 5 นำแบบร่างผลงานที่ผ่านการคัดเลือกมาสรุปแบบ ให้เหลือแบบที่เหมาะสม จำนวน 5 ชิ้น มาสร้างสรรค์เป็นผลงานจริง

ตอนที่ 6 กระบวนการวัดคุ ณภาพ โดยประเมินผลจากการสร้างและการสำรวจแบบสอบถามความคิดเห็นด้านความงามและสุนทรียศาสตร์ จากภาพผลงานจริง

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ชุดที่ 1 ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถามสำรวจความ คิดเห็นต่อการชมภาพผลงานศิลปกรรม ชุด เบญจภาคี ผู้วิจันดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเองพร้อมอธิบายแนวความคิดประกอบ เมื่อมีคำถามจากผู้กรอกแบบสอบถาม โดยได้รับแบบสอบถา มคืนครบสมบูรณ์ คิดเป็น 100 % จำนวน 100 ชุด

ผลจากแบบสอบถาม สำรวจความคิดเห็นต่อการชมภาพผลงานศิลปกรรม ชุด เบญจภาคี พบว่า จากแบบสอบถามเพศหญิงตอบแบบสอบถามคิดเป็นร้อยละ 85 และอยู่ในช่วงอายุ 26 – 35 ปี มากที่สุด และกำลังศึกษาในระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ40 รายได้ต่อเดือนอยู่ในระหว่าง10,000 – 20,000 บาท

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถามสำรวจความ คิดเห็นต่อการชมภาพผลงานศิลปกรรม ชุด กรณีความเสื่อม ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย ผลงานศิลปะที่มีความพึงพอใจมากที่สุด ได้แก่ ภาพผลงานศิลปะ จำนวน 3 ชิ้น ซึ่งมีคะแนนเท่ากัน ได้แก่ ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์สมเด็จ (พิมพ์นิยม 2555/1), ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระกำแพงซุ้มกอ (พิมพ์นิยม 2555/3), และ ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระผงสุพรรณ (พิมพ์นิยม 2555/5) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 40 เนื่องจากเป็นผลงานที่ค่อนข้างโดดเด่น ลงตัวในการจัดวางองค์ประกอบ สีสันไม่ฉูดฉาด แต่สะดุดตา ในการจัดวางรูปร่างและรูปทรง อันดับความพึงพอใจรองลงมาคือภาพผลงานศิลปะ ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์นางพญา (พิมพ์นิยม 2555/2), และ ผลงานศิลปะชื่อพระเครื่องพิมพ์พิมพ์พระรอด (พิมพ์นิยม 2555/4) ซึ่งมีคะแนนเท่ากัน มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 30 เนื่องจากเป็นผลงานที่ค่อนข้างโดดเด่นน้อยกว่า ลงตัวในการจัดวางองค์ประกอบน้อยกว่า สีสันไม่ฉูดฉาด แต่สะดุดตา ในการจัดวางรูปร่างและรูปทรง อาจไม่ลงตัวเท่าใดนัก

อภิปรายผล

ผลการวัดความพึงพอใจที่มีต่อผลงานศิลปะ ชุดกรณีความเสื่อม ในความศรัทธาต่อพระเครื่องชุดเบญจภาคีในสังคมไทย จำนวน 5 ชิ้นงาน หลักเกณฑ์ด้านความงาม /สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) กับผลงานศิลปะ ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับดีมาก รวม 3 ชิ้นงาน ได้แก่ภาพผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์สมเด็จ (พิมพ์นิยม 2555/1), ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระกำแพงซุ้มกอ (พิมพ์นิยม 2555/3), และผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระผงสุพรรณ (พิมพ์นิยม 2555/5) มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 40 และมีคะแนนเท่ากันซึ่งเป็นคะแนนสูงที่สุด สอดคล้องกับ วิรัลพัชร แสงวัชรมรกต (2553 :ออนไลน์) ผู้สร้างสรรค์นั้นต้องมีความรู้เบื้องต้นด้านศิลปะมาก่อน และศึกษาถึงหลักการองค์ประกอบที่สำคัญ การจัดวางองค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการกำหนดสี ในลักษณะต่าง ๆ เพิ่มเติมให้เกิดความเข้าใจ เมื่อสร้างผลงานศิลปะ จะได้ผลงานที่มีคุณค่า ความหมายและความงามเป็นที่น่าสนใจ แก่ผู้พบเห็น หากสร้างสรรค์ผลงานโดยขาดองค์ประกอบศิลป์ ผลงานนั้นอาจดูด้อยค่าหมดความหมายหรือไม่น่าสนใจไปเลย จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบศิลป์นั้นมีความสำคัญอย่างมากในการสร้างงานศิลปะ สอดคล้องกับ วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (2553: ออนไลน์) สุนทรียศาสตร์ ที่ว่าด้วยความสวย ความงาม และความไพเราะ สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เกิดความรู้สึกปีติยินดี อิ่มเอมใจ พอใจ และชื่นชมในสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะอาจจะเป็นในธรรมชาติเอง หรือที่มนุษย์ผลิตคิดค้นขึ้นโดยมีจุดประสงค์ให้มีความงาม "สุนทรียภาพ" ประสบการณ์ทางความงามเกิดขึ้นจากการได้สัมผัสกับสิ่งที่มีความงาม ความไพเราะ แล้วทำให้เกิดอารมณ์สุนทรีย์ เกิดความปีติสุขเพลิดเพลิน

ในด้านหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาสามารถแสดงออกหรือนำเสนอได้ในรูปแบบของผลงานศิลปะ มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 30 ซึ่งสอดคล้องกับ พระไพศาล วิสาโล (2553: ออนไลน์) ศิลปะเป็นเรื่องของ ความงาม ซึ่งสามารถสร้างความตื่นตาตื่นใจจนเกิดอาการตะลึงงัน หรือสะกดใจให้เกิดความลุ่มหลง

อยากชิดใกล้ใคร่ครอบครอง (พุทธศาสนาเรียกว่าราคะ) แต่ในอีกด้านหนึ่ง ศิลปะสามารถเป็นสื่อให้เราเข้าถึงความดีและความจริงได้ กล่าวคือบันดาลใจให้เกิดศรัทธาในสิ่งดีงาม หรือน้อมใจให้เกิดความสงบ เกิดกำลังใจใฝ่ฝันอย่างมั่นคงในอุดมคติ อีกทั้งสามารถเปิดเผยความจริงของชีวิตให้เราได้ประจักษ์ รู้เท่าทันมายาจนละวางได้ ศิลปะชั้นครูยังสามารถยกจิตสู่สภาวะเหนือโลกเหนือสามัญ (transcendence) คือสภาวะที่จิตได้สัมผัสกับความจริงขั้นสูงสุ ดหรือปรมัตถ์ เช่น ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและจักรวาล สภาวะที่อัตตาตัวตนได้เลือนหาย ไม่มีเส้นแบ่งระหว่างฉันกับโลกอีกต่อไป อยู่เหนือสมมติบัญญัติหรือความจริงแบบทวินิยม (dualism) เป็นสภาวะที่จิตเปี่ยมด้วยเมตตากรุณาอย่างไม่มีประมาณ มองในแง่นี้ศิลปะมิใช่สิ่งตรงข้ามกับศาสนา แต่สามารถเป็นสื่อนำผู้คนเข้าถึงมิติที่ลึกซึ้งสูงสุดในทางศาสนธรรมได้ แม้จะเป็นแค่ประพิมพ์ประพายก็ตาม ตรงนี้เองคือจุดบรรจบระหว่างศิลปะกับพุทธศาสนา และเป็นที่มาของพุทธศิลป์ทั้งปวง เมื่อคน ๆ หนึ่งซึ่งมีความทุกข์ใจ ท้อแท้ในชีวิต ได้มานั่งอยู่เบื้องหน้าพระพุทธรูปในวิหาร เพียงแค่ได้เห็นพระพักตร์อันสงบนิ่ง เปล่งประกายแห่งความเมตตา ท่ามกลางความเงียบ ความรุ่มร้อนใจก็พลันหาย ราวกับมีน้ำเย็นมาชโลมใจ เกิดความสงบรำงับ นี้คืออานุภาพแห่งพุทธศิลป์ที่สามารถเสริมสร้างพลังด้านบวกในใจเราได้ ในด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา กับการดำเนินชีวิต มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 25 ซึ่งสอดคล้องกับ นางสาว ฤทัยรัตน์ วรกิจโจดม (2551: ออนไลน์) หลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่มีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่แข็งแรงสามารถดำเนินชีวิตอยู่บนโลกแห่งความวุ่นวายแบบนี้ได้อย่างไม่ทุกข์ร้อนและสามารถที่จะมีอายุที่ยืนได้ โดยการปฏิบัติตนเองให้ถูกทาง ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิต การจะเป็นบุคคลที่มีอายุยืนยาวได้นั้นเราจะต้องปฏิบัติด้วยตนเอง เหมือนที่พุทธพจน์กล่าวไว้ว่า "ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน" ผลที่ได้ก็จะเกิดกับตนเองนั้นคือมีสุขภาพที่ดี ร่างกายและจิตใจดีแข็งแรง สามารถแยกแยะสิ่งถูกผิดได้ด้วยตนเอง

ข้อเสนอแนะที่ได้จากงานวิจัย

1. เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่กำลังศึกษาและค้นคว้า ด้านศิลปกรรมและด้านพุทธศิลป์ซึ่งสามารถนำมาผสานรวมกันได้อย่างลงตัว นอกเหนือจากการวาดลงไปบนระนาบพื้นอย่างเดียว

2. สามารถพัฒนารูปแบบ สีสัน การจัดองค์ประกอบศิลป์ และชี้นำด้านศาสนาพุทธก่อให้เกิดกระบวนการคิด สู่การกระทำความดีงามให้กับตนเองและสังคม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาแบบอย่างทางด้านพุทธศิลป์ และปรับใช้ สอดแทรกในภาพผลงานศิลปะให้มากขึ้น

2. ควรศึกษาค้นคว้าหาวัสดุต่างๆ มาเพิ่มในชิ้นงานเพื่อให้เกิดความน่าสนใจต่อผู้ชมภาพผลงานศิลปกรรมมากขึ้น

3. หน่วยงานภาครัฐควรให้การสนับสนุนกระบวนการทำงานศิลปะและวัฒนธรรมให้เป็นรูปธรรมและขยายวงกว้างต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค. (2539). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ขนฺธวิภงฺโค - กมาทิวินิจฺฉยกถา -35- สมฺโมหวิโนทนี วิภงฺค-อฏฺฐกถา (พุทฺธโฆส) - อภิ.อฏฺ. 2 ข้อ 26 สืบค้นเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2554, จาก http://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=12&i=91

จูฬกัมมวิภังคสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ 14: ออนไลน์ อ้างอิงจาก"พระอภิธัมมัตถสังคหะ".และ" อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา".พระพุทธโฆษาจารย์. "คัมภีร์พระวิสุทธิมรรค".พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). "พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม".พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). "กรรมทีปนี"."อัฏฐสาลินีอรรถกถา".อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต กรรมวรรค. จูฬกัมมวิภังคสูตร.จูฬกัมมวิภังคสูตร.วาเสฏฐสูตร.พระอภิธรรมออนไลน์.องฺ.ติก. 20/445/131,551/338;ขุ.อิติ.25/208/248;242/272.พระอภิธรรม. ออนไลน์.

ฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [9]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

ฉันนสูตร สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๗.

เซียนเจ๋ง. (2007). *สุดยอดพระเครื่อง แห่งวงการพระของเมืองไทย.* สืบค้นเมื่อ 21 พฤศจิกายน 2553,จาก http://www.kaejiarjan.com/kaejiarjan/kaeji-pra-kreung/32-pra-kreung.html

ดวงหทัย อ้อยบำรุง. (2008). *กองเผยแพร่และประชาสัมพันธ์. กองคุ้มครองผู้บริโภคและโฆษณา.* กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค. (2500). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

ธมฺมปาลาจริโย, ลีนตฺถวณฺณนา-ฎีกา, อายตนวิภงฺคนิทฺเทสวณฺณนา สุตฺตนฺตภาชนีวณฺณนา อภิธมฺม-อนุฎีกา, อภิ.อนุฎี. 2 ข้อ 154.9. มหาสติปฏฺฐานสุตฺตวณฺณนา - เวทนานุปสฺสนาวณฺณนา -10- สุมงฺคลวิลาสินี-อฏฺฐกถา 2 มหาวคฺค-อฏฺฐกถา (ที.) (พุทฺธโฆส) - ที.อฏฺ. 2 ข้อ 3809.

ธรรมปิฎก,พระ. (2538). *พุทธธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

--------------. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธาตุสูตร ขุททกนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕.

ปริวาร พระไตรปิฎก เล่มที่ ๘.

พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากลอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน. 2548. น. 581-582.

พระเครื่อง : อิทธิปาฏิหาริย์ พระเครื่อง. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2554, จาก http://www.ittipatihan.com

พระไพศาล วิสาโล. (2553). *ศิลปะกับพุทธศาสนา.* สืบค้นเมื่อ 5 ธันวาคม 2554, จาก http://www.visalo.org/article/PosttoDay255308.html

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

พุทธคุณ แบบพุทธพาณิชย์. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 21 พฤศจิกายน 2553, จาก http://www.ocpb.go.thphysigmund_foid. (2552).

พุทธทาสภิกขุ. (ม.ป.ป.). *ตัวกู-ของกูฉบับย่อความ*. สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2553, จาก http://www.larnbuddhism.com/visut/3.11.html-20)http://palungjit.com/tripitaka/search.php?kword=% CD%B9%D4%A8%DA%A8%C5%D1%A1%DA%A2%B3%ED

พุทฺธโฆสาจริโย, วิสุทฺธิมคฺค-อฏฺฐกถา , อุปกฺกิเลสวิมุตฺตอุทยพฺพยญาณกถา, ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธินิทฺเทโส, วิสุทฺธิ. 2 ข้อ 739.ธมฺมปาลาจริโย, ปรมตฺถมญฺชูสา-ฏีกา, อุปกฺกิเลสวิมุตฺต อุทยพฺพยญาณกถาวณฺณนา ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธินิทฺเทสวณฺณนา วิสุทธิมคฺคมหาฏีกา, วิสุทฺธิ.มหาฏี. 2 ข้อ 739.

พุทฺธโฆสาจริโย, สมฺโมหวิโนทนี-อฏฺฐกถา, อายตนวิภงฺคนิทฺเทสวณฺณนา สุตฺตนฺตภาชนีวณฺณนา อภิธมฺม-อฏฺฐกถา,อภิ.อฏฺ. 2 ข้อ 154.ธมฺมปาลาจริโย, มูลฏีกา, อายตนวิภงฺคนิทฺเทสวณฺณนา สุตฺตนฺตภาชนีวณฺณนา อภิธมฺม-มูลฏีกา,อภิ.มูลฏี. 2 ข้อ 154.

พระไตรปิฎก เล่มที่7 พระวินัยปิฎก เล่มที่7จุลวรรค ภาค2ปัญจสติกขันธกะ (เรื่องพระมหากัสสปเถระสังคายนาปรารภคำของพระสุภัททวุฑฒบรรพชิต). พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [5]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่7,ระวินัยปิฎกเล่มที่7,ลวรรคภาค2,รื่องพระสัมภูตสาณวาสีเถระ. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[6]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่7 พระวินัยปิฎก เล่มที่7จุลวรรค ภาค2สัตตสติกขันธกะ ที่12ถามและแก้วัตถุ 10 ระการ).พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [7].เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่9พระสุตตันตปิฎก เล่มที่1ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค กูฏทันตสูตร. พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก เล่มที่10ระสุตตันตปิฎก เล่มที่2ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปทานสูตร. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [8]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่10ระสุตตันตปิฎก เล่มที่2ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [13]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่11ระสุตตันตปิฎก เล่มที่3ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ปาสาทิกสูตร . พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [12]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่13ระสุตตันตปิฎก เล่มที่5มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ สคารวสูตร. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [11]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่15ระสุตตันตปิฎก เล่มที่7สังยุตตนิกาย สคาถวรรค วชิราสูตรที่ ๑๐. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [14]. เข้าถึงเมื่อ 6-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่17ระสุตตันตปิฎก เล่มที่9สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค อัตตทีปวรรคที่5อัตตทีปสูตร. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [2]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่19 ระสุตตันตปิฎก เล่มที่11งยุตตนิกาย มหาวารวรรค เจลสูตร (ว่าด้วยการมีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง). พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [3]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่20 ระสุตตันตปิฎก เล่มที่12งคุตตรนิกาย เอก-ทุก-ติกนิบาต ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย ปฐมปัณณาสก์. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [4]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระไตรปิฎก เล่มที่ 25ระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 17ททกนิกาย ขุททกปาฐะ- ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตกะ-สุตตนิบาต คาถาธรรมบท อัตตวรรคที่ 12.ระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [1]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52.

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๒ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๔ ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๑ พุทธาปทาน ชื่อปุพพกรรมปิโลติที่ ๑๐ (๓๙๐) ว่าด้วยบุพจริยาของพระองค์เอง. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก [10]. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (ม.ป.ป.). "พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์".

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (ม.ป.ป.). "พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม".

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (ม.ป.ป.). "พุทธธรรม"

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2546). "พุทธธรรม" มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (ม.ป.ป.). "พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์". พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ปยุตฺโต)."พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม". มหานิทานสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐.ปัจจัยสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ 16.

พุทธทัตตะ,พระ. (2530). *อภิธัมมาวตาร บาลี-ไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ.

พุทธทาสภิกขุ. (2542). *อนัตตาของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

มหาสติปฏฐานสุตฺตวณฺณนา - เวทนานุปสฺสนาวณฺณนา -10- สุมงฺคลวิลาสินี-อฏฺฐกถา 2 มหาวคฺค-อฏฺฐกถา (ที.) (พุทฺธโฆส) - ที.อฏฺ. 2 ข้อ 3801. กสิภารทฺวาชสุตฺตวณฺณนา - 1. กสิภารทฺวาชสุตฺตวณฺณนา - -15- สารตฺถปฺปกาสินี-อฏฺฐกถา 1 สคาถวคฺค-อฏฺฐกถา (พุทฺธโฆส) - สํ.อฏฺ. 1 ข้อ 19714. เอตทคฺควคฺโค - 18.

มิลินฺทปญฺหา. (2540). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โมไนย พจน์. (2009). *พุทธทุนนิยม : การระดมทุนด้วย(วัตถุ)พุทธพาณิชย์.* สืบค้นเมื่อ 21 พฤศจิกายน 2553, จาก http://www.bsyth.com

รถวินีตสูตร จากพระไตรปิฎก (ภาษาไทย).

ร้อยเล่ห์กลมารกับกระบวนการพุทธพาณิชย์ การเดินหลงผิดของพุทธ บริษัท. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2554, จาก http://www.oknation.net/blog/arayamitr/2009/03/13/entry-3

โรจสระบุรี. (2553). *พระเครื่องชุดเบญจภาคีสมเด็จอดิศร.* สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2553,จาก http://www.velamall.com/classifieds/view.php?id=6369

ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.* (พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). หน้า 110.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน. หน้า 130.

ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2544, 3 กุมภาพันธ์). ว่าด้วยการจัดทำทะเบียนวัดในพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๔๒. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

ลักขณหาระในอรรถกถาวัตถูปมสูตร. (2500). ข้อ 89: [1] มีอ้างถึงลักขณหาระในอรรถกถามูลปริยายสูตรสงฺคีติสุตฺตวณฺณนา - ติกวณฺณนา-11- ลีนตฺถปฺปกาสนา 3 ปาถิกวคฺคฏีกา (ธมฺมปาล) - ที.ฏี. 3 ข้อ 305อายตนวิภงฺโค - 1. สุตฺตนฺตภาชนียวณฺณนา - -35-อนุ-ลีนตฺถวณฺณนา 2 อนุฏีกาวิภงฺค์ (ธมฺมปาล) - อภิ.อนุฏี. 2 ข้อ 154อายตนวิภงฺโค - 1. สุตฺตนฺตภาชนียวณฺณนา - -35-อนุ- ลีนตฺถวณฺณนา 2 อนุฏีกาวิภงฺค์ (ธมฺมปาล) - อภิ. อนุฏี. 2 ข้อ 154มหาหตฺถิปโทปมสุตฺตวณฺณนา -12- (2) - ปปญฺจสูทนี-อฏฐกถา 1 มูลปณฺณาสก-อฏฺฐกถา 2 (พุทฺธโฆส) - ม.อฏ. 1 (2) ข้อ 302จูฬตณฺหาสงฺขยสุตฺตวณฺณนา -12- (2) - ปปญฺจสูทนี-อฏฐกถา 1 มูลปณฺณาสก-อฏฺฐกถา 2 (พุทฺธโฆส) ม.อฏ. 1 (2) ข้อ 390 ขุทฺทกนิกาเย ธมฺมปท อุทาน อิติวุตฺตก สุตตนิปาตปาลิ. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วินยปิฎเก ปริวารปาลิ. (2500). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2553). *สุนทรียศาสตร์.* สืบค้นเมื่อ 11 มกราคม 2554, จาก http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%AA%E0%B8%B8%E0%B8%99%E0%B8%97%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B9%8C

วิรัลพัชร แสงวัชรมรกต. (2553). *ความหมายและความสำคัญขององค์ประกอบศิลป์.* สืบค้นเมื่อ 11 ธันวาคม 2553, จาก http://www.thaigoodview.com/node/44957

วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา. (2544). *จังหวัดลำพูน.* ลำพูน: ม.ป.พ.

ศาสนาพุทธ : วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2554, จาก http://th.wikipedia.org/wiki

สถาบันอนุรักษ์พระเครื่องบูชาไทย. (2549). *พระเครื่องเบญจภาคี.* สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2553, จาก http://www.benjaamulet.com/overview.php

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวัฑฒนมหาเถระ). (ม.ป.ป.). *สัมมาทิฏฐิ ตามพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ.*

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). *พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

เสถียร โพธินันทะ. (2526). *ธรรมฐิติญาณกับนิพพานญาณ และหลักสุญญตา.* กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.

หะเหมียว. (2553). *รวมข้อคิดคำคม หลักคำสอน ท่าน ว.วชิรเมธี จากวู้ดดี้เกิดมาคุย.* สืบค้นเมื่อ 21 กันยายน 2553 จาก http://hilight.kapook.com/view/42193

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสต์. (2539). *ศาสนาพุทธมหายาน.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย. หน้า 41-79.

อภิธมฺมวิกาสินี 2 อภิธมฺมาวตารฏีกา 2 (สุมงฺคลมหาสามิ อภิธมฺมตฺถสงฺคห-อฏฺฐกถาย อภิธมฺมตฺถวิภาวินีฏีกาจริโย) - 12. ทฺวาทสโม ปริจฺเฉโท ปญฺญตฺตินิทฺเทสวณฺณนา - อภิธมฺมาวตาร.ฏี. 2/777.ติกนิกฺเขปกถาวณฺณนา -34-อนุ- ลีนตฺถวณฺณนา 1 อนุฏีกาธมฺมสงฺคณี (ธมฺมปาล) - อภิ.อนุฏี. 1 ข้อ 9873. มหาโพธิชาตกวณฺณนา - -28- (5) - ชาตก-อฏฺฐกถา (พุทฺธโฆส - เกหิจิ นุ โข คเณหิ สห รจิตา) - ขุ.ชา.อฏฺ. 5 ข้อ136พุทฺธโฆสาจริโย, วิสุทฺธิมคฺค-อฏฺฐกถา.

อนุรุทธะ,พระ. (2506). *อภิธัมมัตถสังคหะ.* กรุงเทพ ฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

อปรอจฺฉราสงฺฆาตวคฺควณฺณนา -20- (1) - สารตฺถมญฺชูสา 1 องฺคุตฺตรนิกายฏีกา เอกกนิปาตฏีกา (สารีปุตฺต) - อํ.ฏี. 2 ข้อ 4531. กสิภารทฺวาชสุตฺตวณฺณนา - 1. กสิภารทฺวาชสุตฺตวณฺณนา - -15- ลีนตฺถปฺปกาสนา 1 สคาถวคฺคฏีกา (ธมฺมปาล) - สํ.ฏี. 1 ข้อ 1979. มหาสติปฏฺฐานสุตฺตวณฺณนา - เวทนานุปสฺสนาวณฺณนา -10- สุมงฺคลวิลาสินี-อฏฺฐกถา 2 มหาวคฺค-อฏฺฐกถา (ที.) (พุทฺธโฆส) - ที.อฏฺ. 2 ข้อ 380สตฺตโม ปริจฺเฉโท. - อานาปานสฺสติกถา - วิสุทฺธิมคฺค-ติปิฏกสงฺเขปอฏฺฐกถา 1 (พุทฺธโฆส) - วิสุทฺธิ. 1 ข้อ 236 วีสติโม ปริจฺเฉโท. - อุปกฺกิเลสวิมุตฺตอุทยพฺพยญาณกถา - วิสุทฺธิมคฺค-ติปิฏกสงฺเขปอฏฺฐกถา 2 (พุทฺธโฆส) - วิสุทฺธิ. 2 ข้อ 7401.

อรรคเดช กฤษณะดิลก, ศ. (2546). *ปทานุกรมพระเครื่อง ชุดเบญจภาคี.* กรุงเทพฯ: ดวงกมลพับลิชชิ่ง , สนพ.

อายตนวิภงฺคนิทฺเทสวณฺณนา สุตฺตนฺตภาชนีวณฺณนา อภิธมฺม-อฏฺฐกถา,อภิ.อฏฺ. 2 ข้อ 154.ธมฺมปาลาจริโย, มูลฏีกา, อายตนวิภงฺคนิทฺเทสวณฺณนา สุตฺตนฺตภาชนีวณฺณนา อภิธมฺม-มูลฏีกา, อภิ.มูลฏี. 2 ข้อ 154.ธมฺมปาลาจริโย, ลีนตฺถวณฺณนา-ฏีกา, อายตนวิภงฺคนิทฺเทสวณฺณนา สุตฺตนฺตภาชนีวณฺณนา อภิธมฺม-อนุฏีกา, อภิ.อนุฏี. 2 ข้อ 154.

อุปกฺกิเลสวิมุตฺตอุทยพฺพยญาณกถา, ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธินิทฺเทโส, วิสุทฺธิ. 2 ข้อ 739.ธมฺมปาลาจริโย, ปรมตฺถมญฺชูสา-ฏีกา, อุปกฺกิเลสวิมุตฺตอุทยพฺพยญาณกถาวณฺณนา ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธินิทฺเทสวณฺณนา วิสุทฺธิมคฺคมหาฏีกา, วิสุทฺธิ.มหาฏี. 2 ข้อ 739.พุทฺธโฆสาจริโย, สมฺโมหวิโนทนี-อฏฺฐกถา.

อุปปาทสูตร อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๐.

อัฏฐสาลินี อรรถกถาธัมมสังคณีปกรณ์. อภิธรรมปิฎก เล่ม 34 ฉ. มหามกุฏราชวิทยาลัย ,บาลีดู "โลกุตฺตรกุสลวณฺณนา .อฏฺฐสาลินี ธมฺมสงฺคณี ; ฐกถา (พุทฺธโฆส) อภิ.อฏฺ. 1 ข้อ 350".

อำนาจหน้าที่ กรมการศาสนา. (2544, 3 กุมภาพันธ์). *กรมการศาสนา.*

ฤทัยรัตน์ วรกิจโจดม. (2551). *พุทธศาสนากับการมีชีวิตยืนยาว.* สืบค้นเมื่อ 5 ธันวาคม 2554, จาก www.crs.mahidol.ac.th/news/minithesis/2551/031.doc

Amulet. (2551). *เบญจภาคี สุดยอดของพระเครื่องไทย.* สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2553, จาก http://www.amulet2u.com/ben01.htm

-------------. (2551). *พระเครื่องเบญจภาคี ชุด พระสมเด็จวัดระฆัง.* สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2553, จาก http://angsila.cs.buu.ac.th/~it471452/phrathai/page2-5.html

-------------. (2551). *พระเครื่องเบญจภาคี ชุด พระรอด.* สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2553, จาก http://angsila.cs.buu.ac.th/~it471452/phrathai/page2-4.html

-------------. (2551). *พระเครื่องเบญจภาคี ชุด พระผงสุพรรณ.* สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2553, จาก http://siamamulet.blogspot.com/2008/02/blog-post_3196.html

-------------. (2551). *พระเครื่องเบญจภาคี ชุด พระกำแพงซุ้มกอ.* สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2553, จาก http://angsila.cs.buu.ac.th/~it471452/phrathai/page2-3.html

-------------. (2551). *พระเครื่องเบญจภาคี ชุด พระนางพญาพิษณุโลก.* สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2553,จาก http://siamamulet.blogspot.com/2008/02/blog-post_6100.html

CIA - The World Factbook (อังกฤษ)

Garfinkel, Perry. (2005). "Buddha Rising," National Geographic Dec. pp. 88–109. (อังกฤษ).

G.P. Malalasekera. (1966). *The Truth of Anatta.* Kandy: Buddhist Publication Society.

Gombrich, Richard Francis. (1988). *Theravāda Buddhism : a social history from ancient Benares to modern Colombo.* London:Routledge & Kegan Paul.

k.k@y. (2005). *สุดยอดพระเครื่องชุดเบญจภาคี องค์ที่ 4 พระนางพญา.* สืบค้นเมื่อ 28 พฤศจิกายน 2553, จาก http://webboard.mthai.com/7/2005-12-21/179474.html

Major Religions Ranked by Size (อังกฤษ).

My Lullaby. (2008). *พุทธพาณิชย์: ผลประโยชน์จากความเชื่อ.* สืบค้นเมื่อ 21 กันยายน 2553, จาก http://www.bloggang.com/viewblog.php?id=lady-lullaby&date=21-09-2008&group=1&gblog=55

NoOTa Super Moderator (หนูตา). (2009). *พุทธพาณิชย์ สนิมแห่งพระพุทธศาสนา.* สืบค้นเมื่อ 8 ธันวาคม 2553, จาก http://board.palungjit.com

U.S. State Department's International Religious Freedom Report 2004. http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2004/ Accessed 20 September 2008. (อังกฤษ).

ภาคผนวก

แบบสอบถามความคิดเห็น

ภาพประกอบผลงานและจัดนิทรรศการ

แบบประเมินความคิดเห็นของผู้ชมผลงานศิลปะ

<u>คำชี้แจง</u> กรุณาตอบแบบประเมินความเข้าใจของผู้ชมผลงานศิลปะ โดยทำเครื่องหมาย ✓ลงในช่องว่างที่ท่านเห็นว่าเหมาะสมทั้งนี้เพื่อจะได้นำข้อมูลที่ได้ไปประเมินผลเพื่อการพัฒนาทางด้านศิลปะ: (ทัศนศิลป์) ต่อไป

<u>หมายเหตุ</u>

คำว่าผลงานศิลปะ (Work of Art) หมายถึง ผลงานทั้งหมดที่นำเสนอ

<u>ตอนที่ 1</u> ข้อมูลส่วนตัว

1. เพศ

❑ ชาย ❑ หญิง

2. อายุ

❑ 10-20 ปี ❑ 21-30 ปี ❑ 31-40 ปี

❑ 41-50 ปี ❑ 51 ปีขึ้นไป

3. วุฒิการศึกษา

❑ ต่ำกว่าปริญญาตรี ❑ ปริญญาตรี ❑ สูงกว่าปริญญาตรี

<u>ตอนที่ 2</u> แบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ประเมินที่ชมผลงานศิลปะ

ข้อที่	รายการประเมิน	ระดับความคิดเห็นของผู้ประเมิน				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
ด้านความงาม/ สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) กับผลงานศิลปะ						
1.	สถานที่ในการจัดแสดงผลงานศิลปะ (Exhibition)					
2.	วิธีการนำเสนอทางทัศนศิลป์ (Representation)					
3.	รูปแบบของผลงานศิลปะ					
4.	ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์สมเด็จ (พิมพ์นิยม 2555/1)					

ข้อที่	รายการประเมิน	ระดับความคิดเห็นของผู้ประเมิน				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
5.	ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์นางพญา (พิมพ์นิยม 2555/2)					
6.	ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระกำแพงซุ้มกอ (พิมพ์นิยม 2555/3)					
7.	ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พิมพ์พระรอด (พิมพ์นิยม 2555/4)					
8.	ผลงานศิลปะชื่อ พระเครื่องพิมพ์พระผงสุพรรณ (พิมพ์นิยม 2555/5)					
ด้านพุทธศิลป์ คือ การใช้ทักษะทางศิลปะ (ทัศนศิลป์) นำเสนอโดยอาศัยแนวความคิด (Concept) ทางพระพุทธศาสนา เรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” เพื่อสื่อสารกับผู้ดูผลงาน						
9.	การสร้างรูปแบบของผลงานกับแนวความคิด					
10.	ขนาดของชิ้นงานกับแนวความคิด					
11.	สีสันของชิ้นงานกับแนวความคิด					
12.	จำนวนและผลงานศิลปะกับแนวความคิด					
13.	ขนาดของผลงานศิลปะกับแนวความคิด					
14.	ความสัมพันธ์ของแนวความคิดกับการนำเสนอผลงานศิลปะ					
15.	มีความเข้าใจเรื่องพุทธกับความเสื่อมผ่านผลงานศิลปะ					
16.	หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาสามารถแสดงออกหรือนำเสนอได้ในรูปแบบของผลงานศิลปะ					

ด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย ” กับการดำเนินชีวิต						
17.	แนวคิดเรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อลดความเสื่อมของสังคมไทย					
18.	แนวคิดเรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” สามารถนำไปใช้เพื่อลดความเสื่อมทางพระพุทธศาสนาได้จริงในชีวิตประจำวัน					
19.	แนวคิดเรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” เป็นประโยชน์ต่อตนเองและคนรอบข้างสำหรับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน					
20.	แนวคิดเรื่อง “พุทธกับความเสื่อมของสังคมไทย” สามารถลดปัญหาความทุกข์ทางใจของตนเองได้					

ขอขอบคุณท่านที่ได้กรุณาเสียสละเวลาในตอบแบบประเมิน

นายสมชาย พินิจทรัพย์

นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรศิลปกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาทัศนศิลป์ : ศิลปะสมัยใหม่ มหาวิทยาลัยศรีนครินวิโรฒ

ภาพบรรยากาศการแสดงนิทรรศการ

ภาพบรรยากาศการแสดงนิทรรศการ

ภาพบรรยากาศการแสดงนิทรรศการ

ภาพบรรยากาศการแสดงนิทรรศการ

แนวความคิด (Concept)

พฤติกรรมการดำเนินชีวิตของชาวพุทธในยุคปัจจุบันความเชื่อและความศรัทธาในวัตถุมงคล ขนบธรรมเนียมประเพณีอันงดงาม ที่บรรพบุรุษและพระอริยะสงฆ์ ได้สรรค์สร้างไว้ ในอดีตถูกปรับเปลี่ยน ค่าความศรัทธาถูกแทนด้วยค่าของเงิน (ปัจจัย) หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเหลือเพียงส่วนประกอบพุทธศิลป์กลายเป็นพุทธพาณิชย์ความเสื่อมถอยของสังคมไทย การประพฤติปฏิบัติ ของพระสงฆ์บางรูปตลอดจนผู้คนบางกลุ่ม ส่งผลให้ พุทธศาสนาและวัตถุมงคลอันสูงค่า ลดค่าความศรัทธาลงไป

ภาพบรรยากาศการแสดงนิทรรศการ

ภาพบรรยากาศการแสดงนิทรรศการ

ภาพบรรยากาศการแสดงนิทรรศการ

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายสมชาย พินิจทรัพย์
วันเดือนปีเกิด	14 กันยายน 2514
สถานที่เกิด	ตำบลบางกอกน้อย อำเภอบางพลัด จังหวัดกรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	53/753 หมู่ 2 หมู่บ้านพฤกษา 20 ตำบลคูคต อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 12130
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาร์ตไดเรคเตอร์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	บริษัทแม็คซิม่า สตูดิโอ
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2534	ศิลปกรรมวิจิตศิลป์ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ป.ว.ช.) จากโรงเรียนอาชีวศิลปศึกษา
พ.ศ. 2536	ศิลปะภาพพิมพ์ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ป.ว.ส.) จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตเพาะช่าง
พ.ศ. 2544	ศิลปศึกษา ครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) จากสถาบันราชภัฏจันทรเกษม
พ.ศ. 2555	ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (ศป.ม.) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ